

A landscape photograph of the Camp de Tarragona area. In the foreground, there is a paved road with a white line. Above the road is a concrete curb and a dense area of green and brownish vegetation. In the background, there are several tall, modern apartment buildings under a clear blue sky. An orange rectangular overlay is positioned in the middle of the image, containing the text 'Bloc 2' in white.

Bloc 2

El paisatge del Camp de Tarragona. Aspectes generals

El present bloc s'inicia amb una descripció dels principals condicionants naturals del paisatge del Camp de Tarragona (com el clima, la litologia, els processos geomorfològics, el relleu o l'aigua), i també dels elements que s'han desenvolupat sobre aquest substrat (com les formacions vegetals i els hàbitats, els usos del sòl, les poblacions o les infraestructures).

En els dos capítols següents, es descriu la seqüència evolutiva del paisatge del Camp de Tarragona i dels principals factors naturals, socials i econòmics que hi han afavorit els canvis al llarg de la història. Aquests dos capítols donen pas a un altre que descriu el paisatge actual del Camp de Tarragona, és a dir, la combinació i la interacció dels elements que constitueixen l'estructura actual del paisatge i que en defineixen el caràcter. Aquest tercer capítol també entra de ple en les tendències i canvis que es produeixen –i en les que es poden produir– en el paisatge del Camp de Tarragona, fruit de les principals activitats i processos que hi incideixen, i com

a conseqüència de la implementació de les polítiques territorials, urbanístiques i sectorials vigents.

Un quart capítol tracta el paisatge del Camp de Tarragona des de diferents expressions artístiques (pintura, literatura, postals, rondalles, cançó, llegenda...). El llegat artístic i literari mostra paisatges que responen a una determinada concepció social i que influeixen enormement en l'imaginari col·lectiu del Camp de Tarragona. Aquest capítol enllaça amb un de cinquè, que fa una descripció qualitativa dels principals valors paisatgístics del Camp de Tarragona, diferenciant els ecològics dels culturals (històrics, simbòlics i identitaris), socials i estètics, atenent la riquesa i diversitat dels paisatges culturals del Camp de Tarragona i la necessitat imperant de deixar constància dels seus valors.

Finalment, es presenten les principals amenaces i oportunitats a l'hora de protegir, gestionar i ordenar el paisatge del Camp de Tarragona.

1. Elements naturals

Espai forestal de les muntanyes de Prades. Ferran Aguilar

El paisatge és el resultat de la interacció d'un gran nombre d'agents i processos, tant de tipus natural com humà, que es produeix en un espai concret al llarg del temps. Els elements naturals constitueixen una base territorial, una matriu biofísica, que les societats humanes han modelat d'acord amb unes estratègies d'aprofitament de l'entorn natural determinades pels sistemes culturals i socioeconòmics vigents en cada període històric i que consegüentment han donat forma als paisatges actuals. No hi ha, per tant, pràcticament cap territori que no hagi experimentat una transformació humana.

Atès que tot l'àmbit del Camp de Tarragona es troba sota el domini d'un únic tipus climàtic zonal, el caràcter del paisatge està

condicionat en primer lloc per l'estructura i el modelat del relleu. Els sectors de muntanya o les àrees de plana, amb les formes de relleu pròpies en relació amb la litologia i la tectònica, constitueixen el substrat de cada paisatge. El gradient altitudinal i la distància respecte del mar, juntament amb l'orientació de les grans unitats de relleu (i els seus efectes sobre les adveccions marines o continentals) modifiquen i introdueixen matisos a les característiques generals del clima mediterrani zonal. D'altra banda, la hidrografia, els sòls i la vegetació no fan sinó reflectir les variacions en l'espai de les combinacions entre diferents litologies i condicions topoclimàtiques, a les quals s'afegeix la secular intervenció humana.

1.1 El relleu

El Camp de Tarragona és un àmbit territorial que es caracteritza, entre altres aspectes, per la diversitat de relleu, i hi destaca especialment el gran contrast existent entre unes àrees de plana i les muntanyes que les envolten. Les planes del Baix i de l'Alt Camp, la plana ondulada del Baix Penedès, el fons de les conques o cubetes de Barberà, de Falset i d'Alforja, es troben envoltades per grans nuclis orogràfics que s'elevan, en els punts més alts, per damunt dels 1.000 metres sobre el nivell del mar. En aquest sentit, el Montmell, les muntanyes de Prades, la Mussara, el massís de Montsant, la serra de l'Argentera, la mola de Colldejou i la serra de Llaberia són les principals alineacions de muntanyes que tanquen l'horitzó de les terres baixes i constitueixen unes façanes paisatgístiques visibles des d'amplis sectors del Camp de Tarragona.

Es tracta, en definitiva, de planes i muntanyes que responen a les condicions d'estructura i modelat de les dues grans unitats de relleu de Catalunya que configuren el territori del Camp de Tarragona: el sistema Mediterrani i la Depressió Central Catalana.

Excloent la franja nord de l'àmbit, la major part del territori del Camp de Tarragona presenta un relleu que respon a les característiques estructurals del sistema mediterrani, el tret més destacat del qual és la seva divisió en dues serralades de traçat més o menys paral·lel (la Serralada Litoral i la Serralada Prelitoral), separades per una estreta i llarga fossa tectònica: la Depressió Prelitoral. Aquesta disposició característica del sistema mediterrani s'altera al Camp de Tarragona: la subdivisió en tres unitats de relleu ben marcades només es compleix en el sector del Penedès, ja que la Serralada Litoral, representada per l'extrem meridional del bloc del Garraf, desapareix a les portes del Vendrell.

A ponent del Penedès, la Serralada Prelitoral adquireix una disposició més complexa. En aquest sentit, el bloc del Gaià està format per un conjunt de serres disposades en paral·lel i esteses en direcció nord-est sud-oest, d'acord amb l'estructura general del relleu que pren la Serralada Prelitoral des del riu Anoia fins a les muntanyes de Prades. Es tracta d'un nus orogràfic molt extens, on destaquen el Montagut (964 m) i el Montmell (861 m), que pel sud enllaça amb les serres del massís de Bonastre i el baix Gaià fins a arribar a la costa, a tocar de la ciutat de Tarragona, de la mateixa manera que compartimenten la Depressió Prelitoral en separar la plana del Baix Penedès de la plana de l'Alt Camp.

La serra de Miramar enllaça el massís de Gaià amb les muntanyes de Prades i separa la Conca de Barberà de la plana de l'Alt Camp. Les muntanyes de Prades (amb una alçada màxima de 1.201 m) són l'extrem oriental d'allò que els geòlegs anomenen massís del Priorat, el qual des de Prades es divideix en dos ramals, un d'interior que continua per les serres de Montsant, de la Figuera i del Tormo, i un altre per la part de mar que, per mitjà de la serra de l'Argentera, tanca la plana del Baix Camp pel costat de ponent i enllaça amb la mola de Colldejou, la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs. Entre els dos ramals de muntanyes queda depimida topogràficament la fossa del Priorat, al sud de la qual s'obre la cubeta de Móra, ja fora de l'àmbit administratiu del Camp de Tarragona.

Per altra banda, el territori de morfologia planera constituït per conques d'erosió i altiplans, integrat administrativament a la comarca de la Conca de Barberà, ja forma part de la Depressió Central Catalana.

La complexitat de l'estructura del relleu del Camp de Tarragona és notable. Només cal esmentar que dins els seus límits es troben representats tots els períodes geològics existents a Catalunya. Es distingeixen les grans unitats estructurals següents: la Serralada Prelitoral, el marge meridional de la Depressió Central, la Depressió Prelitoral, la Serralada Litoral i la línia de costa.

La Serralada Prelitoral

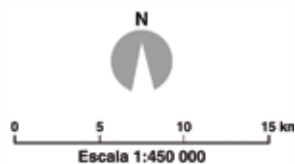
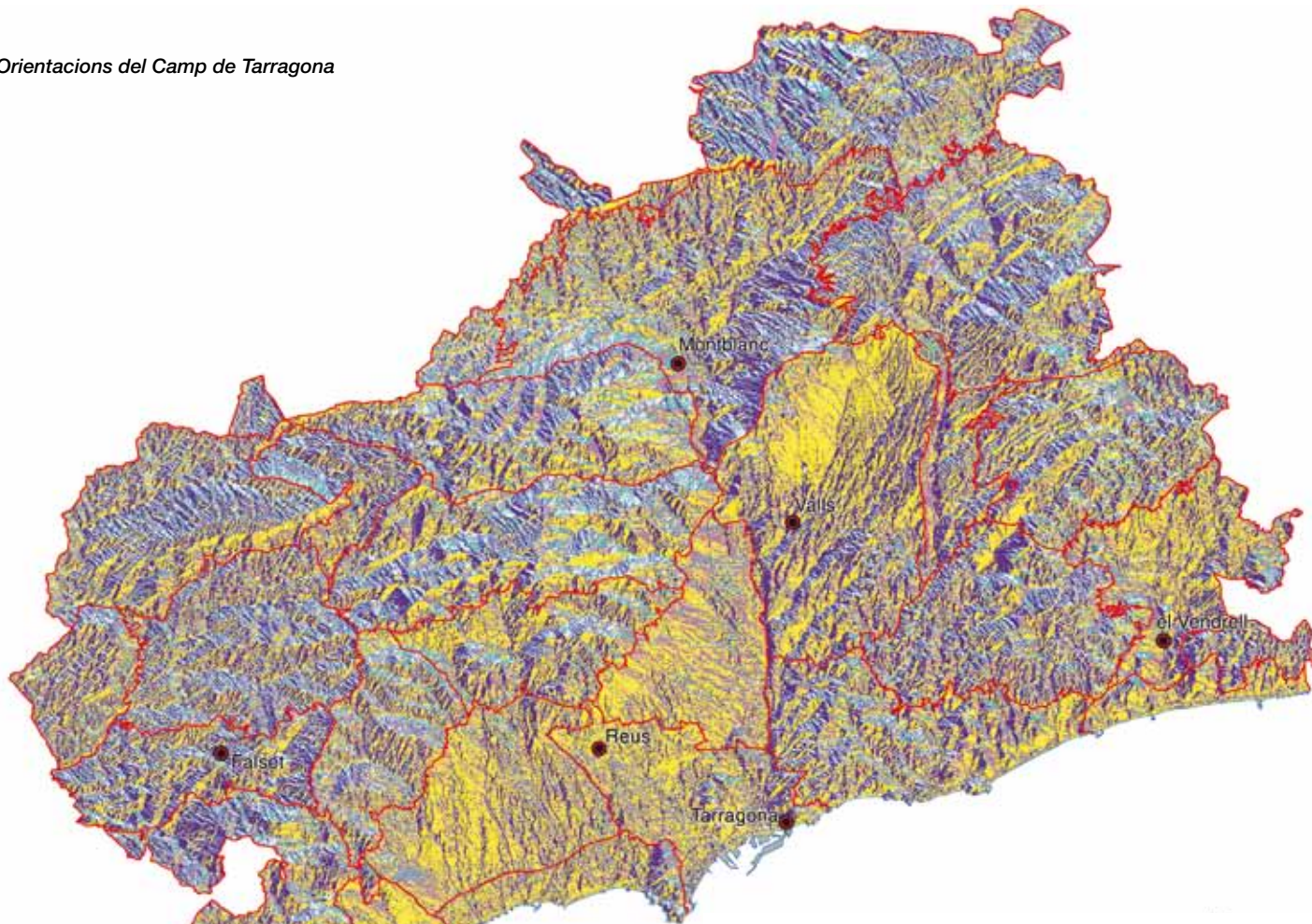
El sòcol de la Serralada Prelitoral està constituït per roques molt antigues, formades durant el paleozoic, que afloren en superfície a causa de l'aixecament tectònic i l'erosió de la cobertura sedimentària que el recobria. Al Camp de Tarragona, els materials paleozoics surten a la superfície en una extensa àrea que s'estén des del peu de la serra del castell de Selmella, a l'extrem occidental del bloc de Gaià, i continua per la serra de Miramar, les muntanyes de Prades, les serres de Riudecanyes i Escornalbou i el sector central de la comarca del Priorat. La major part dels materials d'edat paleozoica són gresos de gra fi, pissarres, fil·lites i altres roques originades en el metamorfisme de les argiles i les pissarres. Hi ha també cinc sectors on afloren intrusions granítiques que formen part d'un gran batòlit incrustat en els sediments paleozoics: les muntanyes de Prades al nord de Poblet, l'entorn del nucli de Prades, la conca d'Alforja, l'entorn de Falset i un petit sector a Vilanova d'Escornalbou.

Els granits i les roques pissarrenques formen un massa rígida, poc plàstica, que sota les pressions produïdes pels plegaments alpins va fracturar-se en blocs. Un d'ells, en enfonsar-se, va donar lloc a la depressió Valls-Reus, mentre que uns altres van ser aixecats i originaren els blocs enlairats del massís del Priorat, de la serra de

Detall d'un estrat de calcàries dolomítiques del bloc del Gaià.
Observatori del Paisatge

Orientacions del Camp de Tarragona

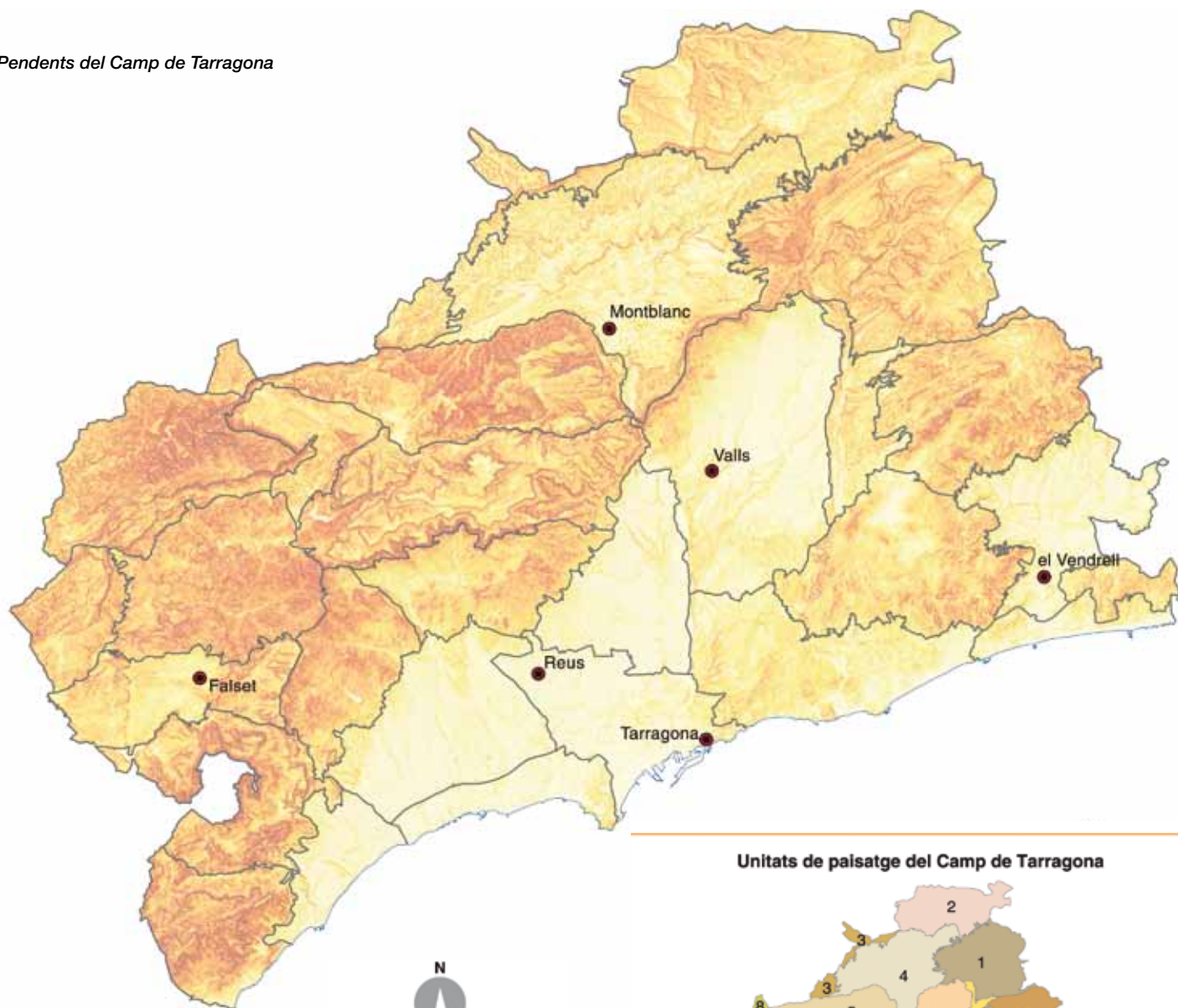
Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

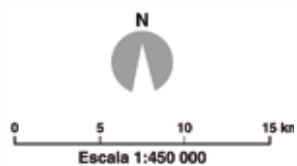
	Nord		Est
	Nord-est		Sud-oest
	Est		Oest
	Sud-est		Nord-oest
- Unitat de paisatge Cap de comarca

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francofí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

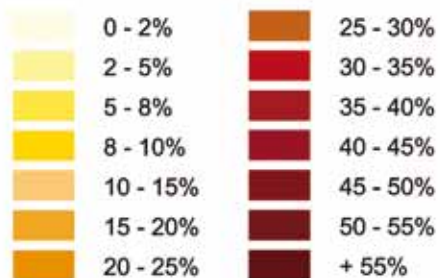
Pendents del Camp de Tarragona

46

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

— Unitat de paisatge ● Cap de comarca

1. Alt Galà
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francolí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

Miramar i del bloc del Gaià. El límit nord d'aquests blocs amb els materials sedimentaris de la Depressió Central es dona per mitjà d'una falla inversa o encavalcament, mentre que la fractura del costat sud es comporta com una falla normal. Tant els granitoids com els materials pissarrencs han estat fortament desgastats i erosionats. Els terrenys on afloren els granits i les llicorelles formen un paisatge suau, amb turons de formes arrodonides i vessants de pendent regular, com es pot observar al Priorat històric. Els granits estan molt alterats per l'acció atmosfèrica i solcats per intrusions porfídiques. La poca resistència del granit a l'erosió ha provocat que les àrees on aflora coincideixin amb sectors deprimits topogràficament com és el cas de la conca d'Alforja, de la fossa de Falset-Marçà o de la vall de Riudecols.

A sobre de les roques paleozoiques es van dipositar potents bancs de materials sedimentats en la mar mesozoica que recobria aquesta part de Catalunya. De totes elles, les que pertanyen al Triàsic són les que estan més amplament distribuïdes i apareixen des del bloc del Gaià fins a la base de les muntanyes més meridionals del Camp de Tarragona. En canvi, els materials del Juràssic i del Cretaci només apareixen en aquells sectors on la profunditat de la conca sedimentària era més gran en aquells períodes: el Garraf, el Montmell, el massís de Bonastre, el cap de Salou i, sobretot, la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs, on aquests materials es presenten amb una potència de fins a 700 metres.

La sèrie triàsica està composta arreu per conglomerats i gresos vermellosos a la base i calcàries, dolomies, margues i argiles en els estrats superiors. Són uns materials que tenen una gran rellevància paisatgística, com que s'hi alternen estrats de roques ten-

dres amb altres de més resistents a l'erosió, donen lloc a relleus en costes: estructures generalment monoclinals que si bé per un costat formen replans molt útils per a l'aprofitament agrícola, per l'altre presenten grans cingleres que es poden observar a moltes de les serres del Camp de Tarragona. El vessant meridional de la serra de la Mussara, per exemple, presenta un cinyell de cingleres que s'estenen ininterrompudament des de Siurana fins més enllà de l'Albiol. També els cingles imponents de les serres de la Gritella, de Pradell, de l'Argentera i de la Figuera estan modelats en els materials del Triàsic inferior i mitjà.

Per damunt del Triàsic se succeeixen estrats de materials carbonatats: calcàries margoses, sorres, argiles i dolomies que pertanyen al Juràssic i al Cretaci. Aquests materials formen costes i cingleres situades a més altitud que les anteriors. Els altiplans dels Motllats, per exemple, situats al centre de la Mussara, són d'edat juràssica, mentre que les cingleres que coronen la mola de Colldejou i la Miranda de la serra de Llaberia estan modelades en materials del Cretaci.

Tot aquest conjunt de serres s'originà en el Terciari, a partir de l'orogènia alpina, quan s'enlairaren els materials dipositats al fons de la mar mesozoica. El moviment no fou uniforme i, per tant, el resultat és divers. Al bloc de Gaià i les muntanyes de Prades els moviments verticals van ser relativament regulars, amb una estructura tectònica simple, i és per aquest fet que els estrats apareixen en disposició horitzontal o subhoritzontal en les plataformes estructurals. Aquesta simplicitat, però, no és vàlida, per exemple, a la serra de Miramar, ja que a causa de l'aixecament general del conjunt les capes dels materials del Triàsic estan molt basculades cap al nord,

El nucli de l'Albiol està situat en el conjunt de cingleres del vessant meridional de la serra de la Mussara. Ferran Aguilar

amb encavalcaments sobre els materials terciaris de la Conca de Barberà i amb una disposició gairebé vertical de les capes a l'estret de la Riba. La complexitat geològica també és un dels trets diferencials del sector de Pradip, a cavall entre la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs, on els materials mesozoics estan afectats per una successió de línies de plegament, falles i encavalcaments que constitueixen un sector de relleu molt irregular.

El marge meridional de la Depressió Central

Els terrenys deprimits topogràficament de la conca de Barberà i el sector d'altiplans de la vall alta del riu Corb, altrament anomenada baixa Segarra, pertanyen estructuralment a la Depressió Central Catalana. La conca es correspon amb una de les cubetes perifèriques del marge meridional de la Depressió Central, amb una gènesi similar a la de la conca d'Òdena o el Pla de Bages. En realitat, la cubeta d'erosió està dividida en dues conques, separades pel coll de Deogràcies: la conca estricta buidada per l'acció erosiva dels rius Francolí i Anguera, i la petita conca de Santa Coloma de Queralt. Ambdues conques estan limitades al nord-est per un escarpament que coincideix amb l'extrem meridional dels altiplans de la Segarra.

Els materials sedimentaris dipositats són d'edat eocena i paleocena. Els materials més antics de l'Eocè només són visibles a l'extrem sud-oest de la conca, al sector de Vilaverd, mentre que els materials de l'Oligocè apareixen una mica més cap al nord. Així, entre Montblanc i Sarral el terreny està constituït per margues llimoses de color vermell, que cap a Barberà de la Conca s'intercalen amb nivells de conglomerats i gresos també de color vermell. Més al nord-oest, als municipis de l'Espluga de Francolí, Blancafort, Solivella i Rocafort de Queralt apareixen gresos i margues vermelloses que, encara més al nord, són substituïts per gresos i margues groguenques ja en la transició cap als relleus de les serres de Vilobí i del Tallat. Aquest sector septentrional és de relleu més trencat, amb tot un conjunt de turons i serres baixes separades per torrents, a diferència del sector central on la monotonia de la plana només es trenca per l'aparició d'alguns turons testimoni. Els Ullastres i el tossal Gros d'Ollers, tots dos al municipi de Barberà de la Conca, en són bons exemples.

Els materials terciaris del Paleocè i de l'Eocè van transgredir els actuals límits de la Depressió Central i es van dipositar també en el sector del bloc de Gaià, de manera que sobre els materials del Triàsic descansen argiles vermelles i gresos dipositats al Paleocè. A continuació es troben també calcàries i calcarenites de l'Eocè inferior. Aquestes calcàries eocèniques només es mostren de manera contínua a l'est del Puig de Formigosa, ja que al sector central del bloc de Gaià han estat escombrades per l'erosió i només n'han quedat petits sectors residuals, els quals coronen turons com el Montagut, el Puig Rovira o el Puig de les Basses, però que donen lloc a un relleu tabular molt característic.

Les serres de la Llena i de Montsant, encara que des d'un punt de vista orogràfic s'inclouen a la Serralada Prelitoral, estan formades per materials terciaris de la Depressió Central. El seu relleu està modelat en potents bancs de conglomerats dipositats per corrents

fluvials a les ribes de la mar interior eocènica. A causa de la seva duresa, els conglomerats han resistit millor l'erosió que els propis materials de la serralada i destaquen per sobre de la resta de relleus que els voregen. Els materials sedimentaris es van dipositar durant l'Eocè i l'Oligocè. Els sectors culminants estan constituïts per grans bancs de conglomerats calcaris de l'Oligocè que descansen sobre capes de materials més tous (margues i lutites eocèniques), que donen lloc a vessants de perfil menys pronunciat.

La Depressió Prelitoral

La gran fossa tectònica que separa les serralades Litoral i Prelitoral, a l'alçada del Camp de Tarragona resta compartimentada en dos sectors. D'aquesta manera, els relleus del massís de Bonastre s'interposen entre la plana del Penedès i la depressió Valls-Reus.

La plana del Baix Penedès està formada per roques sedimentàries miocèniques, en general força toves, com argiles i margues amb alternances de gresos i conglomerats. Per sobre d'aquests nivells s'han dipositat materials quaternaris amb un gruix variable. El relleu no coincideix amb el d'una plana autèntica com sí que succeeix a l'Alt i el Baix Camp, sinó que presenta una topografia trencada per la presència de petites serres i turons modelats en els materials més resistents del Miocè. Els sectors més deprimits, on els nivells miocènics han estat erosionats, s'han reblert amb argiles i llims d'edat quaternària. La xarxa de torrents no s'ha encaixat profundament en el conjunt de dipòsits sedimentaris a causa del poc pendent que ha de superar per obrir-se camí fins al mar.

La gran depressió tectònica que ocupa el centre del Camp de Tarragona és un enorme bloc enfonsat o graben d'uns 50 quilòmetres de longitud i una amplada de l'ordre dels 35 quilòmetres en el sector més ample. El curs del riu Francolí i un esglaó d'uns 50 metres en el marge esquerre del llit marquen la divisòria entre les dues subunitats morfològiques en què es subdivideix la depressió: la plana de l'Alt Camp i la plana del Baix Camp.

La plana de l'Alt Camp té una forma triangular amb la part més ampla al costat sud, mentre que es fa més estreta a l'extrem nord, on resta tancada per un amfiteatre de muntanyes. Està constituïda per sediments quaternaris aportats per les rieres procedents de les muntanyes que l'encerclen, que han deixat els materials més gruixuts a prop de l'origen i els més fins més allunyats. En el sector entre Valls, Alió i Puigpelat, i fins al Francolí, aflora una faixa de materials més antics, d'edat miocènica, constituïts per argiles, gresos i conglomerats, que donen lloc a formes més diverses i irregulars com algun tossal i petits sectors enlairats una desena de metres per sobre de la plana circumdant. A les petites depressions d'aquesta àrea central s'hi han acumulat les restes de l'erosió de la cobertura miocènica, formant terres de cultiu molt fèrtils.

La plana del Baix Camp és més ampla i està lleugerament basculada cap al mar. L'horizontalitat només resta interrompuda pels cursos de les rieres que hi creuen. Té un pendent escàs, que augmenta lleugerament cap als primers contraforts de les muntanyes que la limiten. Està reblerta per dipòsits sedimentaris d'origen al·luvial i col·luvial de l'Holocè i constituïts per graves, conglomerats no consolidats i sorres que corresponen a un sistema de cons de

dejecció procedents de les muntanyes veïnes. Cap al sud-oest, els nivells superiors dels conglomerats estan cimentats per una crosta calcària, el taperot, que dificulta molt l'activitat agrícola.

L'origen de les fosses tectòniques que han donat lloc a les planes del Penedès i del Camp de Tarragona és idèntic i es deu a les fractures de distensió produïdes al final de l'orogènia alpina, a l'inici del període Miocè, que van enfonsar els blocs paleozoics amb la seva cobertura mesozoica. Un cop originada, la fossa va ser reblerta per dipòsits sedimentaris, primer d'origen marí i després de tipus lacustre i continental. Posteriorment es van afegir els sediments quaternaris aportats per la xarxa fluvial.

La Serralada Litoral

La Serralada Litoral està molt poc representada en l'àmbit del Camp de Tarragona. Els baixos relleus que separen el sector nord de la Costa Daurada, entre Cunit i Coma-ruga, de la depressió del Penedès, pertanyen a l'extrem meridional del massís de Garraf, la unitat més meridional de la Serralada Litoral. Són unes muntanyes modelades sobre materials calcaris del Cretaci en el sector oriental, mentre que a l'extrem occidental afloren roques sedimentàries detrítiques del Miocè.

La costa

La morfologia de la costa respon a la interacció entre diferents factors. A una escala mitjana, són importants les directrius imposades per la disposició de les unitats de relleu interior, la litologia, els accidents tectònics que afecten el rocam costaner i l'evolució de la costa, incloses les oscil·lacions del nivell del mar. Al Camp de Tarragona, les interaccions entre els factors i elements citats han donat lloc a una costa on predominen els trams amb llargues platges sorrenques, interrompudes només per petits promontoris rocosos.

El litoral entre el castell de Tamarit i Tarragona es caracteritza per la presència de nombrosos promontoris, com el de la punta de la Móra, i cales, com la cala Fonda. Rafael López-Monné

La costa del Camp de Tarragona s'inicia al sud de la desembocadura del riu Foix amb un llarg tram de costa baixa, que es correspon amb el front litoral de la plana del Penedès. Entre el promontori del castell de Tamarit i Tarragona la costa és força articulada amb una successió de promontoris: punta de la Móra, punta de la Creueta, punta de l'Arrabassada, punta del Miracle, que delimiten tot un conjunt de cales i platges encaixades. Més al sud, els dipòsits deltaics del riu Francolí donen lloc a la llarga platja arquejada de la Pineda, recolzada en el cap de Salou.

Al sud d'aquest indret, fins més enllà de Cambrils, la costa torna a ser baixa, amb llargues platges sorrenques marcades per les petites puntes deltaïques de les rieres que hi fan cap. Però la construcció dels ports de Salou i de Cambrils ha accentuat els problemes erosius d'algunes de les platges d'aquest tram de costa. Al sud de Cambrils, i fins poc abans de l'Hospitalet de l'Infant, la costa baixa és substituïda per una costa rocosa poc alta i sovint encrostada, tallada per nombrosos torrents que donen lloc a les cales de Miami Platja. A partir de l'Hospitalet de l'Infant els relleus del massís de Vandellòs arriben fins al mar i constitueixen un petit sector de costa alta. Al sud del coll de Balaguer apareix una estreta andana litoral, amb la platja de l'Almadrava, que continua per les planes de Sant Jordi d'Alfama, ja a les Terres de l'Ebre.

D'altra banda, les oscil·lacions del nivell del mar al llarg del Quaternari han deixat com a testimoni al cap de Salou restes fòssils d'antics nivells de platges situades a 2-3 i 5-6 metres per sobre del nivell actual.

El predomini dels sectors de costa baixa va facilitar la formació de llacunes i maresmes, que estaven separades del mar pels cordons de sorres litorals, on també s'havien desenvolupat dunes. Però la urbanització extensiva del litoral ha provocat la desaparició de la major part d'aquests elements singulars del paisatge litoral. En aquest sentit, els espais humits costaners només es conserven als Muntanyans, de Torredembarra i a l'estany Gelat, a Miami Platja. Les dunes també han desaparegut gairebé arreu (cal lamentar la desaparició del gran camp de dunes de la platja de la Pineda), i només es mantenen en un estat acceptable als Muntanyans de Creixell-Torredembarra, així com petits fragments a la platja de la Rojala, al sud de l'Hospitalet de l'Infant.

1.2 El clima

Tot el territori del Camp de Tarragona està sota el domini del clima mediterrani. Aquest fet no implica, però, que el comportament dels elements climàtics sigui exactament el mateix en tots els indrets de territori. La configuració del relleu i la distància respecte al mar, entre altres factors, condicionen les diverses variables climàtiques.

La topografia influeix en el comportament de les temperatures a causa de l'existència del gradient tèrmic altitudinal, és a dir, el descens de la temperatura de l'aire amb l'altitud. D'altra banda, mentre que la temperatura mitjana anual disminueix gradualment des de la costa fins a l'interior a mesura que varia l'altitud, les precipitacions es comporten de forma contrària i augmenten en els sectors de muntanya. No obstant això, a les valls tancades, però sobretot

a les conques o fosses molt marcades com la Conca de Barberà, es produeixen fenòmens d'inversió tèrmica, més freqüents a l'hivern per l'acumulació d'aire fred al fons de la conca.

El mar té un efecte termoregulador de les temperatures extremes. Al litoral, tant a l'estiu com a l'hivern, les temperatures no són tan rigoroses com a les àrees més allunyades del mar i, per tant, l'amplitud tèrmica (tant la diària com l'anyal) és més contrastada a les terres interiors. Les temperatures també són més extremes al centre del Priorat, que es troba aïllat dels vents marítims per les altes serres que l'encerclen.

La temperatura

La proximitat al mar i l'efecte barrera de la Serralada Prelitoral a l'advecció dels vents freds de l'interior provoca que a una part molt extensa del Camp de Tarragona es donin unes temperatures càlides. A les àrees planeres del Baix Penedès i de l'Alt i el Baix Camp, juntament amb tota la faixa litoral, la mitjana anual de les temperatures oscil·la entre els 15 i els 16°C. A mesura que augmenta l'altitud, els valors disminueixen: a la Conca de Barberà, les temperatures se situen entre els 12,6°C de Rocafort de Queralt, al sector d'altiplans del nord-est, i els 14,3°C de Montblanc, a causa d'una major altitud, però sobretot per una localització interior. Al Priorat els valors encara són més baixos, ja que la posició relativament allunyada del mar es veu reforçada per l'efecte barrera de les serres que el tanquen pel sud i per l'est. La Bisbal de Falset, amb 10,7°C, és la localitat on es registra la temperatura mitjana anual més baixa.

Les temperatures extremes condicionen la presència de moltes espècies silvestres i tenen una influència sobre les plantes conreades i també condicionen altres aspectes del paisatge. Les temperatures màximes estivals s'assoleixen per l'entrada d'aire subsaharià que es produeix en unes condicions sinòptiques que no són massa freqüents, ja que només suposen el 2,3% dels tipus de temps que es donen a l'estiu.

Les temperatures mínimes hivernals s'assoleixen sota les adveccions d'aire fred polar o àrtic procedent del nord d'Europa. Les temperatures més baixes s'assoleixen en els territoris interiors i més allunyats de la costa com a la Conca de Barberà i al Priorat, on les mitjanes de les mínimes del mes més fred només estan per sota dels 0°C a la Bisbal de Falset (-0,9°C).

La precipitació

Les masses d'aire procedents de l'oest, juntament amb les d'origen mediterrani, són les responsables de la majoria de situacions de precipitació que es produeixen al Camp de Tarragona.

Es poden diferenciar tres àrees segons la quantitat de precipitació caiguda. En primer lloc, els cims més elevats de la Serralada Prelitoral, sobretot al tram que va des de les muntanyes de Prades fins a la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs, amb precipitacions que superen els 700 mm anuals. A banda i banda d'aquest eix es dibuixen dues grans àrees que coincideixen amb els sectors més deprimits topogràficament, amb precipitacions que se situen entre

els 500 i 600 mm anuals de mitjana. Les àrees de menor pluviositat es localitzen als altiplans del nord-est i al vessant septentrional de la serra de Montsant a causa de l'efecte barrera als vents humits del Mediterrani.

Les precipitacions no presenten una regularitat d'un any a un altre, cosa que fa que els anys secs i els humits s'alternin aleatòriament. També el repartiment de la pluja és desigual al llarg de tots el mesos de l'any. El règim estacional de les precipitacions, típic del clima mediterrani, fa que aquestes es concentrin a la tardor i a la primavera.

Els vents

El mestral o serè és un dels vents més característics del Camp de Tarragona. És un vent de component nord-oest que es canalitza per la depressió de l'Ebre, on és conegut amb el nom de cerç, i des d'allà salva la barrera de la Serralada Prelitoral pels colls d'Alforja, la Teixeta i Fatxes i baixa per les valls cap al centre del Camp de Tarragona. Eventualment, es fa notar a l'extrem occidental de la Conca de Barberà i pot arribar fins a la vall del Gaià. Es deixa sentir sobretot entre els mesos d'octubre i abril i pot arribar a agafar ràfegues de fins a 150 km/h a la plana del Baix Camp, de manera que és el vent més important a l'Alt i Baix Camp i al Tarragonès.

El vent de llevant és un vent fresc i humit que pot afectar la façana costanera en qualsevol mes de l'any. A causa de l'ascens orogràfic que genera la barrera de la Serralada Prelitoral, provoca precipitacions que poden ser molt intenses i torrencials a la tardor i a la primavera.

La tramuntana és el vent del nord i bufa sobretot a l'hivern. És un vent fred i sec que provoca una baixada generalitzada de les temperatures. Els seus efectes són més patents a la Conca de Barberà i al nord de la serra de Montsant, mentre que els relleus de la Serralada Prelitoral atenuen el seu efecte sobre les planes centrals.

Els vents de component sud són molt càlids i secs. Es donen sobretot a l'estiu i són poc freqüents la resta de l'any. A causa de la procedència nord-africana provoquen forts augments de la temperatura, i de vegades generen onades de calor.

Tipus de clima

El comportament dels factors i elements climàtics exposats condiciona l'aparició de variacions en el clima mediterrani zonal, que de forma sintètica es poden agrupar en els tipus següents:

- Un clima mediterrani litoral, que oscil·la segons les localitats entre subhúmit o subàrid, que s'estén per la costa i les planes obertes al mar. Les temperatures mitjanes anuals varien entre 15 i 16°C i les precipitacions entre 450 i 600 mm.
- Un clima mediterrani humit dels nivells superiors de les muntanyes prelitorals, amb temperatures més baixes i precipitacions més abundants. És el clima que es troba als punts més alts del Montmell i de l'Alt Gaià, i des de les muntanyes de Prades fins a la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs.

- Un clima mediterrani de tendència continental, que apareix al nord i a l'oest del Camp de Tarragona, on les muntanyes de la Serralada Prelitoral fan de barrera a l'efecte temperant dels vents marítics. És el clima present al Priorat i a la Conca de Barberà.

1.3 La hidrografia

Els rius del Camp de Tarragona presenten un règim molt irregular, d'acord amb les característiques del règim de precipitacions mediterrani. La xarxa hidrogràfica s'estructura en dos sistemes: els rius que formen part de la conca de l'Ebre i els cursos d'aigua que desemboquen directament al Mediterrani.

El principal tributari de l'Ebre és el riu Siurana, que neix de la confluència dels barrancs de l'Argentera i de la Gritella, els quals s'uneixen al peu dels cingles de Siurana. Les seves aigües queden retingudes pel pantà del mateix nom (amb una capacitat de 12,4 hm³) i des d'allà el riu continua cap a l'oest, encaixat en els materials paleozoics del Priorat, on té un curs molt sinuós.

La resta de territori està drenat per cursos d'aigua que tenen el seu origen en els relleus muntanyosos de la Serralada Prelitoral i que, des d'allà, es dirigeixen directament al Mediterrani. Els principals són, per les dimensions de les conques respectives, el Francolí, el Gaià i el Foix. No es poden deixar d'esmentar, però, altres torrents o rieres, com el riu de Llastres, la riera de Riudecanyes, la riera de Riudoms i la riera de la Bisbal, que tot i tenir un recorregut més curt, són importants a escales més reduïdes.

El riu Francolí és el resultat de la unió, a l'Espluga de Francolí, del riu de Milans, del riu Sec i d'altres torrents que davallen de les muntanyes de Prades. Les aigües del Francolí i els seus afluents són aprofitades intensament per la indústria, els regadius i, en menor quantitat, per al proveïment urbà.

El riu Gaià neix al nord de Santa Coloma de Queralt, al sector meridional dels altiplans de la Segarra. Organitza una petita xarxa de

El riu Francolí a l'alçada del pont de Goi. Rafael López-Monné

torrents que ha excavat la cubeta d'erosió de Santa Coloma de Queralt abans de creuar, molt encaixat, els relleus del bloc de Gaià. En el seu recorregut pels camps de Santes Creus els recursos hídrics són destinats pràcticament de manera exclusiva a l'agricultura. Aigües avall, el Gaià entra encaixonat per la falla que separa els materials cretácics dels miocènics del massís de Bonastre i està regulat, en aquest punt, per la presa del Catllar (de 57 hm³ de capacitat). L'aigua és utilitzada per la indústria petroquímica de Tarragona. El riu ha format una plana al·luvial molt fèrtil, d'uns 2 km d'amplada, abans de desembocar al mar a la platja de Tamarit, a cavall dels termes d'Altafulla i Tarragona.

El riu Foix travessa la plana del Penedès fora dels límits del Camp de Tarragona. La disposició del relleu en alguns sectors del Baix Penedès i de l'Alt Camp, amb el pendent orientat a llevant, provoca que alguns cursos amb origen al bloc de Gaià o a les serres del Montmell formin part de la conca del riu Foix. La riera de Marmellar, per exemple, neix al nord del Montmell i segueix un llarg recorregut a través del Pla de Manlleu i els estreps orientals del Montmell abans d'arribar a la plana del Baix Penedès i unir-se al riu Foix poc abans de l'inici del pantà homònim.

1.4 Els sòls

La majoria dels sòls del Camp de Tarragona es poden classificar en calcaris o silícis. Els sòls formats a partir de roca mare carbonatada són molt abundants, ja que els materials mesozoics estan àmpliament representats. Són sòls dels tipus terra rossa, rendzina o, en els millor casos, sòls bruns, que en els vessants de muntanya es troben en terrasses o feixes limitades per murs de pedra seca. Els millors es troben als peus dels vessants o a les fondalades. La major part dels sòls d'aquest tipus, que són de secà, són pedregosos i pobres. Al sector occidental de la plana del Baix Camp, els sòls presenten un horitzó superficial format per una crosta calcària: el *taperot*, que dificulta enormement el conreu.

Sobre els granits i els materials pissarrosos del paleozoic es formen sòls silícis o oligotròfics. No acostumen a estar disposats en terrasses (o només feblement). Predominen els rànkers o sòls bruns àcids que, si coincideixen amb forts pendents, no són gaire aptes per a l'ús agrícola. Aquest tipus de sòl està molt estès en el sector paleozoic del Priorat, on ocupa els vessants de les serres i turons i està dedicat al conreu de la vinya. En els punts elevats de les muntanyes de Prades, les rouredes i les castanyedes es desenvolupen sobre sòls bruns més evolucionats que presenten un horitzó de lixiviació. Altres sòls similars es localitzen als sectors de la Serralada Prelitoral on afloren els materials paleozoics: la serra de Miralles, el vessant nord de les muntanyes de Prades, les serres de Riudecanyes-Escornalbou, la conca d'Alforja, etc.

1.5 La vegetació

La vegetació constitueix un indicador ambiental de primer ordre. Com que està fortament condicionada pels paràmetres climàtics i topogràfics, pel que fa al desenvolupament potencial, i pel que fa al paisatge actual per l'activitat humana, és un indicador indirecte de les condicions biofísiques que predominen en un territori.

Continuïtat de la massa forestal al Bosc de Poblet (Muntanyes de Prades).
ICC

La configuració del relleu del Camp de Tarragona i les característiques climàtiques imperants diferencien dos grans dominis biogeogràfics pel que fa a les característiques de la vegetació. Per una banda, la vegetació netament mediterrània de la terra baixa litoral i prelitoral, entre el nivell del mar i els 700 o 800 m d'altitud. Per l'altra, la vegetació submediterrània i, en alguns casos, centreeuropea que es localitza en els nivells més elevats de les serres i massissos que formen part de la Serralada Prelitoral, així com del sector d'altiplans de la Segarra que pertanyen administrativament al Camp de Tarragona. A més, també s'ha de considerar la vegetació azonal dels indrets on el sòl presenta unes característiques especials, com a les dunes, maresmes, riberals dels rius, roques, etc.

La vegetació mediterrània de la terra baixa

L'alzinar litoral amb marfull (*Viburno-Quercetum*) és la comunitat vegetal de la terra baixa del Camp de Tarragona que té un domini potencial més extens. No obstant això, la transformació del territori a causa de l'establiment dels conreus i la urbanització ha provocat la seva pràctica desaparició de les àrees planes i l'ha confinat als sectors de muntanya. Així doncs, actualment els alzinars ben constituïts tenen una distribució limitada en el territori. Destaquen, sobretot, els situats als contraforts septentrionals de les muntanyes de Prades i els que prosperen en algunes fondalades humides, especialment de la serra d'Ancosa, a l'Alt Gaià, i a les valls més ombrívols d'Alforja, de Vilaplana o de la serra de l'Argentera. També se'n troben en diversos sectors del massís del Priorat. L'espècie més representativa és l'alzina (*Quercus ilex* subsp. *ilex*), que apareix acompanyada per arbustos i lianes característics: el marfull (*Viburnum tinus*), l'aladern (*Rhamnus alaternus*), el lligabosc (*Lonicera implexa*). També cal destacar la presència d'una població d'alzines sureres (*Quercus suber*) sobre els materials granítics del vessant nord d'Escornalbou, que és la més meridional de Catalunya. L'alzinar muntanyenc (*Asplenio-Quercetum*) apareix a partir dels 800 o 900 metres d'alçada sobretot al vessant septentrional de les muntanyes de Prades i, en general, es troba força ben con-

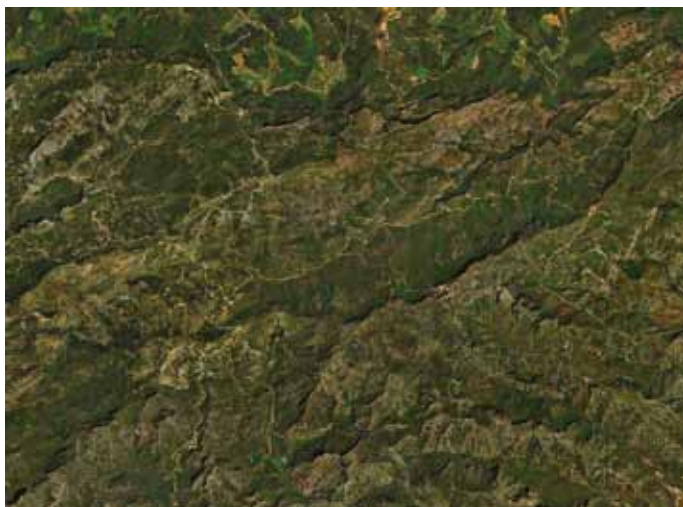
servat. En molts punts entre Prades i Vilanova de Prades aquest bosc ha estat substituït per plantacions de castanyer (*Castanea sativa*).

El carrascar (*Quercetum rotundifoliae*) és la vegetació potencial de les terres amb clima mediterrani de tendència continental, caracteritzat per estius calents i hiverns freds. Al Camp de Tarragona apareix als llocs més aviat secs del sector septentrional i nord-occidental, on l'alzinar és substituït per formacions de carrascar (*Quercus ilex* subsp. *rotundifolia*), una subespècie més resistent a la manca d'aigua. L'alzinar continental o carrascar apareix sobretot a la serra de la Llena, als altiplans dels Segalassos, entre les muntanyes de Prades i el Montsant, i en el vessant septentrional d'aquest massís. La carrasca (*Quercus ilex* subsp. *rotundifolia*) és l'espècie dominant i està acompanyada per pi blanc (*Pinus halepensis*) i uns estrats arbustiu i herbaci esclarissats.

La màquia litoral de llentiscle i margalló (*Quercus-Lentiscetum*) és la vegetació potencial de la faixa de terra baixa litoral, seca, calurosa i de substrat calcari. Els processos de degradació l'han dut a ser un reducte testimonial, en el millor dels casos. Només se'n troben petits fragments aïllats en punts dispersos de la costa, on es localitza en els promontoris rocosos en els quals els conreus han estat abandonats i que no han estat urbanitzats. Poden trobar-se'n també mostres terra endins fins als solells dels peus de muntanya del Montmell, per exemple. També entra per la plana del Baix Camp, on colonitza els camps abandonats del sector del taperot. Les espècies dominants són el garric (*Quercus coccifera*), el llentiscle (*Pistacia lentiscus*), el margalló (*Chamaerops humilis*) i l'arçot (*Rhamnus lycioides*). També es troben peus d'ullastre o olivera silvestre (*Olea europea* subsp. *sylvestris*) i de garrofers silvestres (*Ceratonia siliqua*).

Tant l'alzinar com els carrascars i la màquia litoral han estat desplaçats per les pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*), tant en sòls silicis com calcaris, de manera que s'han convertit en els boscos predominants del Camp de Tarragona. El pi blanc es troba tant en forma de bosc mixt amb alzines o carrascars aclarits com acompanyant les garrigues i les brolles de substitució. Les pinedes de pi blanc es localitzen arreu, des dels petits fragments forestals que romanen a la plana en mosaic amb els conreus, com als vessants de les serres prelitorals. Només estan absents en sectors que han experimentat incendis forestals de forma reiterada, com per exemple al vessant meridional del massís de Vandellòs, que destaca pel seu aspecte pelat, només recobert de vegetació arbustiva. D'altra banda, també cal destacar l'existència de petits boscos de pi pinyer (*Pinus pinea*) que es localitzen als terrenys saulosos de les muntanyes del Priorat, d'Escornalbou, etc. Les pinedes de pinastre (*Pinus pinaster*) no són gaire abundants i sovint han estat plantades, excepte a la part alta de la serra de Pradell, on n'hi ha una valuosa representació d'origen natural.

La garriga (*Quercus cocciferetum*) és un estadi de degradació de l'alzinar o del carrascar, que apareix després de tales o incendis reiterats, sobretot sobre substrats calcaris compactes, molt abundants en el Camp de Tarragona. El paisatge actual d'amplis sectors de les muntanyes del Montmell, del massís de Vandellòs o de la serra del Tormo es caracteritza per la presència d'extensos sec-

Els incendis forestals condicionen el paisatge vegetal de l'interior de les Muntanyes de Tivissa-Vandellòs. ICC

tors recoberts per la garriga o per un mosaic de brolles i garrigues, gairebé sempre per l'efecte dels incendis forestals. El garric (*Quercus coccifera*) acostuma a formar masses de vegetació compacta, sovint impenetrables a causa de les fulles punxants que posseeix.

Les brolles són formacions arbustives integrades per una majoria d'espècies de distribució mediterrània. Apareixen en els llocs on els alzinars, els carrascars o la màquia litoral estan aclarits i perden les característiques pròpies dels boscos densos i compactes. La majoria de les plantes de les brolles necessiten rebre la llum solar directa i toleren malament el fred, per això són més abundants als solells que a les obagues molt marcades. Al Camp de Tarragona, les brolles ocupen grans extensions en el paisatge actual. En mosaic amb les garrigues colonitzen àmplies àrees de les muntanyes

54

Les pinedes de pi blanc, com aquesta al voltant de la població de Lilla (Conca de Barberà), actualment són els boscos predominants del Camp de Tarragona. Jordi Bas

prelitorals, des de l'Alt Gaià i el Montmell fins al massís de Vandellòs i la serra del Tormo. Hi ha dos grans tipus de brolles amb un significat ecològic i paisatgístic diferent: les brolles calcícoles de l'aliança Rosmarino-Ericion i les brolles silícícoles de l'aliança Cistion ladaniferi. Les primeres estan més esteses, ja que els materials carbonatats són els que predominen al Camp de Tarragona. Aquestes brolles estan integrades per romaní (*Rosmarinus officinalis*), bruc d'hivern (*Erica multiflora*) i albada (*Anthyllis cytisoides*) com a espècies més característiques. Una varietat notable és la brolla amb càrritx (*Ampelodesmos mauritanica*), una gramínia tropical de grans dimensions, i margalló (*Chamaerops humilis*) que en el Camp de Tarragona només es troba a l'extrem oriental del Baix Penedès, en el sector de baixa muntanya litoral que pertany al massís de Garraf. Una altra brolla de gran interès biogeogràfic és la brolla calcícola de romaní amb timó reptant (*Thymus loscosii*), que només es troba al Montsant sobre els materials tous eocènics que afloren al sud-oest d'Albarca. El timó reptant és una espècie inclosa al catàleg de plantes en perill d'extinció a Catalunya.

Les brolles silícícoles apareixen sobre els granits, les pissarres i altres roques que donen sòls oligotròfics. Estan ben representades sobretot al sector silici de la Serralada Prelitoral, des de les muntanyes de Prades i el Priorat paleozoic fins a les serres de Riudecanyes i Escornalbou. Les espècies que caracteritzen aquestes brolles són les estepes (*Cistus salviifolius*, *C. monspeliensis*), el bruc boal (*Erica arborea*) i el tomaní (*Lavandula stoechas*). Una brolla d'escassa presència territorial, però de gran valor biogeogràfic, és la brolla amb estepa de muntanya (*Pteridio-Lavanduletum pedunculatae*), que apareix a les clarianes de la roureda de roure reboll i de la pineda de pi roig altimontana dels nivells més elevats de les muntanyes de Prades.

La vegetació oromediterrània

La vegetació pròpia de l'alta muntanya mediterrània està representada per la brolla xeroacàntica d'eriçó (*Erinaceo-Anthyllidetum*), una comunitat característica de les crestes i replans calcaris i ventosos on destaca l'eriçó (*Erinacea anthyllis*), una mata punxant en forma de coixinet arrapat al terra i que es pot observar als nivells culminants de la serra de la Gritella, de la mola de Coldejou i de la serra de Llaberia.

La vegetació submediterrània

La roureda de roure de fulla petita o roure valencià (*Violo-Quercetum fagineae*) és el bosc potencial dels obacs més frescals i dels altiplans elevats per sobre els 700-800 metres d'altitud de l'extrem oriental de la Conca de Barberà. En el paisatge actual del Camp de Tarragona, la roureda de roure valencià ocupa superfícies molt reduïdes. És un bosc que sempre es troba fragmentat i formant masses mixtes amb altres espècies forestals. A les muntanyes de l'Alt Gaià les restes de rouredes de roure de fulla petita (*Quercus faginea* subsp. *valentina*) alternen amb les pinedes de pi roig (*Pinus sylvestris*) en els vessants orientats al nord. A les obagues dels relleus perifèrics de la Conca de Barberà es troba el roure valencià (*Quercus faginea*) entre pinassa (*Pinus nigra*) i pi roig (*Pinus sylvestris*).

La roureda de roure martinenc (*Buxo-Quercetum pubescentis*), el principal bosc de roures del nord-est de Catalunya, té molt poca representació al Camp de Tarragona. Les característiques més seques de les varietats climàtiques que hi predominen no li ofereixen hàbitats adequats per al desenvolupament. Només en algunes obagues interiors de les muntanyes de Prades es troben alguns boscos de peu de vessant presidits pel roure martinenc. La roureda està composta pel roure martinenc (*Quercus humilis*) acompanyat del roure cerrioide (*Quercus cerrioides*), el pi roig (*Pinus sylvestris*) i el boix (*Buxus sempervirens*).

La roureda de roure reboll (*Cephalanthero-Quercetum pyrenaicae*) és una roureda molt estesa per tot el centre i el nord de la península Ibèrica, però és tota una raresa biogeogràfica a Catalunya, ja que només es troba a les muntanyes de Prades. Prospera al centre del massís, als vessants septentrionals del tossal de la Balasana, sobre sòls silicis. El roure reboll (*Quercus pyrenaica*) està acompanyat pel pi roig i un conjunt d'espècies pròpies dels boscos caducifolis, com la falguera comuna (*Pteridium aquilinum*), la verònica (*Veronica officinalis*), l'aranyoner (*Prunus spinosa*) i l'arç blanc (*Crataegus monogyna*).

Per sobre els 1.000 metres d'altitud i a l'entorn del tossal de la Balasana es troba la pineda de pi roig amb boixerola (*Arctostaphylo-Pinetum catalaunicae*), una pineda acidòfila i xeròfila que presenta un estrat subarbustiu dominat per la boixerola (*Arctostaphylos uva-ursi*) i que és, juntament amb la roureda de roure reboll, una raresa geobotànica de les muntanyes de Prades. Altres pinedes de pi roig (*Pinus sylvestris*) de tipus calcícola abunden en altres sectors d'aquestes muntanyes i de la serra de la Mussara, amb un estrat arbustiu on són presents plantes pròpies de les rouredes seques. Les pinedes de pinassa (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*), ja sigui com a repoblacions forestals o de caire natural, es localitzen a les obagues i als nivells més elevats de les muntanyes calcàries de l'Alt Gaià, del Montsant, de la Mussara i de les serres de Pradell i de l'Argentera.

Finalment, les teixedes (*Saniculo-Taxetum*) es localitzen en sectors ombrosos i calcaris dels nivells més alts de la serra de Pradell, de la Mussara i de la serra de Montsant.

Els boscos de ribera

Els rius del Camp de Tarragona es caracteritzen per un cabal escàs i irregular, condicionat pel règim de precipitacions propi del clima mediterrani. L'abundància dels afloraments calcaris també facilita la infiltració de l'aigua de pluja en sistemes càrstics de circulació de les aigües subterrànies. El resultat és una vegetació de ribera que es disposa en galeria i ressegueix els cursos d'aigua, però que es troba circumscrita a la franja més propera a les lleres fluvials. La intervenció humana secular ha estès els conreus fins a les mateixes ribes dels rius i ha degradat la vegetació de ribera a través de tales i altres pertorbacions intenses que han provocat que, actualment, els boscos de ribera es presentin molt fragmentats i alterats pel que fa a la composició d'espècies. Els boscos caducifolis de ribera estan representats per la gatelleda (*Carici-Salicetum catalaunicae*), que es localitza als trams fluvials més ombrívols i humits, com a les muntanyes de Prades i alguns indrets de l'alt Gaià. Als sectors de

plana, als trams on la vegetació de ribera presenta un millor estat de conservació com al riu Gaià a l'alçada de Santes Creus o al riu Siurana entre la Venta del Pubill i Poboleda, s'hi troba l'albereda (*Vinco-Populetum albae*). Les omedes (*Lithospermo-Ulmetum minoris* i *Hedero-Ulmetum minoris*) es troben molt malmeses a causa de la plaga de la grafiosi que les afecta des de fa anys, però se'n troben fragments a punts de les ribes del curs mitjà del riu Gaià, Anguera i en alguns torrents encaixats en els materials sedimentaris de la plana del Baix Penedès. Les freixenedes dominades pel freix de fulla petita (*Fraxinus angustifolia*) són més abundants que les omedes i també se situen al marge exterior de la vegetació de ribera. Abunden a diversos punts de les ribes del curs mitjà i baix del Francolí i del Gaià. A les barres sorrenques i argiloses de les lleres fluvials prosperen salzedes (*Saponario-Salicetum purpureae*). Algun tamarigar (*Tamaricetum canariensis*) de sòl salabrós es localitza prop de les desembocadures de les rieres que travessen la plana del Baix Camp així com en punts aïllats de les ribes dels rius Francolí i Gaià.

Les comunitats de la línia litoral

La vegetació de les dunes i maresmes està molt malmesa al llarg de la costa del Camp de Tarragona. Només a l'espai natural protegit dels Muntanyans, a Torredembarra, hi ha una bona representació de la vegetació dunar i de maresma. A les dunes es troben les comunitats característiques dels ambients de cresta i de reduna, amb espècies com el borro (*Ammophila arenaria*), el lliri de mar (*Pancretium maritimum*) i la crucianel·la (*Crucianella maritima*). L'espai de maresma està colonitzat sobretot per la comunitat de cirialera (*Arthrocnemum fruticosum*) i pel canyís (*Phragmites australis*). A la punta de la Creueta es manté l'únic savinar litoral (*Juniperetum lyciae*) de la costa catalana on, al costat de la savina (*Juniperus phoenicea* subsp. *eumediterranea*) es pot trobar l'estepa d'arenal (*Halimium halimifolium*), que té en aquest punt del litoral de Tarragona una de les dues úniques localitats on és present a tot Catalunya.

Lliri de mar (*Pancretium maritimum*) als Muntanyans (Espai d'Interès Natural de la Platja de Torredembarra i Creixell). Ferran Aguilar

Pel que fa a la vegetació dels penya-segats, s'ha de destacar la presència de *Limonium gibertii* una ensopeguera endèmica de la costa rocosa que s'estén entre Torredembarra i Salou.

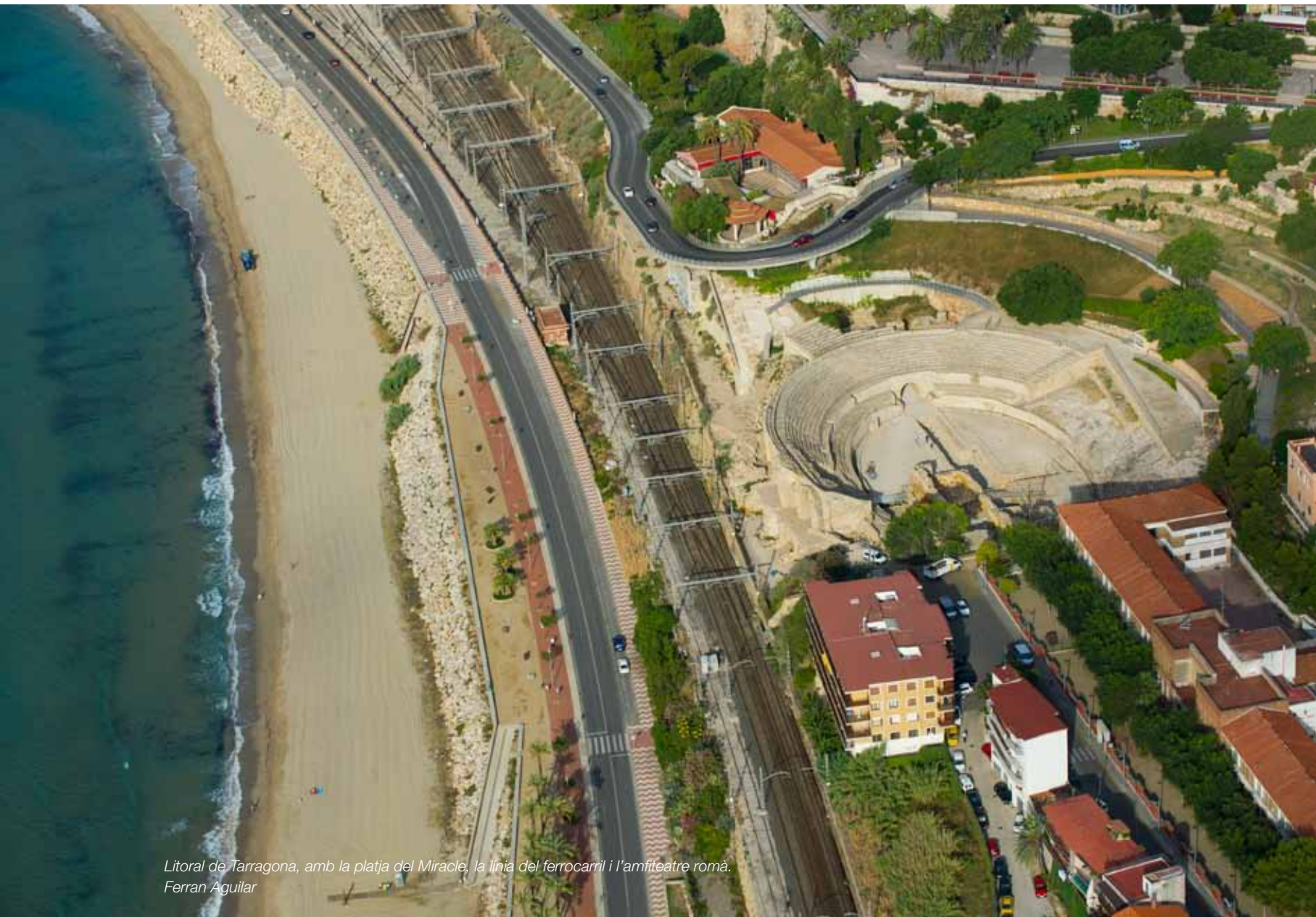
Les comunitats rupícoles

Les parets de roca presenten unes condicions ecològiques molt extremes que només permeten la vida a un reduït grup d'espècies. El predomini de les roques calcàries a les muntanyes del Camp de Tarragona provoca que les comunitats rupícoles calcícoles estiguin força esteses.

A les parets dels cingles calcaris que es troben a l'alt Gaià, les muntanyes de Prades, la Mussara, el Montsant i les serres de l'Argentera i de Vandellòs es troben la comunitat de te de roca (*Jasonio-Linarietum cadevallii*), que prefereix els sectors assolellats, i la comunitat de poniol (*Melico-Saturejetum fruticosae*), que prefereix els cingles de més altitud.

A les parets calcàries de la Mussara i del massís de Vandellòs, orientades al nord, hi creix una comunitat rupícola que destaca per la presència de la rara salenca de cingle (*Salix tarraconensis*), espècie que figura en el catàleg de plantes vulnerables de Catalunya.

2. Procés històric de poblament i la seva influència sobre el paisatge

*Litoral de Tarragona, amb la platja del Miracle, la línia del ferrocarril i l'amfiteatre romà.
Ferran Aguilar*

El paisatge actual del Camp de Tarragona és, com ja s'ha dit, el resultat de l'acció conjunta i prolongada al llarg del temps de determinats factors biòtics i abiòtics sobre el territori. A part d'aquests factors naturals, els humans també han tingut una influència determinant en la configuració del paisatge del Camp de Tarragona, fins al punt que han esdevingut el principal agent de transformació de l'entorn (especialment en els darrers dos segles). Així doncs, les diverses cultures que en un moment o altre de la història s'han establert en aquest territori han fet ús del seu paisatge i l'han con-

vertit en un element essencial de la seva realitat social, intervenint amb més o menys intensitat sobre les condicions de l'entorn.

En el cas del Camp de Tarragona, les pàgines següents ofereixen una breu perspectiva històrica de l'ocupació del territori i de les transformacions paisatgístiques que ha experimentat al llarg dels segles, presentada d'una forma territorialitzada. Aquesta perspectiva ha de contribuir a interpretar el paisatge actual.

2.1 Des dels primers assentaments fins a l'edat mitjana

Diversos vestigis arqueològics demostren la presència humana en el territori des de molt antic: des de les restes de pintures rupestres presents a Vandellòs, Albinyana, Tarragona, o Montblanc (declarades Patrimoni de la Humanitat per la Unesco l'any 1998), fins a llocs d'enterrament, com a l'Espluga de Francolí o Alcover, passant per vestigis diversos a la muntanya de l'Areny (Mont-roig del Camp), al Priorat, o als entorns del cap de Salou. Cal tenir present que en èpoques prehistòriques els factors climàtics i l'aparença de l'entorn eren diferents dels actuals.

En els primers assentaments fixos sobre el territori, que es consolidaren en l'època ibera, es van iniciar les primeres eixermaes per a l'establiment d'una agricultura fixa, bàsicament de vinya, olivera i cereal. L'agricultura es practicava a les àrees més properes als assentaments de població. Les masses forestals s'utilitzaven com a zones de pastura. Alguns assentaments ibers es trobaven a Tarragona, Reus, Valls o Vallmoll. Això fa pensar que en aquest període el paisatge predominant era el forestal, amb formacions boscoses abundants enmig de les quals s'ubicaven els poblats, al voltant dels quals es practicava l'agricultura i la ramaderia.

Fou en l'època romana, però, quan es començà a bastir l'estructura territorial que, en part, encara perdura avui dia. És l'època esplendorosa de la *Tarraco* romana, capital de la meitat del territori peninsular i que estructurava les principals vies de comunicació al llarg del litoral, des del Penedès fins al coll de Balaguer (Via Augusta), i cap a l'interior, seguint el riu Francolí (Via Aurèlia). La construcció d'aquestes vies representà una altra de les principals transformacions del paisatge durant aquesta època. Les zones muntanyoses, més aïllades, aparentment van resistir millor a la llatinització i mantingueren tipus de vida diferents dels romans.

Es pot imaginar, per tant, un paisatge dual: unes zones planes de mosaic agroforestal, on l'agricultura cada cop anava ocupant més superfície, sobretot en els sectors més fèrtils (terrasses fluvials, llocs amb disponibilitat d'aigua, etc.), i unes zones muntanyoses amb predomini dels boscos i les zones de pastura. Fou el període en què els principals assentaments, especialment la ciutat de Tarragona, experimentaren els primers creixements urbans.

L'arribada de la cultura musulmana al nord del litoral mediterrani, cap al segle VIII dC, va significar l'establiment d'una «terra de ningú» que tindria com a centre el nucli mateix del Camp de Tarragona. Les constants amenaces i incursions de sarraïns i cristians suposaren un progressiu abandonament d'aquest territori.

Després d'uns segles de dominació musulmana, es van iniciar els processos d'ocupació cristiana, procedent del nord, entrant per la zona del Penedès i l'eix del Gaià, on es bastiren un seguit de castells amb una clara funció defensiva. Molts d'aquests castells es construïren en punts elevats del territori, atenent a la seva funció de guaita de l'enemic, i avui són excel·lents miradors del bloc de Gaià, la plana de l'Alt Camp o la plana del Baix Penedès. El lent procés de conquesta va fer que els territoris situats al nord del riu Gaià es consolidessin des d'un punt de vista agrícola amb un model d'assentament propi de la Catalunya Vella, amb l'establiment de

Castell roquer del Montmell, un dels castells de l'eix del Gaià que esdevé una fita de referència i al mateix temps un excel·lent mirador. Rafael López-Monné

pobles encastellats i masies disperses arreu, mentre que la plana continuava erma en bona part i les muntanyes prelitorals del sud del Camp es mantenien sota control sarraí.

La conquesta cristiana de la plana del Camp va comportar una transformació del paisatge: la rompuda de les masses forestals que s'havien anat recuperant després de l'abandonament del territori iniciat al final de l'època romana, l'impuls dels cultius d'horta a les vores de rius i rieres, la recuperació dels pobles i ciutats que havien estat mig deshabitats, com ara la ciutat de Tarragona, així com la instal·lació de molins i granges o l'explotació de pedreres i mines.

Per tant, es pot preveure que en aquest període s'iniciés un procés de transformació paisatgística, sobretot a la plana, que ha continuat fins als nostres dies. La part de muntanya restava en bona part en mans dels musulmans, amb uns nivells demogràfics per sota dels de la plana, i amb uns paisatges forestals on tenia lloc un aprofitament bàsicament ramader.

2.2 Des de l'edat mitjana fins a la meitat del segle XIX

En aquest període es consolidà el model d'assentament i d'expansió agrícola al sector del Penedès i a les muntanyes del nord del riu Gaià, caracteritzat per una diversitat de conreus basats en la trilogia mediterrània (el blat, la vinya i l'olivera). A la plana del Camp aquest procés fou més lent però, tanmateix, inexorable: es consolidaren els nuclis urbans i s'expandiren els conreus a costa de les masses forestals, tot i que l'aspecte era d'un mosaic agroforestal, amb boscos i matollars relativament extensos. El sector

Fent una abstracció, aquesta imatge podria representar clarament un paisatge típic de mitjan segle XIX, amb una diversitat de conreus en equilibri i el respecte de determinades masses forestals.
Observatori del Paisatge

de muntanya i el Priorat es va colonitzar a poc a poc per nous pobladors que, malgrat les dificultats orogràfiques i les limitacions climàtiques, intentaren reproduir el model d'assentament de base agrícola existent a la plana. En aquests sectors, el veritable agent transformador del paisatge, a banda de l'agricultura, fou la ramaderia, l'extracció de fusta i el carboneig, activitat que va generar un procés de pressió sobre les masses forestals que culminà durant la primera meitat de segle XX.

En general, i amb tots els alts i baixos provocats per les successives guerres i els episodis de pesta que va experimentar el Camp de Tarragona, al llarg d'aquest període s'experimentà un creixement demogràfic moderat, encara que progressiu. L'àmbit estricte del Camp (que comprèn les comarques de l'Alt i Baix Camp i el Tarragonès) va passar dels aproximadament 30.000 habitants que tenia l'any 1365 fins als 122.651 habitants de l'any 1845, xifres que van generar una empremta més gran sobre el paisatge. En general, el paisatge d'aquesta època presentava una estructura agroforestal amb pobles petits i compactes, a les planes, i unes masses forestals més o menys explotades, amb pobles petits i escasses superfícies agrícoles, als sectors de muntanya. Al sector del Penedès i al Gaià s'imposà un model d'assentament típic del nord, amb masies disperses arreu que controlaven extenses superfícies agroforestals. Aquest model d'assentament es basava en un model d'explotació multifuncional que combinava l'agricultura, la ramaderia i l'explotació forestal, pràcticament a parts iguals.

Es tractà, per tant, d'una època on el paisatge era més o menys equilibrat, harmònic i molt divers. De fet, molts historiadors afirmen que fins la meitat del segle XIX l'agricultura catalana estava caracteritzada en gran mesura per un policonreu encarat a l'autoconsum domèstic o local. Per tant, és fàcilment imaginable un paisatge amb una notable diversitat de conreus, amb clapes forestals i amb un entorn fluvial més o menys ben conservat.

2.3 Des de la meitat del segle XIX fins al 1950

A partir de la meitat del segle XIX s'inicià un procés d'expansió demogràfica al Camp de Tarragona, que comportà una colonització agrícola dels espais forestals que fins aleshores se n'havien mantingut al marge. Era el moment de màxima pressió agroforestal sobre el territori, amb la rompuda de vessants amb pendents molt pronunciats que es feien utilitzant la tècnica de la pedra seca per a la construcció de marges. Aquests murs de pedra seca, que en molts casos han arribat als nostres dies, són un dels principals agents que configuren el paisatge en molts espais de la muntanya mitjana del Camp de Tarragona. Els espais forestals van ser explotats fins a extrems de pràctica desforestació, generant processos erosius de certa magnitud. L'abundant ramaderia extensiva, juntament amb l'increment de la demanda de carbó com a matèria primera de les indústries incipients i el ferrocarril, expliquen el motiu de la tala de la majoria de masses forestals ubicades en zones de muntanya. Allà on el terreny era més favorable per a l'agricultura (a causa d'un pendent més reduït, de la disponibilitat d'aigua, etc.) es produí una ocupació pràcticament total del territori. En aquest sentit, es van talar els darrers espais forestals existents en aquestes àrees i els policonreus van donar pas al domini de la vinya i l'olivera. Sobretot és el correu de la vinya el que agafà protagonisme, tant a la plana com a la muntanya, per l'increment dels preus que es produí com a conseqüència de la davallada en la producció vitivinícola francesa, que ja es veia afectada per la plaga de la fil·loxera.

L'arribada de la fil·loxera al Camp de Tarragona, a l'entorn de l'any 1900, provocà l'abandonament progressiu de bona part dels conreus de les zones de vessants més costeruts, que van ser ocupats progressivament per boscos, que, al seu torn, van formar un paisatge similar al que hi havia abans de l'aparició del monocultiu de la vinya. La davallada de la demanda de carbó, que es veié substituït per productes derivats del petroli, provocà la progressiva desaparició de les activitats forestals d'extracció de fusta i el carboneig. La confluència de tots aquests factors va ser l'origen de l'èxode rural cap a les ciutats i els pobles de la plana, que oferien més oportunitats a nivell laboral. Això va representar una doble dinàmica: per una banda, l'abandonament progressiu de l'agricultura i de les activitats forestals en els espais de muntanya permeté una recuperació de les masses forestals de les muntanyes prelitorals; per l'altra, la concentració d'activitat i de població als pobles i ciutats de la plana provocà uns creixements urbans relativament importants i un cert increment de l'activitat agrícola. En aquests moments, ja s'havia substituït majoritàriament la vinya per altres conreus, especialment l'ametller (com a l'Alt Camp i Conca de Barberà) i l'avellaner (al Baix Camp, al Tarragonès, i a part de l'Alt Camp). Només la comarca del Priorat i alguns sectors de la Conca de Barberà, l'Alt Camp, el Gaià i el Penedès, recuperaren la vinya, com un conreu principal en el cas del Priorat, o complementari a la resta de comarques.

El garrofer, que havia estat un conreu característic del sector litoral de la plana, preferentment localitzat en els terrenys menys aptes, també inicià un procés de retrocés, ja que bàsicament era un conreu destinat a l'alimentació de cavalls, mules i ases, tots

L'abandonament dels terrenys de muntanya més difícils de cultivar va ser recurrent durant la primera meitat del segle xx. Rafael López-Monné

ells elements de tracció que a poc a poc es van substituir per elements mecànics. El desenvolupament industrial no va ser gaire important en aquesta època en el conjunt del Camp de Tarragona i només destaquen petites indústries tèxtils a l'entorn del Gaià (el Pont d'Armentera), petites indústries papereres (la Riba), la fàbrica de tabac de Tarragona i les bòbiles situades als afores de diverses viles. Les ciutats i pobles de la plana, tot i els creixements experimentats en aquest període (l'àmbit estricte del Camp passà dels aproximadament 125.000 habitants de l'entorn de 1850 als aproximadament 180.000 habitants dels voltants de l'any 1960), encara presentaven un aspecte força compacte, amb petits eixamples que es desenvoluparen a partir dels centres històrics. L'arranjament o construcció de noves vies de comunicació no tingueren un impacte intens sobre el paisatge, ja que les limitacions tècniques d'aquella època obligaven a una adaptació a la topografia existent. Els sectors de muntanya, a poc a poc, van anar perdent activitat i efectius demogràfics, fet que, com s'ha dit, afavorí la recuperació dels ecosistemes naturals. D'altra banda, els pobles i viles d'aquest àmbit, en general, no creixeren pràcticament gens i continuaren sent petits i compactes.

2.4. Des de 1950 fins a l'actualitat

A partir de la dècada dels anys cinquanta del segle passat s'inicià un procés de transformació del paisatge fins a assolir les característiques que presenta actualment. Per una banda, continuà l'èxode rural que en successives onades havia anat buidant els territoris de muntanya o espais rurals aïllats, com el Priorat o l'interior de la Conca de Barberà. D'altra banda, el sector de la plana, especialment al voltant de les ciutats de Reus i Tarragona, inicià un creixement demogràfic i d'activitat sense precedents al llarg de la història, tant en intensitat com de volum total. La resta de pobles de la plana també va incrementar la població, ja que part de la migració de la muntanya va trobar-hi condicions de vida millors i més facilitats d'integració laboral. Al sector de muntanya pràcticament desaparegueren les activitats silvícoles (especialment el carboneig) i només es mantingueren tals puntuals de rejuveniment de les masses forestals. Els conreus es van mantenir únicament en terrenys de poc pendent i propers als nuclis habitats, com també ho feren petites explotacions ramaderes a les zones de muntanya. És en aquest període quan s'iniciaren els grans incendis forestals, afavorits per l'augment del risc de propagació del foc a causa de

Proliferació d'urbanització extensiva a la Plana de l'Hospitalet de l'Infant. A la primera imatge es pot observar el caràcter agrícola i forestal d'aquest espai l'any 1956. A la segona imatge, de l'any 2010, es pot observar el canvi cap a un paisatge urbanitzat. ICC

la continuïtat de la massa forestal, que s'havia anat desenvolupant durant els cinquanta anys anteriors.

Als sectors de la plana s'experimentaren uns creixements urbans i industrials sense precedents, a partir de dues activitats principals: la petroquímica i el turisme. La creació del polígon químic al sud de la ciutat de Tarragona significà, per una banda, l'ocupació d'antigues zones de conreu, el desenvolupament d'un seguit de nuclis residencials propers a aquestes instal·lacions (barris de Bonavista, Torreforta, Campclar, etc.) i el desplegament d'un conjunt d'infraestructures viàries que transformaren completament el paisatge d'aquest sector del Camp de Tarragona.

D'altra banda, des de la dècada dels anys seixanta del segle passat el sector de Cambrils i Salou començà a experimentar un creixement urbanístic relacionat amb el desenvolupament del turisme de sol i platja. Preferentment s'hi van construir apartaments turístics que cercaven la primera línia de mar. El sector nord del Tarragonès no inicià un creixement d'aquestes característiques fins al final de la dècada dels anys vuitanta, on s'afegiren els creixements urbans derivats de la influència de la ciutat de Barcelona. Aquest creixement resseguí les vies de comunicació, creant amb els anys un continu urbà en tota aquesta àrea i fins a la punta de la Móra. El patró d'urbanització que s'ha desenvolupat al litoral tarragoní trenca amb els models arquitectònics dels nuclis antics de les poblacions litorals i provocà una homogeneïtzació dels paisatges urbans.

La construcció de l'autopista AP-7, en servei des del final dels anys setanta, implicà la permeabilitat del territori, que l'aproximà a la Regió Metropolitana de Barcelona, al mateix temps que l'obrí a Europa i al sud peninsular. L'activitat química es veié reforçada i es consolidà amb l'arribada de més indústria de química de base. La construcció de les principals vies de comunicació va potenciar creixements urbanístics al llarg d'aquests eixos. Des de meitat dels anys vuitanta fins a la meitat dels noranta del segle xx els creixements es contingueren i, per tant, les transformacions paisatgísti-

ques es moderaren. Fou en aquest moment quan s'iniciaren els arranjaments dels centres històrics de les grans ciutats (Reus i Tarragona), que amb el pas del temps s'havien anat deteriorant. L'arribada de l'aigua del riu Ebre a la plana del Camp de Tarragona, a partir de l'any 1989, establí les bases dels creixements que sobretot es començaven a visualitzar a partir de 1995. D'entrada, aquest subministrament va servir per a consolidar les activitats existents, però a la llarga es convertí en un dels motors del creixement que el nucli central del Camp, així com també la plana i el litoral del Penedès, han experimentat els darrers deu anys.

En definitiva, el sector central del Camp (eix Reus-Tarragona), juntament amb la façana litoral del Camp, el baix Gaià i el Penedès, han experimentat els darrers anys uns creixements residencials i infraestructurals molt importants, que han anat ocupant antics conreus o espais forestals a partir d'un creixement en forma de taca, sovint a primera línia de mar, però també a segona línia, seguint els límits que marquen les infraestructures de comunicació. Els espais agrícoles, que encara són molt importants en la configuració dels paisatges de la plana del Camp de Tarragona, es mantenen en un fràgil equilibri que posa en dubte la seva viabilitat en termes econòmics. El paisatge de l'avellaner, molt característic del sector central del Camp situat entre Reus-Valls-Tarragona, i de l'interior de la plana del Baix Camp (Alforja-les Borges, l'Aleixar-Vilaplana), ha anat suportant successives crisis que l'han posat al límit de la subsistència i en els darrers deu anys s'ha produït un procés de substitució d'aquest conreu, en alguns indrets per conreus hortícoles intensius i en altres per fruiters de regadiu o olivera.

En les àrees de muntanya, el fort procés de despoblament que experimentà el territori comportà l'abandonament de les terres de conreu que, d'una manera espontània, es van anar reforestant progressivament. Molt lligat a aquest darrer aspecte, és important destacar que els incendis forestals han tingut un paper destacable en la configuració del paisatge actual de bona part d'aquestes àrees, especialment al sector meridional (serra del Pradell-l'Argentera,

62 *Conreus d'olivera i el polígon industrial petroquímic Nord al Morell. Rafael López-Monné*

serra de Llaberia, massís de Vandellòs) i a les muntanyes del nord del Gaià (Montagut, i, especialment, la serra del Montmell). En aquests indrets, els espais agrícoles són residuals i es localitzen als fons de vall i en terrenys ben comunicats amb els nuclis urbans. Un altre fenomen de transformació d'aquests paisatges de muntanya han estat les pedreres, que subministren material pel procés de creixement de l'àrea central del Camp de Tarragona. Són especialment significatives les existents a Alcover, a l'Hospitalet de l'Infant, a Riudecols i a Alforja.

La comarca del Priorat, que durant molts anys estava en una situació de regressió econòmica i demogràfica, ha experimentat en els últims temps un relançament a partir de la producció de vins de qualitat, fet que ha comportat la recuperació d'antics conreus

de vinya. Molts d'aquests nous conreus estan introduint intensivament feixes als vessants, fet que transforma el paisatge d'aquest territori. Els sectors planers del baix Priorat, ja en contacte amb la cubeta de Móra, l'interior de la Conca de Barberà i l'interior del Baix Penedès, han mantingut fins ara uns paisatges agroforestals caracteritzats pel predomini de la vinya. Això ha estat possible per la realització d'un seguit de millores en les explotacions que en termes generals no han tingut una incidència notòria en el paisatge preexistent.

D'altra banda, els nuclis urbans del Baix Penedès, per la seva proximitat a la Regió Metropolitana de Barcelona, han experimentat els darrers anys uns creixements urbanístics de més magnitud que els que s'han registrat al Priorat o la Conca de Barberà.

3. Paisatge actual i les seves dinàmiques

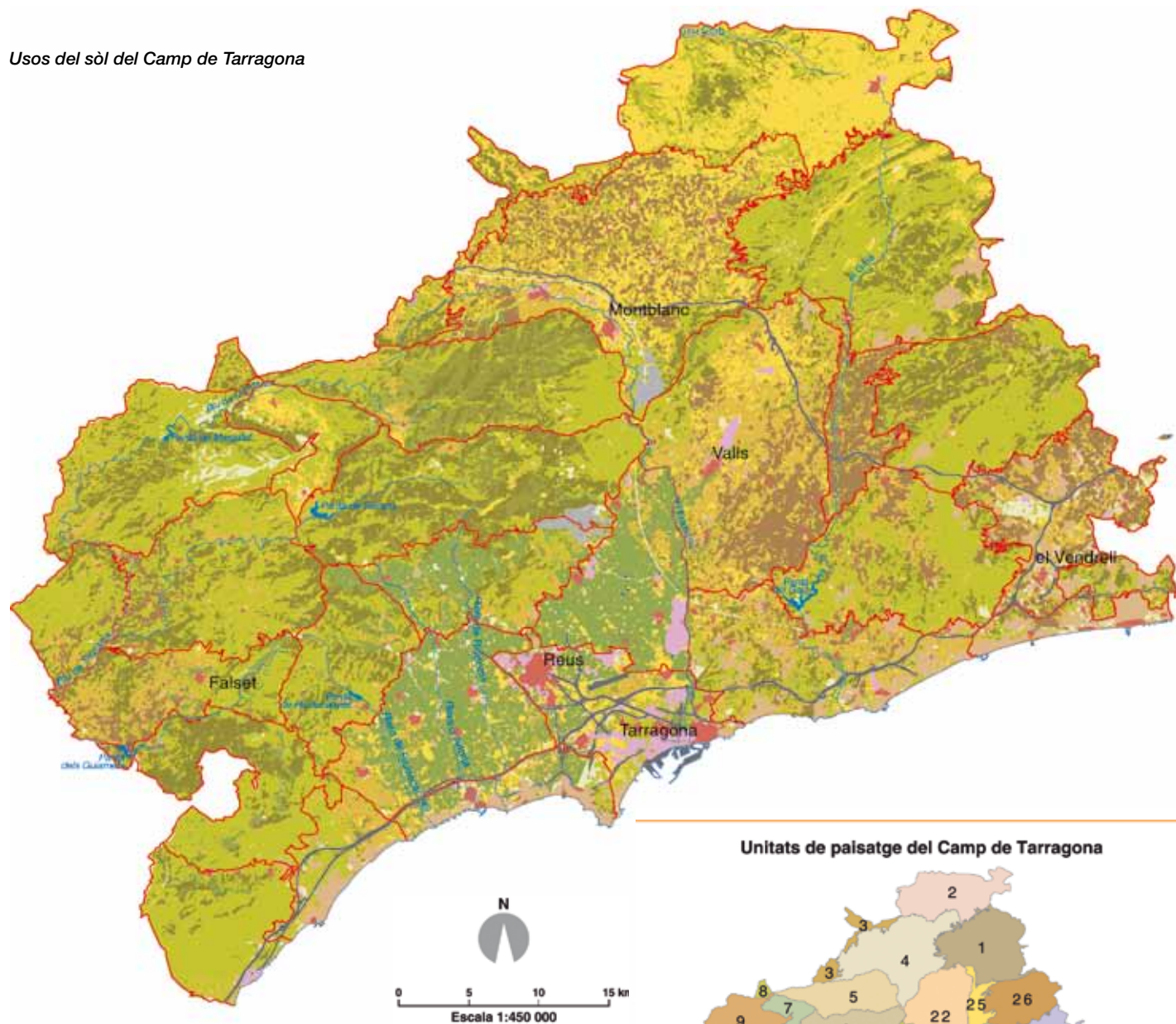

*Camí rural i camps de cereal a prop de la desembocadura del Gaià.
Al fons, el nucli i el castell d'Altafulla. Rafael López-Monné*

Els paisatges actuals del Camp de Tarragona són el resultat de la interacció entre múltiples dinàmiques que actuen a diferents escales. Fenòmens com el creixement urbanístic i industrial, l'evolució del sector turístic i la disminució del pes del sector agrícola tenen una plasmació directa en el territori, si bé la intensitat ha estat diferent en funció de l'àmbit. Una anàlisi genèrica de tot l'àmbit del Camp de Tarragona ajuda a comprendre que, mentre alguns espais es mantenen en conjunt estàtics, en d'altres el dinamisme és més acusat. En la majoria d'aquests casos, l'acció antròpica és el principal agent que explica el modelat final del paisatge. A nivell general s'observa que aquells usos més consolidats són la vegetació espontània i, sobretot, l'espai construït, mentre que els espais més dinàmics són els espais de transició entre aquests i l'espai agrícola.

L'evolució del paisatge del Camp de Tarragona, almenys a curt i mitjà termini, sembla encaminar-se a l'accentuació dels processos i les dinàmiques que s'han desenvolupat en les darreres dècades. Les àrees de muntanya es perfilen com una font de recursos naturals i recreatius centrats en el predomini de l'espai forestal i les possibilitats de desenvolupar activitats turístico-recreatives. Pel que fa a l'àrea metropolitana, que té com a centre els nuclis de Tarragona i Reus, és una àrea que impulsa bona part dels canvis en el paisatge que s'han produït en els darrers temps. La zona costanera, per altra banda, conté també la funció de destinació turística d'atracció internacional.

Usos del sòl del Camp de Tarragona

64

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

Bosc d'aciculifolis	Sòl amb vegetació escassa o nul·la
Bosc d'esclerofil·les	Zona cremada
Bosc de caducifolis	Sorral i platja
Bosquina i prat	Aigua marina
Conreu herbaci de regadiu	Aigua continental
Conreu herbaci de secà	Infraestructura viària
Fruiter de regadiu	Nucli urbà
Fruiter de secà	Urbanització
Vinya	Zona industrial i comercial
Vegetació de zona humida	

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francolí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

3.1 Característiques mediterrànies del paisatge del Camp de Tarragona

Els paisatges del Camp de Tarragona formen part del paisatge mediterrani. És un paisatge que presenta una singularitat paradoxal, ja que mostra alhora una gran unitat i una excepcional diversitat. Així el copsava Fernand Braudel, un referent de la geografia històrica de fa unes dècades, quan descrivia el paisatge mediterrani com un paisatge integrat per:

“Mil coses a la vegada. No pas un paisatge sinó innumbrables paisatges. Però també una imatge coherent, com un sistema on tot es barreja i es recompon en una unitat original” (Braudel, 1985: p. 8)

El sentit d'unitat dels paisatges mediterranis es deu a uns components naturals i culturals comuns generadors d'unes estructures paisatgístiques que s'han mantingut vigents pràcticament fins a l'actualitat, període en el qual algunes d'aquestes estructures han iniciat un declivi que les porta a ser substituïdes per uns nous paisatges.

Els paisatges del Camp de Tarragona presenten uns trets específics que es retroben en bona part dels paisatges mediterranis. En són un bon exemple els següents:

- a) Un clima particular que presenta dues característiques que per al paisatge són de gran rellevància: uns hiverns poc freds i un període àrid estival que comporta una manca d'aigua per als conreus de secà i per a la vegetació en l'estació en què les temperatures són més elevades. Ambdós aspectes condicionen la presència d'una vegetació sempre verda, que sembla que no canviï al llarg de l'any, constituïda per tot un conjunt de plantes de fulla perenne i escleròfil·la, amb moltes afinitats morfològiques amb la vegetació tropical.
- b) Un relleu accidentat, on les muntanyes prevalen sobre les planes. Les serralades i els massissos muntanyosos es disposen a poca distància de la costa i actuen com autèntiques muralles pètries. Al mateix temps, moltes d'aquestes muntanyes han actuat com a punts de referència per als navegants (al Camp de Tarragona el Montmell n'és un bon exemple). Les planes són l'excepció, ja que en molts casos corresponen a accidents tectònics. També hi ha estretes andanes litorals construïdes en els materials erosionats i dipositats al peu de les serres costaneres, durant molt de temps espais inhòspits a causa de les llacunes i maresmes que eren font de paludisme i avui són molt valorats per la societat.
- c) Una influència marítima recurrent. La influència física del mar Mediterrani, que genera un clima, una atmosfera i una lluminositat específiques que formen part indestruïble dels intangibles paisatgístics, juntament amb un àmbit cultural mediterrani, són els responsables de produir un paisatge compartit que va començar a forjar-se a partir dels intercanvis comercials que des del tercer mil·lenni aC van relacionar els territoris d'una riba i de l'altra del mar. Avui, el mar torna a exercir un gran poder

Litoral del Camp de Tarragona, entre Torredembarra i Tarragona.
Ferran Aguilar

d'atracció de persones i activitats econòmiques sota l'impuls de l'activitat turística.

- d) Un paisatge agrícola caracteritzat pels conreus llenyosos. L'arboricultura ha estat una solució cultural per a eludir la manca d'aigua disponible per als conreus, inherent al clima mediterrani més sec. Les arrels dels arbres propis de la regió mediterrània com les oliveres o els garrofers, dels aclimatats com l'ametller, i també de les vinyes –arbustos llenyosos amb un sistema radicular força desenvolupat–, permeten buscar l'aigua en profunditat, tasca impossible per als cultius cerealístics i farratgers que són característics dels paisatges humits. D'altra banda, els camps d'oliveres, de garrofers, de vinyes, d'ametllers, han estat al Camp de Tarragona, com a altres regions mediterrànies, la solució per a la població localitzada en les àrees de relleu muntanyós o tan sols de relleu trencat per la presència de baixes serres i turons. Allà on el pendent era fort va ser necessari l'afaiçonament dels vessants en terrasses, sovint limitades amb murs de pedra seca que van exigir un esforç considerable i un treball secular de manteniment, impensable de desenvolupar en l'actualitat. Així, els conreus llenyosos han estat el darrer recurs productiu en els sectors on l'agricultura s'enfrontava als seus límits extrems.
- e) Una agricultura irrigada a les hortes. L'aigua és un bé escàs en el paisatge mediterrani on el regadiu ocupa poca extensió. Es limita a les hortes instal·lades a les vores dels cursos d'aigua o als camps de regadiu de les planes al·luvials que disposen de mantells freàtics a poca profunditat. La disponibilitat d'aigua permet obviar els constreyniments de l'aridesa i treure bon partit de la calor i de la bona insolació. Però les aigües del riu o del subsòl han de ser captades, conduïdes i repartides pels camps. A les planes properes a la costa, com a les de Torredembarra i Altafulla, al baix Gaià, les sínies extreïen l'aigua del nivell freàtic situat a poca profunditat, mentre que al Baix Camp, els pous extreïen l'aigua subterrània des dels 20 a 30 metres de profun-

ditat i eren complementats amb galeries o mines que arribaven a tenir gran longitud. Ja sigui aigua subterrània o aigua captada dels humils rius mediterranis, ha de ser derivada per un sistema de canals de rec o séquies cap als horts. Aquests horts gaudeixen d'una microtopografia pròpia ja que han estat modelats pels agricultors en files de solcs per on corre l'aigua. Tot plegat configura unes estructures paisatgístiques d'escala de detall, que mostren com el pagès mediterrani ha estat un enginyer de l'aigua i un artesà de la terra.

El paisatge del Camp de Tarragona és essencialment una construcció humana mil·lenària, un acumulador d'herències del passat que té el seu inici amb la colonització romana que va deixar a Tarragona i al litoral proper empremtes significatives. D'altra banda, el domini musulmà sobre les terres de Tarragona es manifesta en topònims com Alcover, la Mussara, Almoester, Vimbodí i molts altres, i en les tècniques de rec –les sènies, per exemple, tan abundants a les planes litorals– que han perdurat fins a l'actualitat. Després, la conquesta cristiana va suposar la instal·lació d'unes estructures paisatgístiques, en molts aspectes comunes en tot l'àmbit de la Catalunya Nova, i que sobretot pel que fa al paisatge rural han perdurat gairebé fins a l'actualitat. Des del poblament agrupat en pobles fortalesa, passant per pobles talaia fins a la configuració de paisatges agroforestals articulats al voltant dels pobles i masos. Així, l'imaginari paisatgístic mediterrani està constituït per paisatges fonamentalment de base cultural: els paisatges agrícoles de la vinya, del garrofer, de l'olivera, les feixes esglaonades que recobreixen vessants sencers, els pobles costaners de cases blanques, els pobles emmurallats, etc., responen a estructures del paisatge que s'han mantingut invariables durant segles.

Actualment, bona part de les estructures característiques del paisatge secular mediterrani –i, per tant, també al Camp de Tarragona– estan en procés de canvi o substitució sota la influència de dinàmiques i processos actuals o dels darrers decennis entre els que destaquen:

- L'èxode rural, que ha despoblat grans àrees en favor de les ciutats: l'emigració del camp a la ciutat ha estat la causa de la pèrdua d'estructures seculares del paisatge rural.
- La urbanització difusa, que ha provocat la dispersió per moltes parts del territori d'àrees residencials, comercials i industrials, juntament amb una densa xarxa d'infraestructures viàries. Aquest model d'urbanitzacions ha provocat l'emergència de nous paisatges, de caràcter periurbà o rururbà.
- El turisme litoral, que ha estat el motor de transformació de la façana litoral.

3.2 El paisatge de les muntanyes

Al Camp de Tarragona les muntanyes ocupen un espai considerable. La Serralada Prelitoral presenta en aquest territori una gran complexitat. A partir de les muntanyes de Prades i cap l'oest i el sud-oest, els relleus enlairats prenen una gran amplitud. Un ramal arriba fins a la costa i encercla la plana del Camp per ponent. Una

Creixement urbanístic extensiu a l'entorn dels nuclis urbans de l'interior del baix Gaià. ICC

altra branca es desprèn des del nucli orogràfic de l'alt Gaià i es dirigeix cap al mar a través del Montmell i el massís de Bonastre. El paisatge forestal és el predominant en aquests sectors del Camp de Tarragona.

En uns llocs, pocs, aquest paisatge s'ha mantingut en el temps de manera permanent, ja que les condicions naturals del territori no han permès cap altre ús diferent del forestal. En canvi, en molts vessants el bosc o els matollars avui amaguen un esglaonament en feixes que en un passat recent havia sostingut una activitat agrícola intensa. Com s'ha dit, les condicions climàtiques condicionen el caràcter mediterrani del paisatge forestal de gairebé tot el Camp de Tarragona. Alzinars i carrascars, segons la tendència litoral o més continental de cada àrea, són els boscos potencials de gran part del territori. Només els nivells més elevats de les muntanyes de Prades i les obagues molt marcades de sectors de l'alt Gaià, el Montsant o dels altiplans de la baixa Segarra podrien mantenir boscos caducifolis.

Les funcions dels paisatges forestals han canviat radicalment en les darreres dècades. Fins no fa massa anys, el bosc tenia una funció socioeconòmica. En el cas dels alzinars i els carrascars, aquesta se centrava sobretot en l'obtenció de carbó vegetal més que en l'extracció directa de fusta. També s'obtenien dels boscos tarragonins altres productes, com plantes medicinals, bolets, mel, llenya per a consum domèstic o per als forns i recursos cinètics. Les pinedes, en canvi, tant les de tipus natural com les plantacions, i principalment les pinedes de pinassa i de pi roig, continuen sent explotades per a l'obtenció de fusta. Actualment, els boscos mediterranis del Camp de Tarragona han perdut bona part de la seva importància socioeconòmica: pràcticament no hi ha explotació forestal, atès que els productes que se n'extreien han estat substituïts per altres de més competitiu o provenen d'altres territoris on tenen un cost d'obtenció molt més baix. D'aquesta manera, la funció productiva secular del bosc ha estat deixada de banda, mentre que s'ha revalorat la funció ambiental i ha emergit

Feixes recobertes per pins i per brolles mediterrànies, garrigues i fragments de la màquia de lentiscle i margalló a la serra de Llaberia. Observatori del Paisatge

una funció recreativa, gairebé desconeguda en el passat, impulsada per l'atractiu que presenten els espais forestals com a espais per a mantenir activitats de lleure que permeten un contacte més intens amb la natura.

En el paisatge calcarí de les muntanyes tarragonines s'ha lliurat una lluita secular contra les condicions del medi per extreure els recursos necessaris per a la subsistència de la població. Les feixes esglaonades amb murs de pedra seca van recobrir vessants sencers, sobretot als solells, i en alguns períodes, com en el de l'expansió de la vinya abans de l'arribada de la fil·loxera, es va assolir la màxima superfície de conreu. Les obagues més marcades es deixaven com a espai de bosc o bosquina per obtenir-ne llenya, amb sort alguna biga travessera per a les teulades. La pedra servia com a material per a construir els murs de les cases. El carbó vegetal es portava des dels sectors de muntanya que, per les seves condicions de difícil accés o per les condicions edàfiques o climàtiques poc aptes per a l'activitat agrícola, tenien la condició d'espais forestals permanents. Aquest era el cas de les parts altes i les obagues de les muntanyes de Prades, de la serra de Montsant, del vessant nord de la serra de Llaberia i de l'alt Gaià.

El declivi del món rural iniciat amb el despoblament va afectar en primer lloc les àrees de muntanya, on els condicionants eren més difícils, i al llarg del temps va comportar l'abandonament de les feixes, que generacions de pagesos havien bastit i mantingut amb cura. Així doncs, la descomposició de les economies rurals tradicionals comporta la desestructuració d'un sistema territorial que havia estat vigent al llarg de segles i que es manifestava en un paisatge on cap element era sobrer.

La vegetació natural ha anat reprenent lentament la colonització dels espais abandonats. El resultat visible de la colonització d'antics conreus per part de la vegetació espontània són els abancaments delimitats amb murs de pedra seca que són progressi-

vament ocupats per brolles i bosquines. Al Camp de Tarragona, aquestes grans formacions homogènies, que tenen una mateixa data d'origen: els anys cinquanta i seixanta del segle passat (principalment les pinedes de pi blanc, les brolles i les garrigues), formen un arc que connecta, si bé de manera irregular, des del Montmell fins a la muntanyes de Tivissa-Vandellòs a través de l'alt Gaià, la serra de Miramar, la Mussara-muntanyes de Prades, la serra del Molló i la serra de Llaberia. A l'interior d'aquestes muntanyes encara es mantenen parcel·les agrícoles de petita extensió i en indrets de difícil accés, factors que condicionen en contra el manteniment de les explotacions agrícoles, per la qual cosa es preveu un progressiu abandonament dels camps menys rendibles. En tot cas, la tendència en aquestes zones és que es vagin substituint els conreus tradicionals per monocultius amb espècies amb un alt valor afegit, però amb una producció allunyada de la producció a gran escala.

Si bé actualment hi ha un predomini de les brolles i les pinedes de pi blanc, a mitjà termini sembla que evolucionaran, en condicions naturals, cap a comunitats forestals: alzinars i carrascars principalment, i rouredes de fulla petita en les obagues dels relleus del sector nord-est. Igualment, en aquelles superfícies on existeixen pinedes d'origen antròpic i que avui dia estan abandonades, es pot produir una progressiva substitució de la vegetació actual amb la lenta desaparició de les coníferes en front dels planifolis. Tanmateix, aquest fenomen de successió natural no està exempt de brusques interrupcions, com són els incendis forestals com a principal agent de transformació d'aquests paisatges. Cal recordar els grans incendis com els que el 1986 afectaren l'extrem oriental de les muntanyes de Prades, el Montmell i la serra de l'Argentera o els que el 1994 afectaren els contraforts septentrionals del Montsant, o el sector comprès entre la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs. En aquest sentit hi ha, però, notables excepcions, com el Paratge Natural d'Interès Nacional dels Boscos de Poblet, un dels millors exemples d'alzinar madur i ben conservat, o la important presència de rouredes a les muntanyes de Prades.

Una altra dinàmica del paisatge de les muntanyes lligada al fort dinamisme experimentat pel sector de la construcció ara fa uns anys, és la proliferació d'una gran quantitat de pedreres. El sector oriental de les muntanyes de Prades o el Puig Marí, a Duesaigües, són uns clars exemples d'aquesta activitat. Recentment, durant el primer decenni del present segle, ha aparegut una nova dinàmica transformadora d'aquests paisatges com és la proliferació de parcs edílics construïts en crestes i carenes. Assegurar una bona instal·lació d'aquests tipus d'equipaments, tot minimitzant-ne l'impacte, és el repte que han d'assumir el sector i les administracions i el que condicionarà el futur d'aquest tipus de paisatge.

Paral·lelament a aquests processos de canvi en la morfologia i estructura del paisatge de les muntanyes, els últims decennis han suposat també canvis en la percepció que té la ciutadania d'aquests espais. Actualment, més del 30% de la superfície del Camp de Tarragona gaudeix d'algun tipus de figura de protecció ambiental. La protecció i salvaguarda dels espais naturals és producte de canvis en la sensibilitat d'una part important de la ciutadania, que respon no només a una percepció ambientalista, sinó també a la valoració

Algunes de les dinàmiques recents dels espais forestals són l'explotació de pedreres i la construcció de parcs eòlics. Rafael López-Monné

del seu potencial econòmic, social, cultural, etc. Resulta paradoxal pensar que, en el moment en què els aprofitaments directes que hom pot aconseguir del bosc resulten menys rendibles, la freqüentació a aquests espais (ja sigui boscos periurbans, com llocs de més difícil accés) hagi augmentat significativament. La protecció de diferents espais mitjançant el Pla d'espais d'interès natural, la xarxa Natura 2000, de figures com les forests d'utilitat pública, els parcs naturals o els paratges naturals d'interès nacional són dinàmiques relativament recents, però consolidades. Aquesta situació fa preveure un increment de l'activitat turística a les muntanyes de l'interior del Camp de Tarragona. La creació del Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet reforçarà la tendència de convertir aquest sector en un espai recreatiu, fet que pot revertir positivament en el manteniment de la població local. Així també, la revaloració dels paisatges històrics, religiosos i simbòlics, com la ruta del Cister amb els monestirs de Poblet, Santes Creus i Vallbona de les Monges pot representar un revulsiu per a la potenciació d'un turisme respectuós en un entorn paisatgístic de qualitat. La major aflluència humana pot esperar la reforma de petites carreteres locals per encabir-hi un trànsit més freqüent. Les activitats de natura és previsible que augmentin, per la qual cosa s'hauran d'habilitar les instal·lacions per donar els serveis corresponents allà on es consideri convenient.

68

3.3 El paisatge de les planes

Els paisatges agroforestals

Els paisatges agroforestals se situen a mig camí entre els paisatges forestals, emboscats, propis de les muntanyes i les grans extensions de terreny agrícola, sense discontinuïtats, que caracteritzen moltes de les terres planes. Són uns paisatges que s'originaren i es van articular al voltant d'un mas o d'un petit nucli de poblament i que pretenien proporcionar l'autosuficiència de recursos en un entorn rural. Dels paisatges agroforestals se n'obtenien productes agraris, però també llenyes i fusta, i si les masses forestals

eren prou grans, alguns quintars de carbó vegetal, a més d'algun animal de caça. Al Camp de Tarragona els mosaics agroforestals són força comuns arreu, excepte a la gran plana del Camp, recoberta gairebé únicament pels conreus. Els mosaics de camps i boscos ocupen grans extensions als altiplans de la baixa Segarra i a les planes lleugerament ondulades que es troben al fons de les fosses, conques i depressions, de manera que estan molt ben representats i són les cèl·lules de paisatge principals a les unitats de paisatge de la conca de Poblet, plana del Baix Penedès, baix Priorat i conca d'Alforja i Vilaplana. A una escala més de detall també es distingeixen mosaics agroforestals en indrets del massís de Bonastre, dels camps de Santes Creus, a la plana de l'Alt Camp i a l'alt i el baix Gaià.

L'estructura paisatgística dels mosaics agroforestals, encara que varia en els detalls d'un lloc a un altre, presenta uns trets característics comuns. Els camps de conreu ocupen la major part de la superfície del terreny i constitueixen una matriu que engloba la resta d'elements del paisatge. Els boscos formen claps aïllats de molta o poca extensió, localitzats en els indrets menys aptes per al conreu: els obacs marcats, els cims de les petites elevacions que esquitxen les planes o els llocs amb els sòls més magres i pedregosos. Per la seva banda, els marges perfilen la geometria de les parcel·les i serveixen de refugi i passera per a nombrosos animals que en els paisatges agroforestals hi tenen l'hàbitat permanent o l'àrea de campada. Lagomorfs, micromamífers, petits ocells, rèptils i una munió d'insectes i altres invertebrats depenen de la permanència de la vegetació dels marges dels conreus. A més a més, efectuen funcions ambientals molt beneficioses per al manteniment del sistema hidrològic: aturen la violència de l'aigua d'escolament superficial, retenen la humitat i filtren l'excés de nutrients sovint aportats per l'excés de fertilitzants abocats al sòl agrícola. També eren, fins no fa massa temps, una font de recursos complementaris a l'activitat agrícola –llenya per al forn o la llar de foc i alguns fruits–, però en l'actualitat han perdut gairebé tot el valor.

Mosaic agrícola a prop de Vilaverd (conca de Poblet). Jordi Bas

Com s'ha comentat anteriorment, els mosaics agroforestals van variant en funció de la zona. A la baixa Segarra el mosaic està constituït per camps de cereals, ordi sobretot, i claps de pinedes o boscos mixtos de pins i alzines. A les obagues els claps de bosc porten roures de fulla petita, pinassa i pi roig. És molt similar el mosaic agroforestal de l'alt Gaià, amb l'excepció que darrerament la vinya està guanyant presència en detriment dels cereals. A la plana de la conca de Poblet el mosaic és més heterogeni. Pel que fa als conreus hi ha vinya, ametllers i camps de cereals. Els fragments de bosc són escassos i estan formats per pi blanc, alzines i algun roure de fulla petita. Els mosaics agroforestals estan amenaçats actualment per la mecanització de les feines del camp i per la industrialització de l'agricultura. Per raons d'eficàcia tècnica, el pagès busca facilitar el seu treball amb la utilització de maquinària i els marges de conreu són a vegades un impediment.

Paisatges de monoconreu agrícola

Encara que la identificació dels paisatges agroforestals varia amb l'escala, fins i tot en paisatges agrícoles molt homogenis es poden distingir elements naturals com estretes línies de vegetació que ressegueixen els canals de rec i els cursos d'aigua. Els mosaics que trobem en aquests paisatges atenyen només els diferents tipus de conreu que hi ha. Pel que fa a la tipologia dels conreus, es constaten grans canvis que aniran en augment en un futur. Primer de tot, sembla irreversible la substitució progressiva de les explotacions de secà per les de regadiu, que utilitzen avançats sistemes de reg com el gota a gota i atenyen, així, més alts índexs de productivitat. L'olivera n'és un bon exemple i és probable que continuï expandint-se per la plana del Camp. Els conreus d'horta, per contra, han demostrat que són força competitius, per la qual cosa en aquelles àrees on es conreen no sembla que s'hagin de reduir, i s'incrementarà la superfície allà on sigui possible el regadiu. Al Camp de Tarragona hi ha alguns paisatges de monoconreu agrícola que per l'extensió que ocupen constitueixen cèl·lules de paisatge significatives.

El paisatge de l'avellaner, que recobreix grans superfícies contínues a cavall del Baix Camp, l'Alt Camp i el Tarragonès, o el paisatge del garrofer, un paisatge agrícola tradicional del litoral de Tarragona, avui dia en retrocés, però que es manté encara en sectors del sud de la unitat baix Gaià, formarien part també dels grans paisatges agrícoles del Camp de Tarragona. El conreu de l'avellana ha perdut pes, i només als camps del Francolí gaudeix d'una presència prou important per a articular un paisatge que giri al voltant d'aquest cultiu. En molts altres espais, la seva presència està barrejada amb altres tipus de conreus. El conreu de l'avellaner, que és un dels més perjudicats per l'actual conjuntura internacional, podria anar desapareixent en favor d'altres conreus més rendibles.

Un altre exemple és el paisatge de la vinya, en camps de vinya isolats o que formen part de mosaics agrícoles, i que es troba a gairebé totes les unitats de paisatge del Camp de Tarragona. És en aquells sectors on les vinyes configuren grans àrees de conreu monoespecífic que es constitueixen en cèl·lules de paisatge amb la capacitat de caracteritzar per elles mateixes el territori. Al Camp de Tarragona el paisatge de la vinya, sota les diferents denomina-

Monoconreu de vinya a prop de Porrera. Rafael López-Monné

cions d'origen, travessa per un bon moment i ocupa grans superfícies a la plana del Baix Penedès, als camps de Santes Creus, al sud-est de la plana de l'Alt Camp, a la conca de Poblet, al Priorat històric i al baix Priorat. El conreu de la vinya es mantindrà probablement en tots aquests sectors, on el vi és un producte prou valorat i amb prou mercat perquè les plantacions no sucumbeixin en favor d'altres usos.

Al Baix Penedès els camps de vinya formen superfícies contínues i extenses sobretot a la vora nord de la plana, entre Sant Jaume dels Domenys i la Bisbal del Penedès. Es tracta de grans parcel·les de conreu que ocupen terres de secà i que orienten la producció a varietats blanques destinades a l'elaboració de cava per part d'empreses radicades sovint a l'Alt Penedès. El paisatge vitícola continua des de la plana del Baix Penedès cap a les ribes del Gaià, només interromput pels contraforts del Montmell, que s'interposen entre la Bisbal del Penedès i Rodonyà. Un cop a la vall del Gaià el domini de la vinya en el paisatge és absolut. Tant és així que ella sola gairebé caracteritza el paisatge dels camps de Santes Creus, on les vinyes estan perfectament alineades en uns camps molt curosos. A la conca de Poblet la vinya ocupa una gran extensió de terreny, al voltant de 9.000 ha, sobre els sòls margosos i argilosos del centre de la conca. La importància social de la vinya en aquesta unitat de paisatge ha estat molt alta, ja que poblacions senceres han depès de la vinya durant generacions. Precisament va ser a la Conca on va néixer el cooperativisme vitícola, a la darrereria del segle XIX, amb la construcció del primer celler cooperatiu a Barberà de la Conca, precursor de les "catedrals del vi", cellers singulars per la mida i l'estil arquitectònic que es van escampar per diferents localitats. Al Priorat històric les vinyes ocupen els vessants costeruts del sistema de serres i turons que ocupen el centre del Priorat. Són un element característic de primer ordre, ja que les plantacions sobre costers que es poden admirar al Priorat no tenen rèplica en cap altre indret de Catalunya. És a les vinyes del Priorat on es pot copsar millor el fet que la vinya és una obra humana, el resultat d'un treball solitari. Així ho ha subratllat Gaston Roupnel:

Nous aterassaments de vinya als costers del Priorat històric. ICC

«La vinya ha estat a tot arreu una instal·lació lliure, realitzada segons els gustos o la fantasia de l'individu. Cada petita partida ha estat arrancada a una natura rebel, conquerida sobre el bosc baix, les espines i la pedra. [...] Però no és solament la creació i la plantació que impliquen una apropiació individual del sòl: el conreu de la vinya reclama també unes atencions diligents i il·lustrades que no poden ser realitzades més que sota el zel dels propietaris» (Roupinel, 1978: p.196)

Després d'uns anys de reculada del conreu de la vinya al Priorat, aquest s'ha tornat a revifar amb l'augment dels preus del vi en relació amb la qualitat aconseguida per alguns cellers. Antigues vinyes abandonades han tornat a ser funcionals, mentre que han augmentat les rompudes i el condicionament dels vessants per a instal·lar-hi noves partides. Les feines de condicionament del terreny impliquen un piconament profund de la roca, un gran moviment de terres i el modelat de feixes estretes, que sovint només poden mantenir dues files de ceps, aguantades per talussos inclinats molt alts sense cap mena de protecció. Algun detall íntim del paisatge de la vinya està però canviant amb el pas del temps. La necessitat de mecanitzar les feines de recollida dels gotims està provocant arreu la substitució de la vinya plantada a la catalana (ceps amb branques sense cap tipus de suport, que creixen en totes direccions i cobreixen el sòl amb la seva ombra) per vinyes on les branques s'emparren en filats que s'estenen tot resseguint les files de ceps. La vinya emparada d'aquesta manera sembla que s'ha reduït a un element de només dues dimensions, com si l'haguessin comprimit en un pla perpendicular al terra. És un canvi subtil però que està canviant la morfologia tradicional del paisatge de la vinya al Camp de Tarragona.

3.4. El paisatge litoral

En el paisatge costaner predominen les llargues platges sorrenques alimentades per cursos fluvials com el riu Foix, el Gaià i el Francolí, a més d'un gran nombre de rieres i torrents que desguas-

sen directament al mar. Els canvis en la fesomia del paisatge litoral han estat intensos els darrers decennis, atès que la popularització i expansió del sector turístic durant la segona meitat del segle xx ha provocat una urbanització extensiva de bona part de la franja costanera del Camp de Tarragona. Al litoral, l'ocupació del sòl assoleix uns alts nivells en bona part dels trams costaners i tendeix a desplaçar-se terra endins, fins atènyer els principals corredors viaris litorals. Tanmateix, petits espais agrícoles o naturals que avui dia s'han lliurat de la urbanització poden adquirir un ús recreatiu per a la població resident i visitant. Per altra banda, un model prevalent de sol i platja pot evolucionar, com de fet ja està passant en alguns indrets, a la diversificació turística dels municipis litorals, que cercaran noves singularitats per a explotar. Són previsible, també, noves polítiques per a reformar el teixit urbà i els serveis municipals, ja que es preveu que els municipis costaners vagin adquirint més població fixa a partir de la transformació de les seves residències en habitatge permanent. És per això que cal una remodelació general perquè els espais urbans litorals que han perdut part de la seva identitat i de les seves estructures coherents puguin convertir-se en el futur en ciutats funcionals.

Val la pena conèixer-ho per trams. Així, des de Cunit fins al promontori del Roc de Sant Gaietà s'estén un gran tram de platja oberta, gairebé rectilínia, on es localitzen els nuclis turístics de Cunit, Calafell, Sant Salvador, Coma-ruga i el Francès (els tres darrers, però, com a barriades marítimes del Vendrell), caracteritzats en bona mesura per la presència de grans urbanitzacions tant de primera com de segona residència, que aprofiten la proximitat a les conurbacions de Barcelona. Al sud del promontori esmentat s'inicia un altre llarg tram de platja ampla que es reparteixen els municipis de Roda de Berà, Creixell i Torredembarra, i que finalitza al cap Gros. El paisatge litoral adquireix en aquest tram una riquesa única en el marc del Camp de Tarragona. L'abundància en sorres i un perfil molt suau de la plataforma marina han facilitat la creació d'un cordó de dunes litorals que ressegueix com una sanefa tot el tram de costa. A redós de l'acumulació de sorres eòliques s'hi han desenvolupat un parell de llacunes litorals i el paisatge de maresmes que sovint hi va associat. Entre el cap Gros i el promontori del castell de Tamarit s'estén una altra faixa de costa baixa, que correspon al terme d'Altafulla. Malgrat que el poble corona un petit turó situat uns centenars de metres terra endins, manté un petit barri mariner avui dia amb funcions turístiques. El riu Gaià desemboca en aquest tram litoral i genera una petita zona humida, que introdueix un element de diversitat paisatgística i ecològica al front marítim de la plana costera.

Al punt on està situat el castell de Tamarit, s'inicia un tram de costa rocosa que s'estén fins a la punta de la Creueta, articulada per petites platges i cales. Destaca l'espai conegut com la punta de la Móra, amb boscos mediterranis i cales d'alt valor paisatgístic i natural per la presència de comunitats i espècies litorals gairebé desaparegudes de la costa catalana, com el savinar de platja i l'estepa d'arenal. Fins a Tarragona, la costa continua mostrant una alternança de sectors rocosos, platges i cales, entre els quals destaca la platja Llarga, per la seva longitud, i la platja del Miracle, presidida per l'amfiteatre romà. El port multifuncional de Tarragona ocupa la meitat nord de la badia de Tarragona. Al sector sud es troba la platja turística de la Pineda, recolzada en el cap de Salou.

Litoral del Camp de Tarragona al nord del cap de Salou, amb la platja i el nucli de la Pineda i el parc temàtic de Port Aventura. Ferran Aguilar

El tram litoral entre Salou i Cambrils s'ha convertit en el primer centre turístic de la Costa Daurada, amb predomini de l'oferta hotelera, d'apartaments i de càmpings per sobre de la urbanització residencial, sens dubte emparat en la disponibilitat d'unes platges llargues i amples molt adients per a un turisme de família. Més enllà de Cambrils, les llargues platges han estat substituïdes per una costa rocosa baixa tallada per nombrosos torrents i que donen lloc a cales i petites puntes deltaïques, responsables del fistonejat de la línia de costa.

Els relleus del massís de Vandellòs arriben fins al mar al sud de l'Hospitalet de l'Infant i donen lloc a un petit sector de costa alta presidida pels dos edificis que fan de seu de les centrals nuclears de Vandellòs, emplaçats sobre una estreta andana litoral. Al sud es troba la petita platja de l'Almadrava.

3.5. El paisatge urbà

El paisatge urbà emergeix del mosaic de formes, línies, textures, colors i percepcions que el procés urbanitzador ha generat en les ciutats. En realitat, hi ha molts paisatges urbans. Cada peça relativament autònoma, produïda en cada moment històric per donar satisfacció a les funcions canviants de la ciutat, constitueix un paisatge propi. El centre històric, els eixamples, els polígons residencials, les ciutats jardí, els barris d'autoconstrucció, els creixements suburbans, els antics nuclis mariners i portuaris, etc. presenten unes morfologies i unes tipologies constructives característiques que reflecteixen tant el període històric d'execució com les problemàtiques urbanes a què devia fer front el projecte. A cada peça urbana, o cada peça que se sobreposa a totes o a alguna d'aquestes, hi ha uns elements bàsics que contribueixen en gran mesura a proporcionar el contingut de les imatges de la ciutat: els carrers i avingudes de principal recorregut; els elements de frontera entre espais diferenciats, les places, cruïlles, mercats i altres nodes estratègics de condensació d'uns determinats usos o característiques, i final-

La ciutat de Valls i la seva perifèria. Rafael López-Monné

ment les fites o elements de referència que destaquen notòriament sobre la resta d'elements.

El paisatge urbà és l'espai on les dinàmiques se succeeixen a més velocitat. La dinàmica constructiva ha afectat tot l'àmbit, tot i que amb una intensitat diferent. A primera línia de costa, la pressió urbanística ha suposat que l'any 2002 més del 56% de la superfície estigués ocupada per sòl urbà o infraestructures. El paisatge litoral està afectat per la progressiva fragmentació dels diferents hàbitats, cosa que empitjora la connectivitat biològica, fins al punt que certs hàbitats han arribat a desaparèixer. Cal tenir en compte, d'altra banda, que en les perifèries dels ecosistemes les condicions que hi ha no són les òptimes, fet que comporta una menor qualitat paisatgística i augmenta la vulnerabilitat als agents externs de les espècies que hi viuen.

Al Camp de Tarragona, la màxima complexitat del paisatge urbà s'assoleix per causes històriques i d'escala a les ciutats de Tarragona i Reus i, en menor mesura, com a resultat de les dimensions més reduïdes, al conjunt de ciutats mitjanes com el Vendrell, Valls, Montblanc i Falset que articulen el sistema urbà del Camp de Tarragona. La ciutat antiga o part alta de Tarragona està situada dalt un turó de 69 metres d'altitud i envoltada en tres dels quatre costats per la muralla d'origen romà. Les illes de cases són de formes irregulars i estan separades per carrers estrets. La ciutat baixa està formada per tres sectors diferenciats: l'eixample del segle XIX, residencial i comercial, amb una trama urbana organitzada en una malla de carrers de traçat perpendicular; la zona portuària, amb el barri del Serrallo i els sectors d'expansió recent de la ciutat. La ciutat de Reus té una forma urbana relativament compacta, de fet, històricament ha tingut un creixement concèntric respecte del nucli històric, seguint els ravals primer i rondes després.

Malgrat aquesta aparent compacitat, Reus ha anat augmentant el seu sòl urbanitzat, estenent-se de manera dispersa al llarg de les vies de comunicació d'accés a la ciutat.

Urbanització el Serradal, a Alcover. Rafael López-Monné

Els darrers decennis, però, el fet urbà ha transcendit els propis límits de les ciutats. Són notoris els canvis en la lògica de localització dels principals centres de producció, consum i oci, com la creació de centres comercials i zones d'oci a les perifèries de les principals ciutats, la creació d'un centre integral de mercaderies

(CIM) al Baix Penedès o la creació de petits polígons industrials en municipis com Santa Coloma de Queralt.

Cal esmentar aquí, també, les urbanitzacions que proliferaren durant els anys seixanta i setanta del segle xx, i que han seguit evolucions desiguals amb un ús exclusivament residencial. Paral·lelament a aquestes urbanitzacions, han proliferat pel conjunt del territori promocions de nous habitatges situats a les perifèries de les grans ciutats. Si bé la casuística de la topologia constructiva és molt variada, molts d'aquests nous habitatges segueixen el patró de cases aparellades, una forma edificatòria amb gran consum de sòl. Aquesta tipologia constructiva ha estat la majoritària en algun dels municipis que més han crescut de la plana del Camp: Botarell, Castellvell del Camp, Almoster, el Catllar, la Pobla de Montornès, Creixell, etc. El fenomen s'ha reproduït també als voltants del Vendrell i al nord de la plana del Baix Penedès (la Bisbal del Penedès, Santa Oliva, Banyeres del Penedès, etc.).

Tradicionalment, el paisatge industrial s'ha concentrat al voltant del complex petroquímic de la plana del Camp. Actualment es detecta la proliferació d'un paisatge industrial de baixa intensitat, que és el resultat de la voluntat de molts petits municipis de tenir el seu propi polígon industrial. També cal tenir en compte la presència del parc temàtic Universal Port Aventura, el parc temàtic més gran de

Límit sud de la ciutat de Tarragona, on conflueixen polígons d'habitatges, el port multifuncional i la desembocadura del Francolí. Ferran Aguilar

Paisatge de l'avellaner al límit de les unitats de paisatge Reus-Tarragona i Camps del Francolí. Els polígons industrials i les infraestructures de comunicació fragmenten aquest paisatge. ICC

73

Catalunya, i dels seus serveis complementaris, que genera unes dinàmiques paisatgístiques peculiars i pròpies.

Un fenomen que ha estat protagonista en l'evolució del paisatge ha estat el creixement de la urbanització. L'encariment del preu de l'habitatge en els nuclis més importants, com és el cas de Tarragona i de Reus, ha provocat en els últims anys el trasllat de la població jove i de la població immigrant, en la majoria de casos, a la perifèria metropolitana. Aquesta dinàmica té uns efectes d'ampliació de l'espai urbanitzat i augmenta la mobilitat. També s'ha produït una expansió de noves àrees residencials de baixa densitat, amb la tipologia predominant de la casa unifamiliar. Per altra banda, la influència de les dinàmiques territorials i econòmiques pròpies de la Regió Metropolitana de Barcelona s'estén fins el Baix Penedès.

3.6. Paisatges híbrids

La dinàmica territorial vigent comporta una dispersió de les formes urbanes per tot el territori en un procés que s'ha anomenat urbanització difusa o *urban sprawl*. S'assisteix a una explosió urbana que es manifesta en l'aparició de nous assentaments de població desvinculats físicament dels nuclis urbans o rurals tradicionals, i en l'emplaçament d'activitats econòmiques i de serveis a les perifèries urbanes. Ambdós fenòmens exigeixen una millora de la xarxa de vies de comunicació que relacioni els nous espais urbanitzats que

apareixen arreu, noves estructures que interfereixen moltes vegades amb processos i funcions que es desenvolupen en el sistema dels espais oberts i que no tenen cap tipus d'integració en el paisatge que les envolta.

Com a resultat del procés esmentat emergeixen uns nous paisatges híbrids que al Camp de Tarragona apareixen a la perifèria de les grans ciutats. Tarragona, Reus, Valls, el Vendrell i Montblanc tenen aquest tipus de paisatge en sectors més o menys extensos de les respectives perifèries. Són paisatges on les infraestructures viàries, els polígons industrials de grans dimensions, les grans àrees comercials, els blocs de pisos que formen petites barriades residencials, els magatzems i les naus donen lloc a un nou paisatge sense una identitat recognoscible.

Aquí l'activitat agrícola ha quedat constreta entre infraestructures i zones urbanes. La presència d'aquests espais agrícoles periurbans és una de les peculiaritats que caracteritzen el paisatge de bona part de la plana del Camp. Es tracta de zones dinàmiques, on la tensió entre els usos agrícoles i urbans o industrials es fa més evident. La nítida distinció entre allò que és agrícola i allò que és urbà en espais com la conurbació Reus-Tarragona, el corredor litoral del Baix Penedès, Valls, Montblanc o Salou-Cambrils és un dels reptes que condicionaran més clarament el futur paisatgístic de bona part de l'àmbit.

4. Expressió artística del paisatge

La Masia, de Joan Miró. National Gallery of Art, Washington D.C. © Successió Miró 2012

Al llarg de la història artistes i escriptors han transmès en les seves obres paisatges amb atributs estètics i simbòlics i ells mateixos –tampoc no ho oblidem–, sovint, n’han estat creadors. Com s’ha dit en més d’una ocasió, a vegades és la vida qui imita l’art, i no a l’inrevés. Les representacions del paisatge (producció artística, guies de viatge i il·lustracions...) permeten conèixer les relacions entre la societat, o una part d’aquesta, i el paisatge en un moment històric determinat. Així, les postals, els quadres o les guies de viatges, per exemple, mostren paisatges que responen a una determinada concepció social i que influeixen enormement en l’imaginari col·lectiu.

Tot i que de manera genèrica el conjunt del Camp de Tarragona hagi estat, comparant-lo amb altres indrets del territori català, poc

descriu, pintat i glossat, sí que es localitzen determinats autors, o determinats paisatges, prou prolífics, per bé que, cal reconèixer-ho, poques obres han arribat a ser gaire conegudes més enllà dels límits mateixos del Camp de Tarragona. Hi ha autors, com Josep Iglésies, prolífics en la descripció dels paisatges de la primera meitat del segle xx. A través de diverses publicacions com *Ciutats del món* (1948), *Del Camp de Tarragona a l’Ebre* (1931) o *Les valls del Gaià, del Foix i de Miralles* (1934), s’obté una aproximació als paisatges de diversos racons del territori i es coneix tal com eren, o com ell els contemplava, ara fa més de seixanta anys.

També hi ha paisatges que per mitjà de la pintura han transcendit les fronteres del Camp, com ara els quadres de Joan Miró plas-

mats durant les seves estades a Mont-roig del Camp, al seu mas, el Mas Miró. A partir de 1921, any en què pinta la famosa *Masia*, Miró passava els hiverns a París i els estius a Mont-roig, on caminava molt i observava més. Mirava els camps rústics plens de garrofers i olivers, les parades de vinyes amb les branques de ceps recargolant-se, els solcs, els horts farcits de canyes... Miró admirava el savi treball d'uns pagesos que coneixen bé la terra que trepitgen. Miró esmentava sovint els paisatges de Mont-roig amb frases com les següents: "En mi va pesar molt Mont-roig. Per a mi és com una religió"; "A París vaig viure un any de desorientació absoluta. No vaig saber fer ni una ratlla. A Mont-roig, l'estiu següent, em va tornar la pintura"; "Sóc molt més feliç entre els pagesos de Mont-roig que no pas a París. Tota la meua obra és concebuda a Mont-roig" (Minguet, 2000: p. 25).

A banda d'aquestes dues referències concretes, a continuació es fa un repàs de diverses àrees territorials de l'àmbit del Camp de Tarragona, i s'analitza de quina manera els seus paisatges han inspirat els diversos artistes i escriptors.

4.1 Les terres de Gaià

Josep Iglésies l'any 1932, a *La terra d'en Gallerí*, fa descripcions literàries de Vallespinosa i de Selmella. Més endavant, l'any 1948 a *Les ciutats del món* fa referències a Pontils, Santa Perpètua de Gaià i Querol, i les acompanya, aquesta vegada, amb uns dibuixos amb ploma, fets segons sembla pel mateix Iglésies sota el pseudònim de Joan Dolçafel. Més endavant, l'any 1934, es va publicar la guia de Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna, *Les valls del Gaià, del Foix i de Miralles*, que representa una gran font de toponímia i de descripció paisatgística. També és interessant el llibre *Història del Santuari de Sant Magí*, publicat l'any 1887 per mossèn Joan Segura i reeditat l'any 1994 per l'Associació Cultural Alt Gaià. Des d'una perspectiva històrica, geogràfica i literària també s'ha d'esmentar el llibre *Riberes del Gaià*, publicat l'any 1931 per Francesc Blasi Vallespinosa. Per temes històrics i també descriptius de la zona de Montagut i de Valldossera, és interessant el llibre de Josep Llenas i Rovira, *Reculls històrics de Montagut i Valldossera*, publicat per l'Institut d'Estudis Vallencs l'any 2001.

D'altra banda, destaca l'obra contemporània de Josep Santesmases. En el recull d'articles *Riu avall*, publicat l'any 2002, n'hi ha diversos que tracten sobre aquests paisatges: "De l'arbrada de Santes Creus", "El patrimoni de les masies", "Indecències a la natura", "L'aigua i el Pont d'Armentera", "El tercer mes d'hivern", "La planificació del territori". Posteriorment n'ha publicat altres: "El camí d'Aiguamúrcia", "Els oms i l'albereda de Santes Creus", "El paisatge, un dret humà", "El Gaià desembocarà al mar?", "La verema", "Ferrocarrils nous" i "Idees centenàries", entre altres. Recentment, el mateix autor ha publicat el llibre de proses poètiques sobre llocs de les terres del Gaià: *Santes Creus i les terres del Gaià. Proses pintades*, amb textos de Santesmases i il·lustracions de Joan Cunillera. Del mateix autor es troben altres referències literàries sobre el paisatge al capítol "Pel Gaià abrupte" dins el col·leccionable del setmanari *El Pati*, "A vol d'ocell", de l'any 1999.

En el camp de les guies s'han d'esmentar les diverses edicions de la *Guia itinerària de les regions compreses desde Montserrat al Camp de Tarragona y desde la Segarra al Panadès* (sic), d'Artur Osona, del final del segle XIX. Una excel·lent guia contemporània és *L'Alt Gaià, entre la Segarra i el Camp*, d'Ignasi Planas de Martí publicada l'any 1999. Específicament centrada en els castells del Gaià hi ha la guia també editada l'any 1999 de Marina Miquel, Josep Santesmases i Dolors Saumell *Els Castells del Gaià*. Per la seva antiguitat destaca *Àlbum pintoresch-monumental de Catalunya. Santes Creus*, editat per l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1883), que descriu el viatge de Barcelona fins a Santes Creus. És molt interessant una de les fotografies, de molta qualitat, de tot l'entorn, des del Gaià fins a les muntanyes, i també altres que detallen l'estat de l'albereda. Cal fer esment també d'algunes monografies d'alguns pobles. Del Pont d'Armentera: *El Pont d'Armentera* (Domènec Ribes i Mateu. Cossetània Edicions, 2002). De Vila-rodonà, entre altres, *El segle XIX a Vila-rodonà* (Josep Santes-

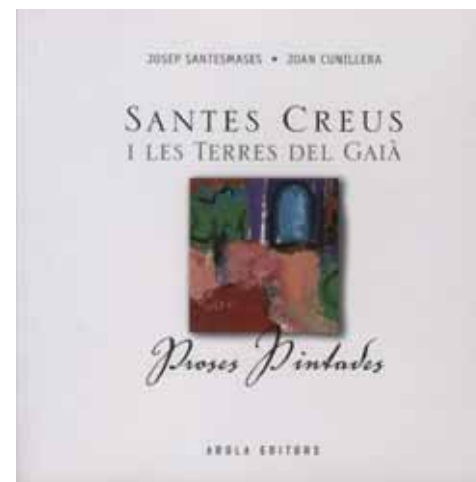
Dibuix del nucli de Santa Perpètua de Gaià i fragment del text inclòs en el llibre *Les ciutats del món* de Josep Iglésies publicat l'any 1948, on es descriu i dibuixa diversos pobles de muntanya del Camp de Tarragona, en un moment de declivi socioeconòmic i demogràfic d'aquests nuclis. (p. 115)

mases Ollé. Valls, 1984). De Montferri, *Guia de Montferri* (Francesc Navarro i Ferré. Tarragona, 1983).

Josep Pla, a la seva obra *Catalunya*, fa un panegíric del Camp, amb expressions poètiques sobre la llum, els colors, l'horitzó la seqüència de les hores i les estacions. Quan fa referència a l'Alt Camp esmenta els ametllers, els avellaners i els garrofers. Diu que a la primavera, el lloc és un paradís, i que "a l'hivern i a la primavera, amb els ametllers florits, l'aire sembla transfigurat, suspès en un èxtasi somiat. La llum que envaïa la florida carminada batega en els troncs dels garrofers atapeïts i estirats, com formes humanes juvenívoles, prodigiosament vives sota les ombres blavisses" (Pla, 1976: p. 1.034). Aquestes impressions es poden extrapolar als paisatges de Vespella, el Catllar, la Riera, o la Pobla de Montornès, per exemple. En canvi, quan recorre el Baix Gaià, només diu que la carretera travessa un país inoblidable, d'una gran i clàssica bellesa.

Pel que fa a la pintura, és important destacar dos artistes del territori del Gaià. La pintora Vives Farré, que des de fa tres o quatre dècades fa una pintura realista, sense gaires evolucions, molt detallista dels paisatges agraris de l'entorn, de les masies o dels nuclis de Vila-rodonà i Santes Creus. Joan Cunillera és un pintor amb una obra molt diversa, evolutiva, que des de la seva residència a Santes Creus ha sabut interpretar les essències del paisatge jugant amb els colors i les formes dels arbres. També ha fet algunes aportacions relacionades amb Santes Creus, tot i que la seva pintura no consisteix en una descripció exacta de la realitat. Del sector del Baix Gaià, entre els diversos pintors que han reflectit en els seus quadres aquests paisatges, cal esmentar Ignasi Mallol i Jaume Mercadé. El primer treballà en els anys trenta del passat segle, i s'ha dit de la seva obra que per tot s'escampa la naturalitat plena de senzillesa, i que interpreta el paisatge amb energia, claredat i força descriptiva. Jaume Mercadé pintà bàsicament paisatges de l'Alt Camp, i alguns de la costa oriental del Tarragonès. Ells dos, i altres artistes que seguiren les seves petjades, feren una interpretació personal de la gamma de colors, potenciats per la intensa llum de la Mediterrània. El mar i les terres immediates, sobretot els voltants de la punta de la Móra i Tamarit, els marges, els garrofers, els turons o les masies han estat font d'inspiració per uns artistes que s'atansaren a aquests paisatges i, a la seva manera, en captaren l'essència.

També es coneixen alguns gravats de Santes Creus, el més interessant dels quals és el que descriu una suposada acció bèl·lica durant la guerra del Francès en el que sembla el monestir des del bosc de Sant Sebastià, amb el vessant de ponent de la vall cobert per un frondós bosc. Aquest bosc va desaparèixer al final del segle XIX i s'ha recuperat al llarg del segle XX fins a l'actualitat. Hi ha, també, diverses edicions de postals de diversos indrets d'aquest territori. De Santes Creus hi ha moltes col·leccions de diferents èpoques: Luis Tasso, Fototipia Thomas, L. Roisin, Àngel Toldrà Viazo, Gráficas Guilera, Raymond, etc. De les fotos del monestir i del conjunt urbà de Santes Creus, se'n poden trobar de la vegetació interna, de l'interior dels claustres, de l'evolució dels xiprers del cementiri dels monjos, de l'evolució de l'arbrat de la plaça de Sant Bernat. Altres postals ofereixen vistes dels entorns, per exemple de les vinyes que toquen amb les parets de l'angle nord-est, l'al-

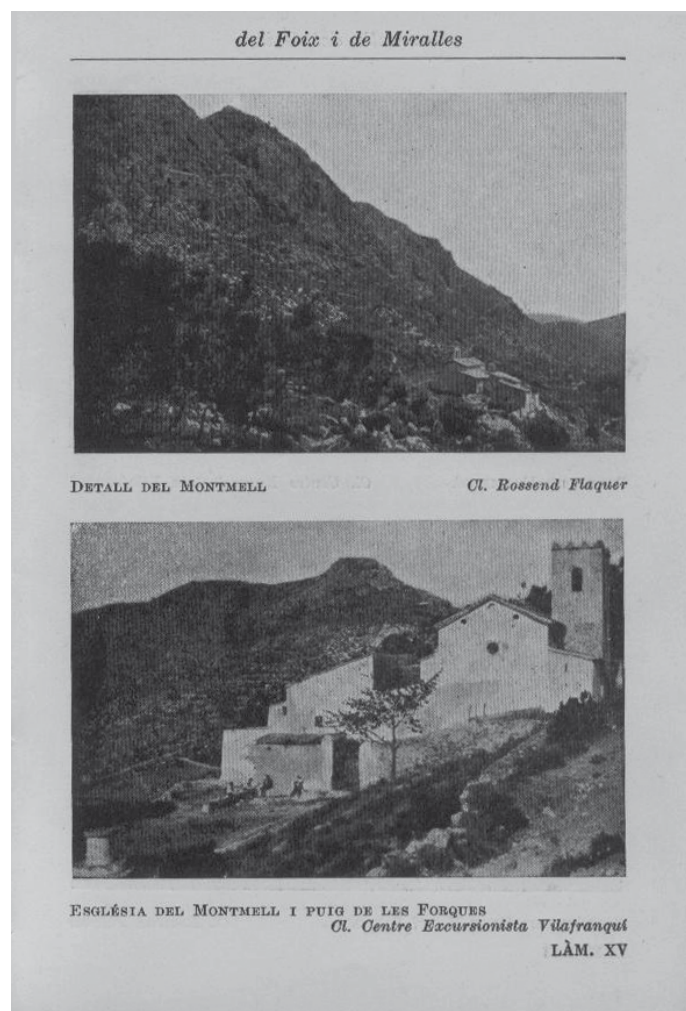
Coberta del llibre Santes Creus i les Terres del Gaià. Proses pintades, de Josep Santesmasas i Joan Cunillera, publicat al gener de 2006, i on a través de textos i imatges es fa un recorregut resseguint l'eix del riu Gaià, tot descrivint-ne els seus paisatges

bereda de Santes Creus, el bosc de Sant Sebastià, els vessants laterals de la vall del Gaià, el mateix riu Gaià. En unes quantes, que s'estima que són del final de la dècada dels seixanta del segle passat, es poden veure els conreus de l'entorn del nucli de Santes Creus, els camps de vinya, les parades d'horta i de planter de l'Hort Gran de Santes Creus, ara erm, i fins i tot els efectes d'un incendi als contraforts muntanyosos de la part sud de Montagut.

De Vila-rodonà destaquen quatre col·leccions. La d'A.T.V. (Edició R.B. "El Siglo"), datada probablement el 1914, dóna perspectives d'espais propers al Gaià: la Farga amb les hortes, el bosc de ribera i els vessants de ponent desforestats de la vall del Gaià; el pont antic i el riu, l'antiga fàbrica de la Serra, amb les hortes contigües. Una altra, de 1917 –Fototipia Thomas (Edició F. Gavaldà)–, és extraordinària perquè és feta el dia de la fira, i també s'hi pot veure el riu i el pont vell i molts espais de l'entorn desforestats. La d'Exclusiva J. Solé, amb fotos de Pere Català Pic, reflecteix la inauguració del nou pont del Gaià, i també una vista general amb les vinyes ocupant turons amb inclinacions considerables, que ara estan poblats de masses forestals. Una altra, de final de la dècada dels anys cinquanta, mostra els límits sud del poble, amb un gran espai d'horta actualment inexistent. El Centre d'Estudis del Gaià porta nou números de *La Resclosa*, miscel·lània referida a temes històrics, però també de medi natural, d'agricultura, d'aquest territori. L'any 2000 van editar un llibre amb imatges antigues del territori del Gaià: *La vall del Gaià al primer terç del segle XX. Fotografies de Francesc Blasi i Vallespinosa*.

4.2 El Baix Penedès

De les terres del Baix Penedès han sortit molts artistes de reconeixement internacional com el músic Pau Casals o l'escriptor Àn-

Dues fotografies de part de la serra del Montmell, que es poden trobar en el llibre *Les valls del Gaià, del Foix i de Miralles*, de Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna publicat l'any 1934, i on s'ofereixen una sèrie d'itineraris per aquest sector situat a cavall entre el Camp de Tarragona i el Penedès. (p. 289)

gel Guimerà. Quant a textos literaris, hi ha una publicació d'Àngel Guimerà, *El Vendrell, voltat de vinyes*, que en descriu el paisatge:

“El Vendrell, voltat de vinyes que el pagès amb el seu art exquisit treballa, carregades a l'estiu del fruit saborós d'on regala a doll fet el vi ardentíssim per a encendre la sang de les venes. El Vendrell, amb les seves arbecuines de verdors cendrejants i eternes, ací i allà aixecant-se en les parades com a pastors de ramats guardant els seus ceps que al seu entorn pasturen; amb els seus garroferars de verd maragda, que quan els hi abasten el fruit d'una collita ja s'ha ensenyorit el novell de les brancades, que aimen les alenades de la mar tebiona i per a aspirar-la sembla que s'enfilen per les roques enfonsant-hi les urpes dels peus fins les entranyes. El Vendrell, amb comarca pròpia que no es confon amb el Penedès ni amb el Camp de Tarragona, enrondat de pobles i llogarets i escampadissa de masies, enfeinats, agradosos, esparpellant salut i

alegria, que tot és Vendrell, i com els fills de la vila són els fills de voltant, i a ella hi davallen de bon grat i a corrua feta en els seus mercats dels diumenges. El Vendrell, quals límits comarcals li assenyalen de ben lluny, terra endins, muntanyes blavoses, i a l'enfront el sorral de les onades (les llunes que aquí es diu), a l'altra banda del xamós Pla de Mar, que és terra beneïda, que lleva primerenc i bo i en dóna força. I el tot de la contrada vendrellenca ve a ésser per als que la coneixem igual que a la mare com una mena de paradís que tingui per entrada el més grandíós i escaient dels portals: l'Arc de Berà, fita gloriosa que els segles no han descalçat, partionera que fou també d'encontrades més grans en altres edats que són mortes, i per sota el que tantes generacions hi han passat” (Guimerà, 1978: p.1.223).

Altres escriptors han relatat determinats elements icònics del paisatge (per exemple la cita que fa Gabriel García Márquez del Sanatori Antituberculós de Sant Joan de Déu, a *Cien años de soledad*), i han fet descripcions més o menys acurades d'alguns àmbits (per exemple Josep Maria Espinàs i Josep Pla descriuen el contrast de la platja i l'interior del Baix Penedès a *Les comarques del Principat*) o han ambientat, molt puntualment, la seva creació en aquest àmbit (per exemple, Francisco González Ledesma dedica algunes pàgines a fer una crítica del model de turisme de sol i platja dominant a la zona en la seva novel·la, guanyadora d'un premi Planeta, *Crónica sentimental en rojo*). També Joan Marcé ha fet desenvolupar l'acció d'algunes de les seves obres a la platja de Sant Salvador. Sens dubte, un dels intel·lectuals que millor i amb més assiduitat ha retratat el sector litoral del Penedès, a través de la literatura, ha estat Carlos Barral, tant des del punt de vista autobiogràfic com poètic. Barral fa una recreació biogràfica, antropològica i literària del món pescador i dels canvis del litoral derivats del pas del domini productiu tradicional cap a l'economia de serveis i de la construcció. Obres com *Catalunya des del mar* o l'autobiogràfica *Años de penitencia* permeten acostar-se, des d'una òptica molt personal, als personatges, costums, patrimoni i paisatges d'aquest sector litoral de la comarca.

En relació amb la serra del Montmell, situada a l'interior de la comarca, destaca una publicació per damunt de totes, es tracta d'*El Montmell, sostre del Baix Penedès*. Ressenya històrica, amb dibuixos de tots els llocs, ermites, castells i masies, editada l'any 1991 i amb una segona edició de l'any 1999. Es tracta d'un llibre de 225 pàgines, un gran treball en el qual estan reproduïts dibuixos de tots els indrets del terme municipal del Montmell, totes les masies –que són moltes–, els castells i les ermites. Els dibuixos tenen una gran precisió descriptiva. El llibre està estructurat en set sectors amb què divideix el terme (Santsuies-Mas Bertomeu, la Vall de la Joncosa, Fondo de la Masia-Torrossolla, Canferrer de la Cogullada, Vall de Sant Marc-Aiguaviva, Riba dreta de la riera de Marmellar i Riba esquerra de la riera de Marmellar). Cada indret, a més a més de ser il·lustrat amb un excel·lent dibuix, va acompanyat d'un text descriptiu que s'hi refereix. Josep Iglésies fa una descripció literària dedicada a Selma a *Les ciutats del món* (1948) amb un dibuix amb ploma molt delicat. El mateix autor, juntament amb Joaquim Santasusagna, van publicar l'any 1934 *Les valls del Gaià del Foix i del Miralles*, amb una gran proliferació d'informació de topònims i de descripcions excursionistes, gairebé literàries. Set de les rutes

plantejades fan referència a aquesta serra. Francesc Blasi Vallespinosa l'any 1930 publicava *Riberes del Gaià*, en el qual tractava d'aquest territori amb textos històrics i literaris. També inclou fotografies d'Aiguaviva, Marmellar i el Montmell. Una guia excursionista dedicada a aquest territori és *Entre Marmellar i el Montmell*, de Francesc Móra i Presas, publicada l'any 2000. Es tracta d'un llibre que fa reviure una ruta que uneix a cada extrem dels dos castells del terme del Montmell, amb un indiscutible interès arqueològic, històric i artístic, sense deixar l'al·licient excursionista. Com s'ha esmentat en referir-se al territori del Gaià, entre les guies publicades els darrers anys, destaca *Els castells del Gaià* de Marina Miquel, Josep Santesmasas i Dolors Saumell, editada l'any 1999, que informa dels castells de l'Albà, de Selma, de la Cogullada i del Montmell. A la miscel·lània anual *La Resclosa*, del Centre d'Estudis del Gaià, s'han publicat diversos treballs de recerca històrica vinculats a aquesta serra: *Ipsa Marcha Extrema. Les terres del Gaià als segles X-XI* (1997), de Marina Miquel; *Les parròquies de Selma, l'Albà, el Montmell, Rodonyà, Montferri i Salomó: abans, durant i després de la guerra* (1999), de Josep Santesmasas; *La parròquia de l'Albà en el segle XIX* (2002); *La Quadra de la Cogullada*.

En relació amb els fons fotogràfics, cal fer esment del llibre *La vall del Gaià al primer terç del segle XX. Fotografies de Francesc Blasi i Vallespinosa*, publicat l'any 2000 pel Centre d'Estudis del Gaià, que inclou el capítol "La parròquia del Montmell en el primer terç del segle XX", de Pilar Vives i Dolors Saumell, amb quatre fotografies de Blasi, entre les quals l'interior de l'església tal com es conservava al principi dels anys trenta.

Pel que fa a la pintura, diversos són els artistes, com Joan Tusset, Maria Teresa Baltasar, David Machuca o Sebastià Martínez, que han dedicat moltes de les seves obres a pintar les vinyes del Penedès. D'aquest últim pintor, se'n reconeixen dos quadres: *Un camp de blat amb flors* i *La Casa Pairal*. Del paisatge dels contraforts meridionals del massís del Garraf, hi ha alguns dibuixos, com un del Mas de l'Espasa o del nucli urbà de Calafell, fet pel pintor d'aquesta localitat, Josep Rió.

El paisatge turístic queda també reflectit en la producció de postals i algunes referències, escasses, en guies turístiques. El caràcter residencial i l'escàs pes turístic en l'estructura productiva del Baix Penedès n'impedeix la referència en guies internacionals especialitzades. En canvi, lògicament, sí que es reproduïx a les guies locals i en propaganda de l'administració turística catalana i de la Costa Daurada, on també es fa referència al patrimoni històric, es destaquen algunes de les construccions i elements més singulars i es proposen rutes de visita.

4.3 Plana del Camp de Tarragona

En relació amb la plana del Camp de Tarragona, o Camp estricte, cal destacar, en primer lloc, l'obra de Joan Puig i Ferrer, tant pel valor literari com per les descripcions del paisatge del Camp. L'escriptor selvatà de principi del segle XX té diverses obres on es descriu el paisatge: *Aigües encantades* (1908), *Els tres al·lucinats* (1926), *El cercle màgic* (1929), *Camins de França* (1934) o *La farsa i la quimera* (1936). El 2006, en motiu de la celebració de l'Any

Puig i Ferrer, es va desenvolupar la Ruta Literària Puig i Ferrer pel Camp de Tarragona, organitzada per l'Ajuntament de Tarragona, el Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili (URV) i l'Associació de Professionals i Estudiosos en Llengua i Literatura Catalanes (APELLC). La ruta, conduïda per Guillem-Jordi Graells, recorre amb autobús diversos indrets del Camp de Tarragona que es veuen reflectits en les obres més emblemàtiques de l'escriptor. Alguns dels indrets que recorre aquesta ruta són: el portal del Roser de Tarragona, el molí del Bastió d'Alcover, la plaça del Mercadal de Reus, el passeig Jaume I de Salou, així com els trajectes que uneixen Tarragona, Alcover, la Selva del Camp, Reus i Salou. En la novel·la *Els tres al·lucinats* (1928), Puig qualifica Salou com un llogarret de pescadors amb un entorn tot arený amb joncars a prop de les vinyes. Un espai de "roques voltades de pins a les parts altes, vinyes i oliveres als costers, amb algun garrofer, alguna figuera; a baix al pla, l'horta, amb un bassal que recollia l'aigua d'una mina i amb la qual regaven els fruiterers i les verdures" (Puig, 1928: p. 69-70). Ja al cap de Salou, més a prop de la mar "una part de costa brava, no per això tallada tan a pic que hom no hi pogués passar per un caminet de cabres, obert entre ginesteres, atzavares i lligaboscós" (Puig, 1928: p. 70).

Narcís Oller, una de les figures més destacades de la narrativa realista del segle XIX, és autor entre altres obres de *Vilaniu* (Valls) i *La febre d'or*, on relata passatges on es descriu la realitat d'indrets de Valls i voltants en el segle XIX. D'altra banda, el mencionat Josep Iglésies, en la seva obra *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* (1931), plasma literàriament fragments del paisatge d'aquest àmbit, com per exemple aquest: "Per la banda de l'Hospitalet, el garrofer del pla no troba altre conreu que el substitueixi en el camí de la mola de Nadell o del serret dels Avencs. Garrofers per tot, i després garriga ben pobre i la pedra nua de la serra" (Iglésies i Santasusagna, 1931: p. 39).

Pintura de Joaquim Mir titulada Poble escalonat, Maspujols (Oli sobre tela, 121x164 cm. Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona).
© MNAC-Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona
Fotògrafs: Calveras/Mérida/Sagristà

L'any 2006, la Diputació de Tarragona va editar una guia itinerari de l'autora de l'Aleixar, Fina Anglès i Soronellas. La guia, publicada per Medusa a la col·lecció "Guies Temàtiques de la Medusa/Art", es titula *Un passeig amb els sentits. De la natura a l'art*. Es tracta de resseguir l'obra del pintor Joaquim Mir (1873-1940) i l'escriptor Marià Manent (1898-1988), que pren com a referència aquests paisatges al voltant de l'Aleixar i Maspujols. Tal com es comenta en el llibre, gràcies a l'obra de Mir i Manent els paisatges de l'Aleixar i Maspujols s'han convertit en un element simbòlic de caràcter universal. L'any 1952 els francesos Carlan i Charbonneau descriuen la costa central de Tarragona a la *Guide du Touriste Lettré*. La descripció que en fan indica que és menys pintoresca (que la Costa Brava) però més plaent. Es tracta, segons la guia, d'un litoral on "la muntanya s'allunya del mar i deixa pas a una ribera florida, coberta de vinyes i d'arbres fruiters".

En relació amb la pintura, destaquen pintors com Jaume Huguet, Francesc Galofré o Jaume Mercader, un dels millors paisatgistes catalans moderns, que tenen els paisatges de la comarca de l'Alt Camp com a font d'inspiració. Alguns autors locals han realitzat algunes obres que sobretot s'inspiren en elements locals del paisatge, com l'Hospital de l'Infant Pere, a l'Hospitalet de l'Infant, o la Torre-Far del Barri Marítim de Cambrils.

Com s'ha esmentat anteriorment, un dels artistes més universals de l'art català, Joan Miró, va tenir un estret lligam amb el territori de l'entorn de Mont-roig del Camp. Els darrers anys s'ha impulsat un Itinerari Miró a Mont-roig del Camp, que permet localitzar i identificar fragments del paisatge pintats per Joan Miró. Les pintures d'aquest pintor es poden agrupar en tres apartats:

- El poble de Mont-roig com a escenari principal: *Mont-roig, el poble*, 1909 (col·lecció particular), i *Poble i església de Mont-roig*, 1919 (col·lecció de Maria Dolors Miró).
- El Paisatge rural de Mont-roig: *Hort amb ase*, 1918 (col·lecció particular), *La casa de la palmera*, 1918 (col·lecció particular), *La rodera*, 1918 (col·lecció particular), *La Masia*, 1921-1922 (National Gallery of Art de Washington). Aquesta darrera obra, la més coneguda de l'autor, cospa l'estructura típica dels masos d'aquesta zona del Camp de Tarragona, amb distribució de tres plantes i forma rectangular, i en els quals la teulada no és visible.
- Paisatge de camí a la platja: *Platja de Mont-roig*, 1916 (Fundació J. Miró de Barcelona), *Mont-roig, el riu*, 1917 (col·lecció particular), *Mont-roig, el pont*, 1917 (col·lecció particular).

4.4 Baixa Segarra i Conca de Barberà

El paisatge de la baixa Segarra i la Conca de Barberà, tot i tenir evidents elements d'interès, no ha comportat l'existència d'obra artística destacada més enllà de la que és estrictament local, almenys pel que fa a pintura, fotografia o altres arts de la imatge. En relació amb la literatura, cal esmentar l'obra del rector de Vallfogona (s. xviii), que tot i que en general no tracta del poble o la zona, sí que dedica alguns dels seus versos satírics, per exemple, al riu Corb, un dels elements geogràfics més representatius de la zona:

Pintura del paisatge de l'entorn de Vallfogona de Riucorb a principis de la dècada de 1930. Autor: Joan Vila-Puig (1933)

“Ací lo Nil no ens rega,
ni el Danubi ens circueix,
ni a Ganges hi ha qui el conega
ni el Tigris ens dóna peix,
ni hi ha qui de l'Èufrates bega.

Una petita riera
banya esta nostra ribera,
que tota es conreua i llaura,
i si qual Taix, no la daura,
daura-la d'altra manera.”

(Rector de Vallfogona, 1820: p. 63-64)

El nucli urbà mateix de Vallfogona mostra, a tots els carrers, rajoles amb la reproducció de versos del famós rector que contribueixen a singularitzar el poble. D'altra banda, hi ha un text històric que ha contribuït a donar a la vall del Corb un valor de ruralisme i autenticitat que lliga fins i tot amb les essències catalanes. Es tracta d'un text del catalanista Josep Coroleu publicat a *La Renaixensa* (1892), que en parla com "la vall de les Papallones" i en lloa tant el paisatge com la salut del clima i de l'entorn. De la banda de l'Urgell, personatges com Lluís Foix (de Rocafort de Vallbona, exdirector de *la Vanguardia*) han contribuït a difondre la imatge del conjunt de la vall del Corb com un paisatge rural harmònic i de gran interès.

Alguns viatgers com Bertomeu Joly també deixaren escrits breus on descriuen el paisatge i els costums dels llocs per on passaven. Aquest viatger estigué a Poblet l'any 1604. És, però, al segle XIX, quan es comencen a trobar definicions més extenses i més acurades de la comarca, Eduard Toda i Güell deixà moltes descripcions en la seva obra *Poblet, recorts de la Conca de Barberà*, de

l'any 1883. Antoni Palau i Dulcet publicà durant els primers trenta anys de segle xx (1912) guies sobre Poblet, Montblanc i la Conca de Barberà, on trobem moltes descripcions, entre les quals la següent, de la guia de la conca, serviria d'exemple:

“Per tots els indrets de la Conca, corren baixos comellars, que més o menys rublerts de vegetació, formant esquifides valls que amagant llurs poblets i masos, o tossals que els fan visibles de lluny. Montblanc arrecerat en les negres serres de migjorn. Barberà dalt d'un tossal. Vilaverd, Lilla y Prenafeta esparramats per les comes de llevant. Pira coronant un penyal abocat al riu. Ollers entre conreus. Rocafort, Montbrió i Sarral, allunyats i amagant-se al esguard. La Guàrdia i Solivella dalt d'un tossal dominant la carretera. Blancafort amagat als peus del Tallat. Vimbodí dalt d'un turó. L'Espluga baix del riu esglaonant el Capuig. Més enllà el monestir de Poblet bellament rodejat de verdor, i arreu masies entre olivars i quintanes” (Calendari, 1980: p.11).

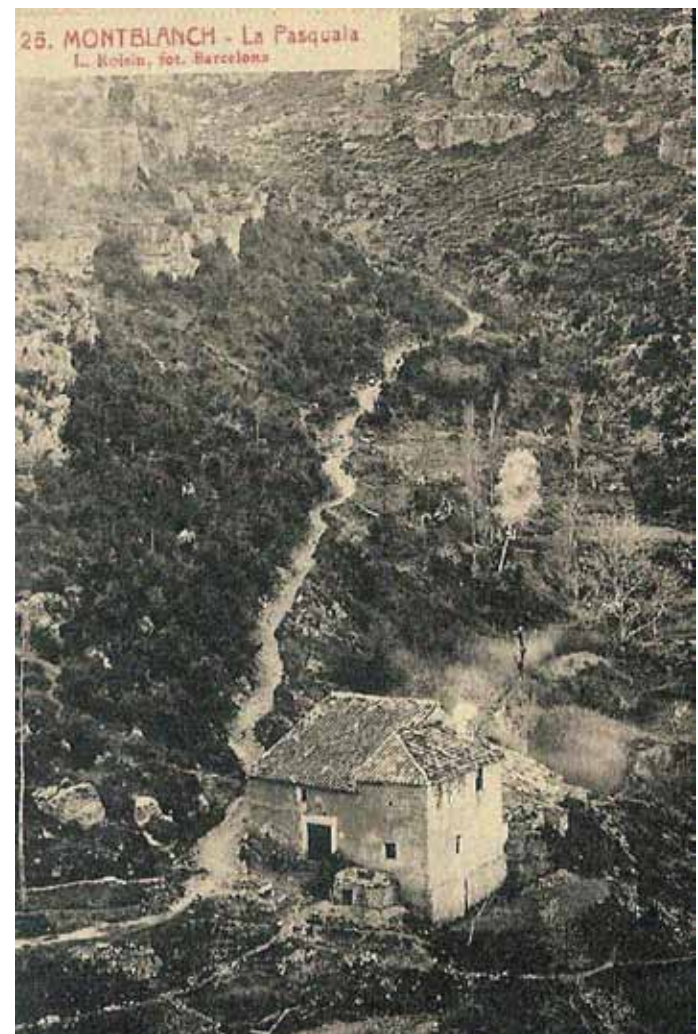
Josep Pla descriu magistralment la Conca de Barberà estricta:

“La Conca està reclinada sobre un teló de fons de muntanyes, els punts més elevats de les quals formen partió de les aigües amb la Segarra, el Baix Urgell, les Garrigues i les muntanyes de Prades. Les barrancades que formen aquest cercle muntanyós alimenten al mandrós riu Francolí, que constitueix l'eix de la comarca. A un costat i altre del seu curs verdegem els horts i els arbres fruiters; aquesta cinta de terra al·luvial és de vegades molt estreta i de vegades s'eixampla una mica en una corba més rica i més amable. Els pobles s'aixequen en els pujols amb una indubtable pretensió estratègica. Des de l'horta fins a les altures suaus, les vinyes i els ametllers despleguen tota la noblesa botànica. Als faldars distingiu pinedes esclarissades que es destaquen sobre uns fons vermellorsos o blanquinosos, de calcària pàl·lida. El país està molt ben comunicat. A les fondalades veiem algun vell molí. Les masies esquitxen de formes humanes el paisatge i li donen un ordre plausible i agradable. La impressió és dolça i suau” (Pla, 1976: p. 1.044).

Durant els anys vint i trenta del segle xx, es van editar diferents col·leccions de postals (Fototipia Thomas, Roisin, Toldrà, Baldrich...) que reflecteixen el paisatge, els monuments i la vida quotidiana d'aquest àmbit territorial. Les publicacions que tracten la zona des del punt de vista turístic remarquen l'interès històric dels nuclis de població i les virtuts estètiques del mosaic de cereal i bosc existent a la major part de la zona. Cal remarcar en aquest sentit la vall del Corb, que té una clara personalitat i que és reivindicada tant des del costat de la Conca com de l'Urgell com una petita comarca, que s'allarga fins a Belianes i inclou dins del seu àmbit punts com ara Vallbona de les Monges. La vall del Corb disposa de diverses publicacions de tipus guia interessants per les fotografies i textos dirigits als visitants, en què els valors venuts són: el paisatge rural poc artificialitzat, que combina diversos tipus de conreu i boscos, els elements històrics – castells, esglésies–, l'arquitectura medieval de pedra i en algun cas els elements de pedra seca, els pobles de “marca”, els elements medievals de la vila de Santa Coloma de Queralt (església, castell, Santa Maria de Bell-lloc, call jueu, portals), el balneari de Vallfogona (tot i que en general amb un aire modern i jove que no deixa de contrastar amb la majoria de visitants, de la tercera edat), els molins

antics i l'artesania d'alimentació. Les postals que es poden trobar a la zona no deixen de ser les característiques que mostren alguns dels nuclis urbans i els entorns més propers.

Pel que fa a pintors, cal esmentar l'obra del pintor Enric Pinet, que es reproduïx en part en un petit museu a Vallfogona de Riucorb, que en algunes obres pinta els pobles de la vall del Corb, i també l'obra anterior del sabadellenc Joan Vila-Puig, amb estampes de pobles i també de feines del camp relacionades amb el secà. Dins del camp de la pintura també destaquen els diversos artistes que han mostrat Montblanc i els seus monuments, el monestir de Poblet i altres monuments de la comarca, però també han plasmat en el seu art l'entorn d'aquest patrimoni arquitectònic, un paisatge que combina l'empremta dels humans amb la natura. Alguns d'aquests artistes són: Maties Palau i Farré, Josep Martínez Lozano i Ismael Balanyà i Moix.

Postal on es pot observar el mas de la Pasquala i el seu entorn a principis de segle xx. Aquesta forma part d'una col·lecció de postals de Lucien Roisin sobre les muntanyes de Prades. © Lucien Roisin, VEGAP, Barcelona, 2012

4.5. Muntanyes del Baix Camp

Del sector de les muntanyes del Baix Camp destaca, per sobre la resta, la pintura *Mont-roig. Sant Ramon*, 1916 (pintura a l'oli, 62,8 × 48 cm) de l'artista universal Joan Miró. Aquesta obra de l'etapa figurativa de Miró és propietat de la Kouros Gallery de Nova York, i representa l'hermita de Sant Ramon vista des del peu d'un cingle.

Les muntanyes de Prades segurament són les que aglutinen un nombre més gran de publicacions literàries que li fan referència. Les muntanyes de Prades, com que són un espai de gran interès natural, alimenten la feina d'especialistes en els diferents camps de les ciències naturals que han realitzat estudis sobre aquesta zona i els han deixat impresos en diverses publicacions. Totes les grans obres de referència (*Història Natural dels Països Catalans; Natura: ús o abús; Comprendre la Natura...*) citen les muntanyes de Prades com un indret amb un paisatge divers, ric, i ben conservat. Hi ha tres obres, però, que han estat sempre les de referència de quasi tots els treballs posteriors: *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llana*, de Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna (1929); *Les Muntanyes de Prades*, d'Ignasi Planas (1988), i *La natura i l'home a les muntanyes de Prades*, de diversos autors (1988). A tall d'exemple pot servir una descripció inclosa en un d'aquests treballs:

“Les Muntanyes de Prades són un dels racons més valuosos de la nostra geografia que, malauradament (o potser hauríem de dir afortunadament, atesa la destrucció que sembla amenaçar els racons més coneguts?), encara no ha estat descobert per una bona part dels catalans ... El massís de Prades possiblement a causa del seu allunyament relatiu respecte dels principals grans nuclis de població de Catalunya, ha restat protegit (però no pas totalment) de la febre de les urbanitzacions al mig del bosc, que ha sembrat de casetes bona part del nostre país. El fet és que, no obstant el massís presenta una extraordinària riquesa biològica i geològica, i ofereix encara moltes zones excepcionalment conservades, amb uns paisatges, alhora feréstecs i bucòlics” (Casassas, 1988: p. 7).

Des de la Renaixença, quan s'inicià l'esperit i l'activitat excursionista a Catalunya, que les muntanyes de Prades i la Mussara han estat terres de tradició excursionista, fet pel qual s'han editat moltes guies sobre la zona: *Guia-Itinerària dels llocs més pintoreschs de les serras situades al NO, N, NE, del Camp de Tarragona*, Arthur Osona (1900); *La Conca de Barberà, monografia històrica i descriptiva*, Antoni Palau (1912); *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llana*, Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna (1929); *Les Muntanyes de Prades, Àlbum Meravella*, Josep Iglésies (1931); *De l'Alt Camp al Priorat*, Antoni Casas (1981); *Itinerari per l'alzinar de la Pena*, Centre Excursionista Francolí (1982); *Per les Muntanyes de Prades*, Antoni Casas (1993); *Les Muntanyes de Prades, guia itinerària*, Rafael Ferré (1995); *Muntanyes de Prades, paisatge i fauna*, Màrius Domingo i Antoni Borau (1998); *Muntanyes de Prades, excursions naturals*, Màrius Domingo (2000); *De reys a Prades i Poblet*, Josep M. Sugranyes (2001); *Les Muntanyes de Prades, 20 recorreguts per boscos, cingles i barrancs*, Ignasi Planas (2001); *Guia de Capafonts*, de Salvador J. Rovira i Diego López; *Nova guia de Capafonts*, de Salvador J. Rovira i Die-

go López; *El mas de Fortet: Capafonts, Muntanyes de Prades, d'Anna Mont i Girbau*.

El sector meridional de les muntanyes del Baix Camp (serra de Llaberia i muntanyes de Tivissa-Vandellòs), com que és un àmbit menys conegut per la població que no viu en aquest àmbit territorial, no ha estat tant glossat com el sector septentrional. Gavadà, llogarret del municipi de Vandellòs-Hospitalet de l'Infant, Colldejou, Pratedip i Llaberia, aquest últim a la Ribera d'Ebre però dins de la unitat de paisatge Serra de Llaberia, són tres nuclis que van ser glossats pel gran mestre Josep Iglésies en el seu llibre *Les ciutats del món*, publicat l'any 1948. Ens relata breument les seves impressions d'aquests nuclis, així com dels territoris que els envolten, i això permet que el lector faci una aproximació al paisatge, físic i humà, de l'època. Un fragment d'aquest llibre permet captar com era el paisatge de Gavadà i el seu entorn:

“Febrer s'aprima. La darrera nevada ha deturat de brotonar els ametllers, que a la part camperola del terme de Vandellòs ja són en flor. Les argelagues, en canvi, han esclatat en randes grogues per tota la serra, mentre el romaní només arrisca alguna dèbil provatura de llevar un raïm de capsuletetes lila. Obert el dia amb una tallada de lluna encara blanca en el cel, Gavadà es desensonya, moll de rosada, airejat de gelebros, dalt d'unes lliseres de les solanes del barranc Fondo. Les teulades són com crostes de pa casolà ben torrat, i els murs de pedra clara són color de llet igual que una molla. El glopet de les cases més velles fa un redol penyaler amb caient de fortalesa. Es el carrer d'Ací, que serva bona part de l'esguard obstruït per l'enorme bromera negrenca de l'obaga del Barceló, que se li encara, sorruda. Enllà de les eres i del camí carreter, una dotzena d'edificis més eixorivits i juvenívols, s'enretira i fa renglera, cara al sol, per tal de llençar l'esguard de llurs portes i finestres, ribetejades de blau, vers la massa rocosa de les Tosses, enorme teló blavenc que sobresurt del collet del Roure. Es el carrer d'Allà que voreja les terres del Cerverí, sota les ruïnes daurades de la Torre, rodona i veïna del bosc” (Iglésies, 1948).

Per altra banda, Josep Maria Espinàs, en el seu llibre *Viatge al Priorat*, posa en relleu el caràcter escènic de les muntanyes de Llaberia i la mola de Colldejou, en el paràgraf següent, que descriu els voltants del Masroig: “Veig una bona extensió del Baix Priorat, que sota la pluja té un color de caramel llepat, i al fons les muntanyes que el tanquen, blau morades” (Espinàs, 1984: p. 73).

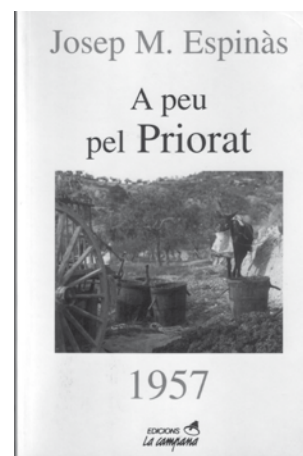
Les col·leccions de postals (Fototopies Thomas, Roisin, Toldrà...), dels anys vint i trenta del segle xx de diferents zones de les muntanyes de Prades mostren els canvis significatius respecte del paisatge actual. Els enginyers forestals que s'encarregaren de les repoblacions forestals del bosc de Poblet a la primeria del segle xx van deixar nombroses fotografies molt interessants d'abans d'aquests treballs, en concret de l'any 1907, i d'any després, l'any 1924, quan la vegetació ja s'havia recuperat. En el llibre, *El bosc de Poblet, al llarg del temps* de Manel Martínez (2001), es fa un extens recorregut per la història d'aquest indret i també aplega algunes de les fotografies esmentades. La vila vermella de Prades ha estat

sempre una font d'inspiració per a fotògrafs i pintors, entre altres artistes. Els portals de la plaça, la plaça Major mateixa, i sobretot la seva font tant característica, han estat plasmats en infinitat de pintures i fotografies.

4.6 El Priorat

La comarca del Priorat va ser excel·lentment relacionada per l'escriptor Josep Maria Espinàs en el seu llibre *Viatge al Priorat*, publicat l'any 1957, on descriu molts dels diversos paisatges que formen aquesta comarca. Els següents retalls poden servir com a exemple d'allò que els ulls de l'escriptor contemplaven:

Entre Marçà i Falset: "La carretera va sempre enlairada. Una baixada. Se sent, cap a la dreta, en el paisatge ondulat, un soroll de tren. Una pujada. D'aquesta altura es veu l'extensió de les vinyes, que en el dia ennuvolat tenen color de coure patètic i una curiosa contracció defensiva. Com si les acabessin de ferir. De tant en tant, un pàmpol de prodigiosa púrpura, que no sols és bell sinó consolador, com la sang visible, com la llàgrima vessada", (p. 21). També des del Mas-roig es descriu el paisatge que s'albira cap al nord: "Anem a mirar el Montsant –diu en Baptista– vejам quin temps es prepara. Quan sortim ha parat de ploure. Ens filem pels carrers, defugint el fang i els bassols d'aigua. Arribem en un punt del turó del Masroig d'on es veu l'altra banda, la part del Priorat autèntic, i al fons el Montsant, plujós", (p. 76). De Falset, en fa una descripció del paisatge urbà del centre històric: "Ara bé, cal no perdre's la segona cara de Falset, la que mira endins, que és una cara de noble discreció. Dóna bo de fer-hi unes quantes voltes, i a cada volta la vila es fa més amiga i més bonica. Fins que s'arriba a la Quartera, que és el nom de la plaça-passeig del Falset de debò. Porticada, neta i polida, ornamentada a la moderna però conservadora d'un aire tradicional, la Quartera és la peça urbanística més senyora del Priorat, burgesament senyora", (p. 82). Des del poble de la Morena: "Avanço pel carrer principal –per l'únic carrer organitzat com a tal– i per les travessies veig, a la dreta, la muntanya alçada com un retaule, i a l'esquerra l'aire estès sobre la vall del fons", (p. 159). I anant de Margalef a la Bisbal: "Baixem per la riba dreta del riu, i la vall va eixamplant-se poc a poc. La proximitat del Montsant dóna un paisatge més rocós que el del Priorat central", (p. 213). Al camí de Cornudella a la Morera Espinàs escriu: "M'aturo, en un pla del camí, a mirar la vall al fons, i les serres ondulades que s'estiren i repeteixen enllà del coll de Torroja, per on vaig baixar ahir. La llum del matí dóna a les vinyes i als boscos llunyans un vague tremolor, i fa que aquells turons semblin més habitats que no són", (p. 154). Camí de Torroja a Poboleda: "En arribar als dos camins agafo el de dalt, també com és de llei. L'experiència d'encertar els camins és apassionant, i el Priorat, sistema d'ondulacions contínues, és un camp de pràctiques tan variat com difícil", (p. 116). Carretera de Poboleda a la Venta del Pubill: "D'aquí estat, a cada revolt, la vall de Poboleda mou les seves línies, s'eixampla i s'estreny com un ser viu, inicia un somriure i el canvia per una ganyota", (p. 134). Descripció de la Vilella Baixa: "Aquest petit fet geogràfic es descobreix per les seves conseqüències: des de la carretera, la Vilella

Coberta del llibre A peu pel Priorat obra de Josep Maria Espinàs, publicada el 1957. La literatura de viatges, de la que Josep Maria Espinàs és un dels màxims exponents, és una de les aproximacions de l'art al paisatge més arrelada a casa nostra.

Baixa sembla la Nova York del Priorat. Les cases del centre, sobretot les que volten l'església, tenen una colla de pisos, algunes fins a set, si no he comptat malament. La cosa –escatimem adjectius– és sorprenent. Ara bé, anem a donar una volta pel carrer Major. Llavors resulta que les mateixes cases es limiten a tenir dues o tres plantes, de manera que la porta principal, mirant des de la carretera, es troba al nivell d'un quart pis", (p. 192). Des del coll de Solans, a la Figuera: "Aquí a prop tenim el coll de Solanes, que li diem el balcó del Priorat, perquè el domina com cap altre punt. [...]. Tenim el Priorat als peus. El Priorat que s'ha despertat, que s'ondula suau i desprèn, tocat pel sol, una boirina color d'aram", (p. 250).

Espinàs també descriu un dels miradors més populars del Priorat, l'ermita de Sant Pau: "A dalt de tot, l'ermita. I el panorama. Un sensacional –un adjectiu simplement exacte– panorama circular. En Joan afirma: –Diu que d'aquí estant es veuen set províncies. [...]. L'extensió visible és immensa i anem girant, a poc a poc, sobre nosaltres mateixos. El Montsant és rosat, més enllà la serra de la Llena ja té la grisor de l'acer. I reclamant per damunt de tot la nostra atenció l'Ebre. L'Ebre brilla fredament en el capvespre, i se'ns fica als ulls la seva ampla volta –una volta que, amb aquesta perspectiva, fins ara només havíem vist en els mapes" (Espinàs, 1984: p. 243).

Un escriptor del Priorat, en Joan Asens Aguiló, descriu en el seu llibre sobre la comarca *Guia del Priorat*, el poble de la Torre de Fontaubella i la seva façana paisatgística principal, la mola de Colldejou: "El petit poble de la Torre de Fontaubella està situat a la capçalera del barranc o riera de Marçà, i al peu mateix de la Mola de Coldejou, la muntanya de línies perfectes i clàssiques com el Partenon" (Asens, 1981: p. 81).

El paisatge del Priorat ha estat musa de diversos poetes i pintors (cap però d'excessiu renom). Salvador Estrem i Fa, originari de

Falset, glossa els paisatges d'aquesta comarca a les seves obres *Elegia del Priorat i altres versos* (1927) i *El Crist de la Solitud* (1936). Un dels seus poemes més coneguts diu:

“La terra del Priorat és un eixam de muntanyes,
muntanyes color d'aram,
d'aram i d'or i de plata;
unes tenen el cim blau,
altres la cresta morada,
i totes uns claps de verd
on la vinya viu en calma.”
(Estrem, 1933: p. 646)

La façana del cingle Major de Montsant és, sense cap mena de dubte, l'escenari paisatgístic més conegut i glossat del Priorat. També ha estat centre d'algunes corrandes populars: “Si les roques de Montsant es tornessin cansalada cada dia hi aniria a buscar-ne una tallada” o “El primer que veureu a l'entrar a la Morera, la Devesa de cal Grau i la Roca Falconera”.

En canvi, sovint per a la gent que hi viu més a prop, el Montsant té una cara amarga:

“—És bonic, el Montsant.

L'home no mira la muntanya ni em mira a mi. L'home, amb una mà a la gropa del ruc i els ulls clavats en terra, diu:

—Sí, el Montsant és bonic. Però més bonic és Barcelona.

—A mí em sembla que el Montsant és més bonic —alço una mà—. Mireu, ara que el sol es pon, mireu si té presència el Montsant, i quins colors que agafa” (Espinàs, 1984: p. 142).

Aquest sentiment contradictori també afecta l'autor; des dels voltants de Gratallops escriu: “Un últim esforç sostingut i arribo al coll. La vall a sota. I al davant el Montsant. En aquest moment, la visió del Montsant posa plom als peus, dóna una sensació fermíssima de localització. El sol baix, li aviva els matisos del blau i del rosa. Vista d'aquí dalt, la llarga serra sembla un tren de pedra” (Espinàs, 1984: p. 87).

El sector occidental de la comarca, a nivell popular i artístic, la ubicació característica dels seus nuclis de població (la Figuera, Cabacés, la Bisbal de Falset i Margalef), queda glossada en una corrandia molt popular:

“La Figuera n'és molt alta,
Cabassers molt amagat,
la Bisbal en una roca
i Margalef en un forat.”

5. Valors en el paisatge

*Els passejos del litoral del Camp de Tarragona tenen un gran valor social.
Cristina Claramunt, Escola d'Art i Disseny de Tarragona*

En aquest capítol es pretén donar una visió de conjunt dels diversos valors en el paisatge del Camp de Tarragona.

5.1 Valors naturals i ecològics

Els valors naturals i ecològics del paisatge del Camp de Tarragona fan referència als factors o elements que determinen la qualitat del medi natural. Per una banda, contenen aquests valors el conjunt d'espais naturals reconeguts per la legislació ambiental. Hi ha, però, un seguit de paisatges que, sense gaudir de cap figura de protecció, presenten valors ecològics de primer ordre.

Els principals espais naturals reconeguts del Camp de Tarragona per la seva major incidència territorial són els catalogats dins la xarxa del Pla d'espais d'interès natural, establerta inicialment per la Generalitat de Catalunya l'any 1992 i que abraçava un 14% del territori. Aquesta fou ampliada per la proposta de xarxa Natura 2000 aprovada pel govern català en data 5 de setembre de 2006, que situa els espais protegits en un 31% del territori del Camp de Tarragona. Hi ha, també, altres espais naturals reconeguts pel seu interès geològic o per la seva raresa o singularitat, com és el cas de les zones humides.

Taula 1. Superfície de les comarques del Camp de Tarragona que pertany al PEIN

Àmbit	Total superfície (ha.)	Superfície inclosa al PEIN (ha.)	%
Alt Camp	53.770	6.708,3	12,5
Baix Camp	69.730	11.378,6	16,3
Baix Penedès	29.580	1.362,0	4,6
Conca de Barberà	65.020	9.271,2	14,3
Priorat	49.670	13.146,9	26,5
Tarragonès	31.740	168,5	0,5
Total	299.510	42.035,5	14,0

Font: Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural

En l'àmbit del Camp de Tarragona, els dos espais d'interès natural que presenten un major nivell de protecció són el Parc Natural de la Serra de Montsant i el Paratge Natural d'Interès Nacional de Poblet. El Parc Natural de la Serra de Montsant és un dels espais naturals més singulars de Catalunya. El valor excepcional d'aquesta zona va ser reconegut pel Parlament de Catalunya l'any 2002 quan se'n va aprovar la declaració de Parc Natural amb l'objecte de protegir-ne els valors geològics, biològics, paisatgístics i culturals, respectant el desenvolupament sostenible dels aprofitaments que oferia. És un territori eminentment rocós i s'estén en el sector nord-occidental de la comarca del Priorat. L'àrea protegida té una superfície de 9.242,07 ha, inclosa dins dels municipis de la Morera de Montsant, Ulldemolins, Margalef, Cabacés, Cornudella de Montsant, la Vilella Alta, la Vilella Baixa, la Bisbal de Falset i la Figuera.

El Paratge Natural d'Interès Nacional de Poblet conté el conjunt monumental cistercenc del monestir de Santa Maria de Poblet, d'excepcional importància, tant pel seu valor artístic com pel fet d'ubicar la tomba dels reis comtes de l'antiga Corona d'Aragó i Catalunya. La protecció d'aquest paratge es remunta a la Llei 22/1984, de 9 de novembre, que representava la protecció de 2.477 ha, que abracen en la major part territori del municipi de Vimodó, al qual pertany Poblet, així com també un petit fragment del municipi de l'Espluga de Francolí. La protecció, no obstant això, no inclou la totalitat del que un dia fou el famós bosc de Poblet, avui de propietat pública, especialment les bosquíries esteses pels plans de Sant Joan a llevant del coll de la Creu de l'Ardit. Aquest espai també inclou dues reserves naturals parcials, la del barranc de la Trinitat i la del barranc del Titllar.

La resta d'espais naturals inclosos en el PEIN tenen assegurada la preservació dels seus elements naturals, i en certa manera, del paisatge. Tanmateix, cal dir que la distribució d'aquests nivells de protecció no és regular arreu del territori. Són les zones de muntanya les que presenten uns percentatges més elevats de superfície protegida, mentre que els territoris de les planes (Alt i Baix Camp i

Taula 2. Espais d'interès natural del Camp de Tarragona

Codi	Nom espai	Superf. (ha.)
ES5110015	Sistema prelitoral central	1.667
ES5130039	Vall de la Vinaixa	539
ES5140001	Litoral meridional tarragoní	310
ES5140004	Séquia major	54
ES5140007	Costes del Tarragonès	126
ES5140008	Muntanyes de Prades	29.762
ES5140009	Tivissa-Vandellòs-Llaberia	14.011
ES5140014	Massís de Bonastre	2.684
ES5140015	Riu Siurana i planes del Priorat	2.767
ES5140017	Serra de Montsant-Pas de l'Ase	15.603
ES5140018	El Montmell-Marmellar	7.722
ES5140019	Riu Gaià	2.997
ES5140021	Obagues del riu Corb	2.270
Superfície total		92.512

Font: Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural

Conca de Barberà) i litorals, més humanitzats, presenten poques superfícies, gairebé testimoniales, que gaudeixin de protecció. Formen part d'aquest nivell bàsic de protecció un total de 22 espais terrestres i 4 de marins, dels quals destaquen el de les muntanyes de Prades, amb 22.065,89 ha, i sobre la base del qual s'està establint el que serà en un futur el segon parc natural del Camp de Tarragona. També destaquen, per la seva situació geogràfica, el conjunt d'espais d'interès natural situats al litoral. De nord a sud hi ha l'EIN Platja de Torredembarra i Creixell (35,31 ha), l'EIN de la Desembocadura del Riu Gaià (5,41 ha), l'EIN de Tamarit-Punta de la Móra (119,80 ha), l'EIN de la Séquia Major (7,98 ha), l'EIN de la Rojala-platja del Torn (210,60 ha). Finalment, cal destacar els espais d'interès natural situats a les serralades prelitorals tant del sector meridional com septentrional. Al nord es troben l'EIN de Saborella (1.784,39 ha), l'EIN d'Ancosa-Montagut (3.377,66 ha), i el Montmell (1.361,98 ha); mentre que al sud destaquen l'EIN Serra de Llaberia (4.831,68 ha), i l'EIN Muntanyes de Tivissa-Vandellòs (4.346,72 ha).

L'Inventari d'espais d'interès geològic a Catalunya, elaborat pel Departament de Territori i Sostenibilitat, fa una selecció d'elements i llocs d'interès científic en què recull afloraments i conjunts d'afloraments que es consideren en conjunt fonamentals i representatius per a testimoniar l'evolució geològica del territori català. El registre preservat en els materials geològics, les roques, els fòssils i en el paisatge actual és únic, en bona part és extremament fràgil i conté la clau per a entendre els canvis i els esdeveniments que han tingut lloc al nostre planeta durant milers de milions d'anys; la part més recent d'aquest registre inclou l'evolució de la vida, i també de l'home.

A les comarques del Camp de Tarragona estan inclosos en aquest inventari les geozones i geotops següents: pedrera de Sarra, cova

Espai d'Interès Natural de la serra de Llaberia. Ferran Aguilar

de l'Espuga de Francolí, modelat granític de la vall de Castellfolit, pedra d'Alcover, Roca Llaurada, esculls de la Riba, Prades-Siurana, Montsant, coll d'Alforja-serra de la Mussara, successió turbidítica paleozoica de Poboleda-Vilella Alta, mines de Bellmunt del Priorat, encavalcaments de Pratedip-Llaberia i la Mola de Collejou, cap de Salou, roques volcàniques carboníferes de la serra de Miramar, que inclou el geotop de les Espillites de Figuerola, i Miocè de Castellet i la Gornal.

L'Inventari de zones humides de Catalunya, elaborat l'any 2001 i en fase d'actualització per part del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural, recull al Camp de Tarragona aquests espais: al Priorat, els herbassars del barranc dels Enllossats i l'assut de l'Hostal del Pubill, al municipi de Cornudella de Montsant; al litoral del Baix Camp la desembocadura de diversos cursos d'aigua: de la riera de Maspujols o Riudoms a Cambrils; de la riera de Riudecanyes entre aquest municipi i Montroig del Camp, on també recull la desembocadura del torrent de l'estany Gelat i la del riu Llastres entre aquest i Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant; al Baix Penedès l'antiga llera de la riera de la Bisbal (les Madrigueres), al Vendrell; a la comarca del Tarragonès la platja de Torredembarra, en el municipi del mateix nom, les desembocadures del riu Gaià i del Francolí a Tarragona i la séquia Major a Vila-seca i, de nova incorporació són la llacuna de la universitat laboral a Tarragona, els clots de la Barquera-les terres a la Secuita i el Gorg de Creixell i la platja dels prats de Vila-seca als municipis esmentats. Finalment a la Conca de Barberà s'ha incorporat a l'inventari la zona humida de la Sallida a Montblanc.

Per altra banda, com s'ha comentat anteriorment, hi ha altres paisatges que, sense gaudir de cap figura de protecció, presenten valors ecològics de primer ordre.

En aquest sentit, cal destacar els espais que actuen com a connectors biològics entre grans superfícies naturals. En el cas de l'àmbit del Camp de Tarragona es troben cinc grans àmbits que actuen com a connectors:

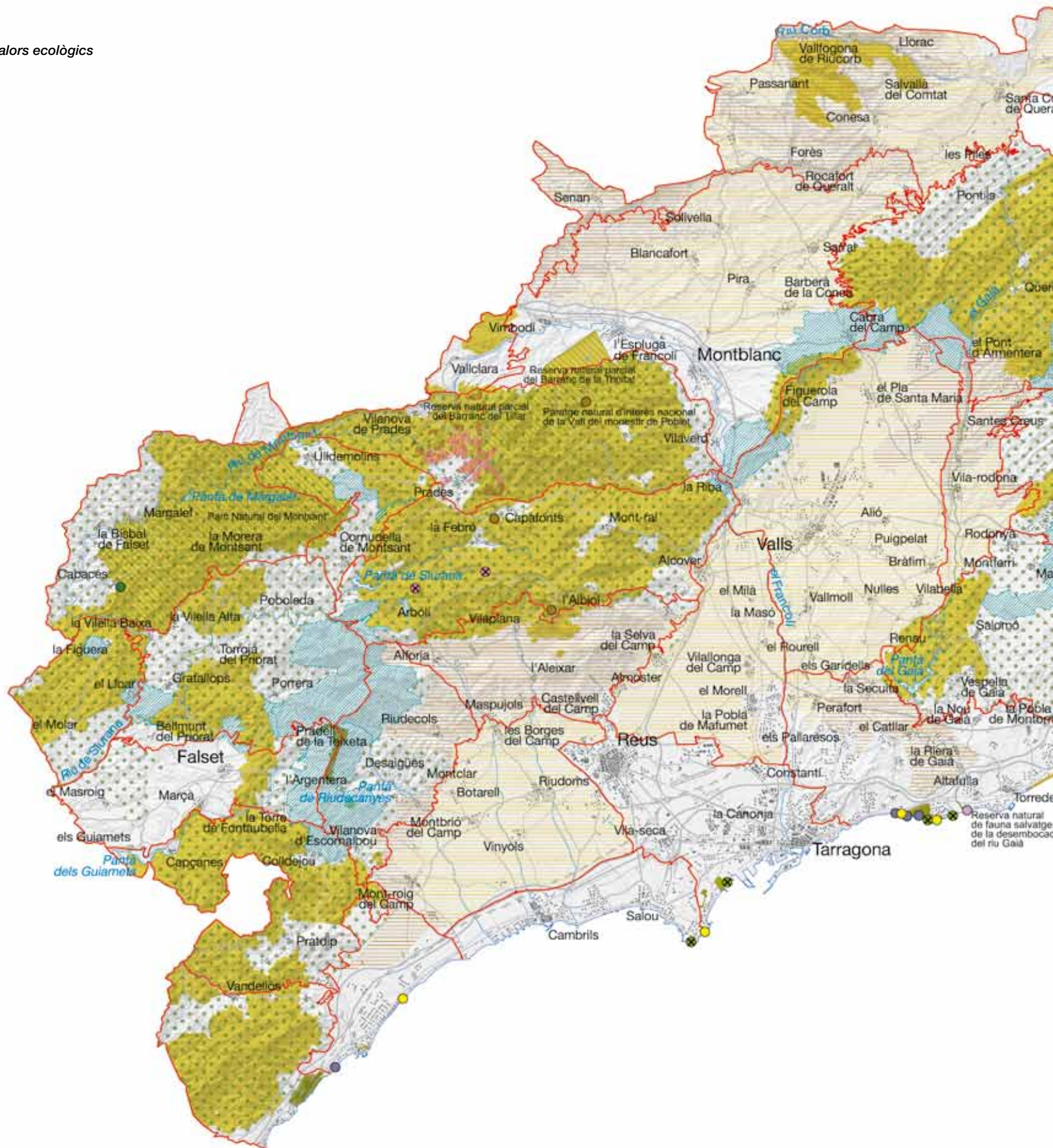
- Al sector meridional, entre els sistemes muntanyes de Tivissa-Vandellòs-serra de Llaberia, serra de Montsant i muntanyes de Prades, fan aquesta funció de connectors la muntanya d'Escornalbou, la serra de l'Argentera, el coll de la Teixeta, Puigcerver, la serra del Molló, els cingles d'Arbolí, la punta de la Peixera-puig de la Font-la Pòpia-lo Morrot, el coll Major-serra Alta, la serra d'Obagues, i la serra dels Llagossets-serra dels Borrassos.
- Al sector d'enllaç entre el Montsant i les muntanyes de Prades són connectors el sectors del coll d'Albarca, i los Segalassos.
- Entre les muntanyes de Prades i el massís de l'alt Gaià (amb els espais d'interès natural de Saborella i Ancosa-Montagut) hi ha els connectors de l'estret de la Riba, la serra de Miramar, i la serra Voltorera.
- Entre el massís de l'alt Gaià i el Montmell hi ha els connectors de la serra de Ramonet, turó de Mas d'en Bosc-puig de les Forques, la serra de la Torre i la vall de Sant Marc.
- Entre la serra del Montmell i el massís de Bonastre hi ha els connectors de la serreta puig Francàs, els alts de Mas Serè, el coll de Santa Cristina, les muntanyes del Tet, i el puig de l'Aranyó.

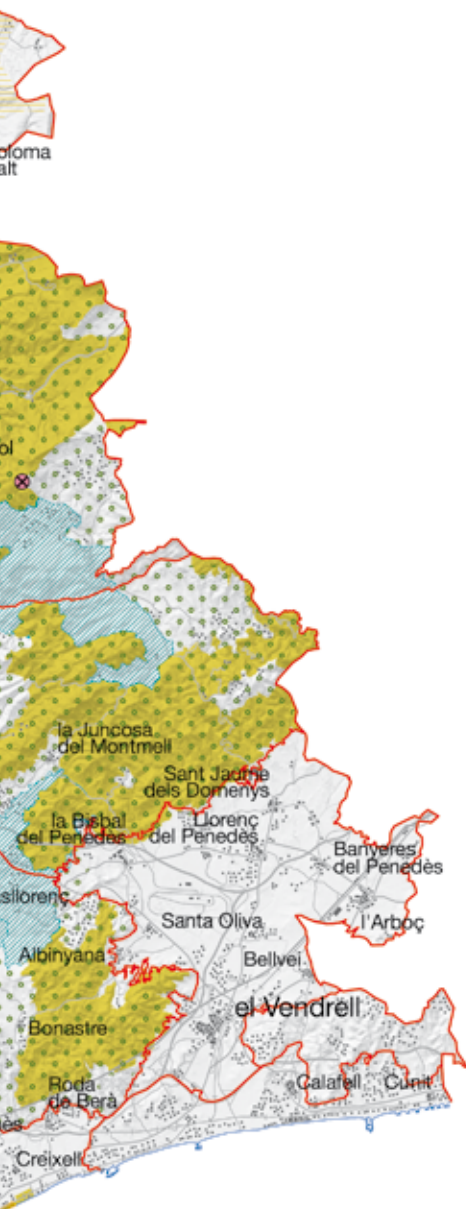
Altres espais que presenten un valor ecològic són els mosaics agroforestals, ja que combinen conreus (majoritàriament de secà) amb clapes forestals. Aquest fet els converteix en indrets amb alts nivells de biodiversitat i de qualitat paisatgística. En l'àmbit del Camp de Tarragona es preveuen cinc grans àrees amb aquestes característiques:

- El sector de forma allargassada que s'estén als peus de les muntanyes del Baix Camp, des de la plana de l'Hospitalet de l'Infant fins a la conca d'Alforja-Vilaplana. Són paisatges caracteritzats per la presència de conreus de secà (garrofers a la plana de l'Hospitalet, olivera als peus de la muntanya d'Escornalbou, i avellaner a la conca d'Alforja-Vilaplana), on s'intercalen petites bosquines de pi blanc, garrigues o màquies.
- Al sector de la serra del Tallat i Vilobí i part de la Conca de Barberà, hi ha mosaics agroforestals formats per conreus de vinya, cereal i olivera, on s'intercalen bosquines de pi blanc o garrigues. A major pendent, hi ha més presència de superfície forestal. Al sector de Senan, els conreus esdevenen quasi exclusivament de cereal.
- A la zona de la baixa Segarra i la vall alta del riu Corb, hi ha mosaics agroforestals on s'intercalen conreus de cereals amb rouredes.
- Al tram mitjà del riu Gaià, entre el Pont d'Armentera i Vila-rodona, hi ha mosaics formats per conreus de vinya i bosquines de pi blanc ben desenvolupades.
- Hi ha un sector de mosaic agroforestal al baix Gaià, entre la Secuita-Pallaresos i la riera de Gaià-Ferran, on es localitzen conreus de vinya, olivera i avellaner, intercalats amb bosquines de pi blanc desenvolupades.

Els espais agrícoles homogenis presents al Camp de Tarragona, tot i que no tenen tants valors ecològics com els mosaics agroforestals, actuen com a àrees de reforç per al funcionament correcte

Valors ecològics

Plantes vasculares vulnerables

- *Halimium halimifolium*
- *Limoniastrum monopetalum*
- *Maresia nana*
- *Phyllitis sagittata*
- *Salix tarraconensis*

Plantes vasculares en perill d'extinció

- ⊗ *Limonium gibertii*
- ⊗ *Thymus ioscosii* subsp. *fontqueri*

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- ⊙ Cap de municipi

Hàbitats especials

- Castanyeda
- Dunes i maresmes de Torredembarra
- Roureda de roure reboll
- Sureda
- Teixeda i pineda de *Pinus pinaster*

Grans patrons paisatgístics

- Espai forestal
- Mosaic agroforestal
- Espai agrícola homogeni

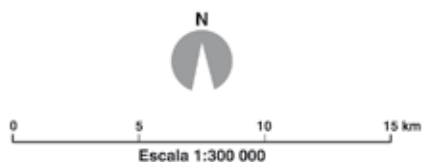
Espais naturals protegits i connectors

- Connector ecològic i paisatgístic
- Espais Naturals de Protecció Especial (ENPE)
- Xarxa Natura 2000 (no inclòs en el PEIN)
- Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN)

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- 1. Alt Gaià
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Liaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francolí
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Gaià
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montmell
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garraf

Mosaic agroforestal a partir de conreus de la trilogia mediterrània (cereal, vinya i olivera) a la conca de Poblet. ICC

dels ecosistemes més rics en biodiversitat, i fan, en part, d'espais connectors. En l'àmbit del Camp de Tarragona hi ha tres espais amb aquestes característiques:

90

- El sector de la plana del Baix Camp, amb conreus hortícoles de regadiu al sud i avellaners i oliveres al centre i nord d'aquesta plana.
- Els camps del Francolí i la plana de l'Alt Camp, amb monoconreu d'avellaner a la vora del Francolí i vinya i ametllers a la plana de l'Alt Camp.
- La Conca de Barberà, amb policonreus de cereal, vinya i olivera; i els grans plans cerealístics de la baixa Segarra.

També cal esmentar els espais reduïts que contenen hàbitats d'interès especial pel seu valor ecològic, atenent a criteris de singularitat i/o raresa:

- La teixeda i pineda de *Pinus pinaster* de l'entorn del coll de la Teixeta i la serra del Pradell, inclosa en bona part en l'Espai d'Interès Natural de les Serres de Pradell-l'Argentera.
- La roureda de roure reboll al nord del nucli urbà de Prades, a l'entorn del tossal de la Baltasana, representa la penetració més pròpiament eurosiberiana en la vegetació de les muntanyes de Prades; en bona part està inclosa en l'Espai d'Interès Natural de les Muntanyes de Prades.
- La castanyeda situada entre Prades i Vilanova de Prades, amb una distribució irregular i en recessió a causa del fong del xancre del castanyer; està parcialment inclosa en l'Espai d'Interès Natural de les muntanyes de Prades.
- Bosc d'alzina surera (*Quercus suber*) discretament inserit entre els alzinars i les pinedes dominants a les obagues del castell d'Escornalbou. Aquest hàbitat no està inclòs en cap figura de protecció.

- Les dunes i maresmes, sobretot ben representades a la platja de Torredembarra, són un testimoni de la notable diversitat i riquesa del paisatge primitiu del litoral sorrenc del sistema mediterrani central. En l'actualitat, només en resten alguns relictos fragmentats, a la vegada molt fràgils, en part inclosos dins l'Espai d'Interès Natural de la Platja de Torredembarra. Al litoral del Camp de Tarragona també es troben, tot i que amb un estat i un nivell de protecció deficient, petites representacions de sistemes dunars i de maresmes, a les platges de Roda de Berà, de Miami Platja, de l'Hospitalet de l'Infant i de la platja del Torn.

5.2 Valors estètics

Els valors estètics es relacionen amb la capacitat que té un paisatge per a transmetre un determinat sentiment de bellesa, en funció del significat i apreciació cultural que ha adquirit al llarg de la història, així com del valor intrínsec en funció dels colors, la diversitat, la forma, les proporcions, l'escala, la textura i la unitat dels elements que formen el paisatge. Els paisatges amb valor estètic del Camp de Tarragona són diversos i es poden agrupar en tretze categories.

Com a elements monumentals històrics i artístics amb valor estètic destaquen el conjunt de cellers modernistes de l'Alt Camp i la Conca de Barberà, que representen una de les concentracions més importants de Catalunya d'aquest tipus de construccions. La majoria són obra de l'arquitecte Cèsar Martinell i Brunet i es caracteritzen per una estètica molt particular seguint les influències arquitectòniques modernistes.

Els nuclis urbans tradicionals gaudeixen entre la majoria de la població d'un alt reconeixement pel que fa a la seva alta qualitat estètica, en associar-se a un tipus de vida rural i tradicional que en molts llocs ha desaparegut. Els nuclis urbans amb alt valor estètic són, en general, petits nuclis que no solen passar dels cent habitants i que en els darrers cinquanta anys pràcticament no han patit cap modificació important en la forma del nucli. L'àrea de la baixa Segarra, per la tipologia d'assentaments així com pel fet d'haver

Paisatge agrícola a la plana del Baix Camp. ICC

patit un procés de despoblament acusat durant bona part del segle xx, ha conservat molts d'aquests nuclis urbans en bon estat. En aquesta àrea es comptabilitzen fins a un total de setze nuclis amb valor estètic destacat. Tot i que amb creixements urbanístics més moderns, que desfiguren en part la bellesa del conjunt, també destaquen pel seu valor estètic els nuclis urbans de Pratedip, Vespella de Gaià, Salomó, Masllorenç, Rodonyà, i el Pont d'Armentera, entre altres.

Els pobles deshabitats, a banda del seu interès històric, també configuren paisatges amb una estètica molt determinada relacionada amb l'encant de la solitud i la melancolia de les restes d'un passat més pròsper. El paisatge d'aquests pobles està format per cases majoritàriament enrunades, campanars sense campana, carrers empedrats, així com altres petits detalls arquitectònics o funcionals, com els antics cups, forns de pa de llenya o els rellotges de sol. Al Camp de Tarragona s'identifiquen tres àrees amb un nombre important de pobles deshabitats:

- Al sector de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs hi ha un total de cinc pobles deshabitats: Gavada, Fatxes, Masdevalentí, Castelló i Remullà. El nucli de Masdevalentí pràcticament és inapreciable, mentre que a Castelló una associació està duent a terme tasques de rehabilitació des de fa onze anys.
- Al sector de la Mussara hi ha els nuclis deshabitats de Gallicant i de la Mussara.
- Un tercer sector amb un nombre abundant de pobles deshabitats és al nord del Montmell amb l'existència de cinc pobles deshabitats: l'Albà Vell, Selma, Marmellar, Santsuies i la rectoria de Sant Miquel del Montmell.

La transformació del paisatge realitzada durant generacions en forma de l'anomenada arquitectura rural de pedra seca té un valor estètic reconegut. Aquest està relacionat amb la magnífica integració d'aquestes construccions (murs, barraques, camins...) en el seu entorn i dona com a resultat paisatges de gran bellesa. Al Camp de Tarragona s'identifiquen tres àrees amb paisatges de pedra seca amb elevat valor estètic. Són:

Nucli de Pratedip. Ferran Aguilar

Marges de pedra seca i conreus de secà a prop de la Torre de Fontaubella. Ferran Aguilar

- El sector de les valls de Pradell i la torre de Fontaubella, que presenta uns conreus en actiu on un dels elements estètics predominants és el conjunt de marges de pedra seca.
- La Conca de Barberà i les serres de Vilobí i el Tallat, que presenten una combinació estètica, formada pels mosaics agroforestals i l'arquitectura rural de pedra seca d'una elevada qualitat visual.
- El sector occidental del massís de Montserrat es caracteritza per una composició harmònica entre els elements de pedra seca, els camps de conreu i la geomorfologia de les muntanyes.

En relació amb els conjunts monumentals històrics i artístics, destaquen especialment els espais que contenen elements religiosos en un entorn que els confereix un alt nivell de valoració estètica:

- El castell monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, l'ermita de Santa Bàrbara, que corona el cim de la muntanya, i les masses boscoses de l'entorn. Més al nord hi ha el conjunt de l'ermita de la Mare de Déu de Puigcerver, envoltada d'una extensa superfície d'alzinars, i molt a prop del cim de Puigcerver.
- Al sector de la Conca de Barberà, entorn de l'eix del riu Francolí, hi ha els conjunts de les granges castells medievals de Milmanda i Riudabella, i el monestir cistercenc de Santa Maria de Poblet. Tant les granges com el monestir estan envoltats de conreus de vinya i petites bosquines que, amb el bosc de Poblet de fons, defineixen un dels espais amb uns majors nivells de qualitat estètica del conjunt de paisatges del Camp de Tarragona.
- En la mateixa línia que el conjunt del monestir de Poblet, destaca el conjunt format pel monestir de Santes Creus envoltat de vinyes i bosquines de pi blanc.
- El conjunt medieval de Montblanc, especialment les seves muralles, esdevenen un altre d'aquests conjunts monumentals amb alt valor estètic.

- El conjunt arquitectònic modernista de Reus, amb un gran nombre d'edificis d'aquest estil té un valor estètic reconegut.
- Els elements del conjunt de la Tarragona romana (especialment les muralles, la torre del Pretori i capçalera del circ, i l'amfiteatre) són reconeguts internacionalment.
- El nucli antic de Santa Coloma de Queralt destaca pel conjunt monumental de gran valor estètic, com ara els entorns de l'església, el barri jueu o els voltants de la plaça Major.
- L'entorn de l'ermita de la Mare de Déu de la Roca i la capella de Sant Ramon, situat sobre un conjunt rocós de gresos vermells, esdevé un conjunt d'una notable singularitat i una fita pròxima i clarament visible des de bona part de la plana del Baix Camp.
- L'ermita i àrea de lleure de Santa Marina (Pratdip) destaca per la qualitat estètica de l'ermita integrada en un espai forestal relict.

En el conjunt del Camp de Tarragona hi ha uns espais que des del punt de vista paisatgístic presenten una destacable harmonia visual de conjunt. Es tracta de paisatges que en alguns casos mostren unes interfícies paisatgístiques on es produeixen combinacions harmòniques sobre la base d'elements naturals, com en el cas de l'extens sector present entre la serra del Tormo, el Montsant, la serra de la Llena, la Mussara, i les muntanyes de Prades. En altres casos, es tracta de zones agrícoles amb uns patrons nítids que representen les estructures parcel·làries i els diversos tipus de conreu que hi ha. En concret destaquen l'extensa plana agrícola de l'Alt Camp on s'alternen conreus de vinya amb ametllers, amb diferents combinacions cromàtiques al llarg de l'any en el cas de la vinya, i l'explosió cromàtica de la florida dels ametllers que es produeix pels volts del mes de febrer, aspectes molt valorats pels habitants de la comarca. En altres casos, com les valls agrícoles situades a l'interior del Montmell (especialment la vall de Sant Marc, els entorns d'Aiguaviva i el Pla de Manlleu), destaquen l'ordre i estructura de les valls, amb els conreus ben treballats al fons i els boscos als vessants. Els plans vitivinícoles de l'eix Rodonyà-Bonastre també presenten una estructura agrícola ben ordenada i amb diversitat cromàtica al llarg de l'any.

Els ambients aquàtics generalment s'associen a espais amb una alta qualitat estètica, especialment en els territoris més aviat eixuts com és bona part del Camp de Tarragona. Dins d'aquesta categoria, cal destacar els espais següents:

- El tram del riu Gaià entre Montferri i el Catllar, on els boscos de ribera resseguint alguns trams fluvials ofereixen atractius on l'aigua desenvolupa un paper destacat i permet l'existència d'aquesta vegetació diferenciada i singular.
- La làmina d'aigua de l'embassament del Gaià envoltada de boscos de pi blanc, vegetació arbustiva, alguns conreus tradicionals de secà (garrofers, ametllers, etc.) i cingleres i tallats fluvials, fet que constitueix un indret amb una elevada diversitat paisatgística d'interès remarcable des del punt de vista estètic.
- També destaca el paisatge de la zona humida dels Prats de la Pineda, que, a part de representar un conjunt de 120 ha de zona humida amb un notable interès ecològic, té un especial atractiu. La presència d'aquest espai no urbanitzat enmig d'una àrea on es concentra la gran indústria química, els espais del gran centre turístic de la Costa Daurada (Salou-Cambrils) i els terrenys del port de Tarragona, li proporciona un valor en si mateix, al qual s'han de sumar els elements estètics singulars: aiguamolls, vegetació de zones humides, etc.
- Els Muntanyans de Torredembarra que amb la combinació de llacunes litorals i els sistemes dunars ofereixen un paisatge estèticament reconegut, a més de molt visible des del tren.

Les formacions geomorfològiques i els perfils topogràfics que configuren diversos paisatges del Camp de Tarragona gaudeixen sovint d'un reconeixement social des del punt de vista dels valors estètics que representen. Els perfils topogràfics amb un alt valor estètic són:

- El conjunt de cingleres del sector de la serra de Llaberia, amb els perfils característics de la mateixa serra de Llaberia, la mola de Colldejou, la muntanya Blanca, el puig de Cabrafiga, i la mola de Remullà.

Granja-castell medieval de Milmanda. Jordi Bas

L'embassament del Gaià. Ferran Aguilar

- El conjunt de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, amb la mola de Genessies, els Graus de Vandellòs i Castelló, i la zona del Molló Puntaire-los Avencs-la Portella, com a elements més destacats.
- Al Priorat, el conjunt dels perfils de la serra de la Figuera i el Purroig-lo Sarraí-lo Collroig.

Els dos primers conjunts tenen un alt reconeixement estètic per a la població de la plana del Baix Camp, mentre que la serra de la Figuera i el Purroig-lo Sarraí-lo Collroig, el tenen per a la població del Baix Priorat i part del Priorat històric. Altres perfils topogràfics d'interès són el de la serra del Molló i el roquer del Llamp.

En relació amb les formacions geomorfològiques, amb un abast territorial menor, destaquen:

- En el sector del Sarraí-coll Roig i del baix Siurana, al baix Priorat, els paisatges espectaculars fruit de la combinació de fenòmens càrstics i tectònics que es troben al conjunt anomenat los Avencs, molt conegut i visitat pels veïns dels pobles propers. Es tracta d'uns gorgs existents entre estrats calcaris molt inclinats al vessant esquerre del barranc dels Molins. En funció de l'orientació, cadascuna d'aquestes escletxes presenta un ambient propi i singular. Els més importants són l'avenc Fosc, l'avenc Clar i l'avenc Verd.
- Al sector del massís de Bonastre, destaca el torrent de l'Arguileira, on els boscos de ribera ofereixen un ambient atractiu i l'aigua hi té un paper destacat que permet l'existència de vegetació diferenciada i singular.
- Al sector del Garraf destaca el torrent de la Grallera que presenta un tram encaixonat amb antigues pedreres, algunes de restaurades amb una certa estètica i funcionalitat com a espais d'oci.
- La capçalera del riu Gaià, entre Pontils i el Pont d'Armentera, destaca estèticament mentre avança encaixonat entre el massís calcari, on configura uns paisatges d'una alta qualitat per la combinació d'elements vinculats a l'aigua (boscos de ribera, làmines d'aigua,...), les formacions geomorfològiques pròpies dels sectors calcaris (cingles, carst...), i la vegetació arbustiva.

Les formacions vegetals, relacionades amb els valors ecològics, en alguns casos tenen un valor estètic remarcable. Els casos més destacats són:

- Les bosquines, garrigues i màquies de la plana de l'Hospitalet de l'Infant, que ofereixen un agradable contrapunt als espais altament transformats i de baixa qualitat estètica de les zones urbanitzades del litoral i les àrees per on hi ha les infraestructures.
- Diversos fragments de bosc de ribera de l'espai central de la vall del Gaià, que aporten variabilitat paisatgística al llarg de l'any. Els cicles estacionals van determinant el color de la línia serpentejant del Gaià. Els verds i els platejats de bona part de l'any acaben amb els plomalls de fulles grogues dels xops o pollancrecs a mitja tardor.

- El vessant nord de la serra de la Brufaganya té un interès estètic especial per la presència de la roureda, especialment l'existència de roures centenaris situats a l'entorn de Sant Magí de Brufaganya, amb el qual configuren un conjunt d'alt valor.

Els espais agrícoles (monoconreus cerealístics, vinyes, policonreus...), presenten sovint uns valors estètics reconeguts socialment. En l'àmbit del Camp de Tarragona hi ha diversos espais agrícoles a què s'atorga aquest valor:

- Els plans i vessants cerealístics de la baixa Segarra, amb un domini del conreu de cereal als plans de Conesa i Santa Coloma de Queralt, trencat per petits bosquets i rases, amb poca presència d'elements artificials i relleu ondulat. Són molt atractius per a la majoria de la població urbana i de la pròpia zona, ja que transmeten la idea de ruralisme i tranquil·litat. La verdor dels camps a la primavera és també atractiva per la major part de la població.
- A l'alt Gaià, les valls agrícoles allargassades de Pontils a Vall-espínosa presenten un valor estètic de gran bellesa del cereal en totes les èpoques de l'any. Al mateix sector, els plans cerealístics d'Esblada representen un altre espai significat i diferenciat en el context de l'alt Gaià. A la vora de la urbanització dels Ranxos de Bonany es localitza un altre espai de conreu de vinya i cereals interessant, tot i que està encaixonat entre les urbanitzacions.
- A la vall del Silenci, les àrees de conreu de cereals de secà de l'altiplà dels Segalassos i de la depressió de Cornudella per la condició de conreu singular en una zona de sòl poc apte i per la bellesa estètica que ofereixen; però, també, el mosaic agrícola de secà de la cubeta d'Ulldemolins per ser un espai mantingut i productiu.
- Al sector dels camps de Santes Creus, hi ha els espais vitivinícoles de l'entorn de monestir de Santes Creus, de Vila-rodona i de Montferri. Aquest conreus són els que determinen la configuració evolutiva del paisatge d'aquest sector. Els cicles estacionals de la vinya determinen els colors del paisatge: verd tendre primaveral, verd intens estiuenc, grocs i grans tardorenques i el despullament hivernal que mostra la perfecta geometria dels ceps podats. Un altre conreu, ara en retrocés, l'ametller, aporta diversitat i presenta imatges de gran bellesa en l'època de la florida (febrer-març).
- Les vinyes del gran espai agrícola de la plana del Baix Penedès, tot i que cada vegada més fragmentat, també tenen valors estètics reconeguts. Igual que els conreus de vinya i garrofer del litoral del Penedès, situats a l'entorn de la riera de la Bisbal i el pla de Mar, que, amb la seva presència, mantenen encara un paisatge relativament poc modificat d'agricultura de secà cada cop més erosionats per un perímetre urbà que els estreny.
- La gran peça agrícola situada als camps del Francolí, enmig del triangle Reus-Valls-Tarragona, destaca per la presència d'un monoconreu d'avellaner, amb un valor estètic molt lligat a la singularitat d'aquest arbust. Juntament amb un sector de la plana del Baix Camp, representa l'extensió del conreu d'avellaner més gran de la península Ibèrica, i configura un paisatge únic i singular.

Valors estètics

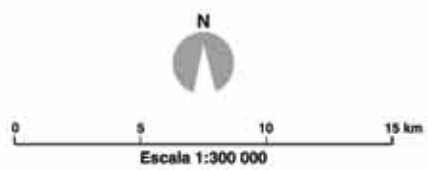

- Nucli encimbellat
- Nucli alineat en vall
- Nucli deshabitat
- 🏰 Castell i torre de defensa
- ★ Conjunt monumental
- Fons escènic
- 🌊 Paisatge litoral
- 🌳 Paisatge recreat
- 🏠 Arquitectura de pedra seca
- 🌾 Mosaic agroforestal
- 🏞 Formació geomorfològica
- 🌿 Formació vegetal
- 🌻 Harmonia visual de conjunt
- 🌾 Espai agrícola
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- 🏘 Cap de municipi

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- 1. Alt Gaià
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Liaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francolí
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Gaià
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montmell
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garraf

Paisatge agrícola als camps de Santes Creus. ICC

- El conjunt de parcel·les agrícoles de cereal i olivera dels plans situats entre les ciutats de Reus i Tarragona aporten un valor estètic a aquesta unitat, sobretot relacionat amb la sensació d'espai obert enmig d'un garbuix d'infraestructures i assentaments urbans poc estructurats, i en alguns indrets caòtic. Alguns elements puntuals situats enmig de l'espai agrícola representen fites en el paisatge, com per exemple alguns grans masos, com el de la Boella.

96

- A la plana del Baix Camp destaca l'harmonia que presenten determinades peces agrícoles, tant de secà com de regadiu, especialment les tradicionals. La combinació dels conreus amb el teló de fons de les serralades i la lluminositat d'una terra oberta al mar Mediterrani generen, en determinades èpoques de l'any o determinades condicions meteorològiques, unes visuals espectaculars. A l'interior de l'espai agrícola es localitzen peces singulars, com el parc Samà de Cambrils, amb un alt valor estètic per la combinació de vegetació exòtica i els elements arquitectònics.

Els mosaics agroforestals del Camp de Tarragona presenten un elevat atractiu reconegut socialment. En un ambient mediterrani com aquest s'afavoreix el conreu de diverses espècies, que en combinació amb els claps forestals, acaben configurant uns paisatges d'una gran harmonia pels contrastos de colors, formes i textures. Aquests mosaics apareixen, bé per la manera tradicional d'explotar el territori, amb explotacions forestals i agrícoles, bé per l'abandonament d'alguns conreus que han estat ocupats per la vegetació natural. Destaquen:

- Al Priorat, un mosaic format sobre els lloms d'elefant de llicorella, on abunden els conreus de vinya, però també d'avellaners, ametllers i oliveres, que s'intercalen amb formacions de brolles, garrigues i bosquines, formant un conjunt molt atractiu.
- A la conca d'Alforja-Vilaplana, la intercalació de conreus d'avellaners i bosquines confereix al paisatge una sensació d'ordre i harmonia, només trencada per algunes urbanitzacions disperses situades a l'entorn del nucli urbà d'Alforja.

Espai agrícola del Baix Camp que, amb el nucli de Mont-roig i el conjunt de cingleres de la muntanya Blanca, la mola de Coldejou, la muntanya de l'Areny i l'ermita de la Mare de Déu de la Roca, forma un conjunt de gran valor estètic. Rafael López-Monné

- Al nord de Tarragona i baix Gaià hi ha uns mosaics agroforestals molt interessants des del punt de vista estètic. Al sector est, molt fragmentat per les urbanitzacions, predominen les bosquines sobre els conreus (vinya i olivera), mentre que al sector oest, els conreus (olivera, vinya i garrofer) prenen protagonisme.
- El gran conjunt agroforestal de la conca de Poblet, on pot observar-se un exemple ben conservat de l'anomenada trilogia mediterrània (cereal, vinya i olivera), amb petites bosquines que es presenten com un conjunt d'una excel·lent qualitat estètica, pràcticament en totes les èpoques de l'any. Al sector de Senan, el mosaic és més simple, amb conreus de cereals i bosquines on el roure hi pren més protagonisme.

Conreus d'avellaners intercalats amb bosquines al voltant de l'ermita de Sant Blai a l'Aleixar. Rafael López-Monné

La transformació urbanística que ha sofert el litoral del Camp de Tarragona des de la segona meitat del segle xx i els primers anys del segle xxi ha provocat que, en general, aquests sectors hagin sofert canvis molt notables, no sempre harmònics. Malgrat això, hi ha alguns sectors que mantenen una qualitat estètica remarcable, com alguns trams del cap de Salou o la muntanya de la Rojalaplatja del Torn. També destaca el tram de costa de la punta de la Móra, on es poden observar bosquines a tocar del mar.

El Camp de Tarragona disposa d'un espai singular des del punt de vista paisatgístic: es tracta dels paisatges recreats del parc de Port Aventura. Aquí es reproduïxen artificialment cinc paisatges (els pobles mariners del Mediterrani, les illes tropicals de la Polinèsia, l'arquitectura xinesa, els paisatges asteques mexicans, i els deserts del *far west*), que gaudeixen d'un elevat atractiu per part dels seus visitants.

5.3 Valors històrics

Els valors històrics es corresponen amb les petges més rellevants que l'ésser humà ha deixat en el paisatge al llarg de la història. La diversitat de paisatges amb valor històric del Camp de Tarragona és elevada i es poden agrupar en onze categories que inclouen elements puntuals del paisatge (castells, cellers, masies, edificis religiosos...) i paisatges més extensos (com el d'arquitectura rural de pedra seca).

Entre els castells i torres defensives amb valor històric destaquen el conjunt de castells d'origen medieval que es troben a l'entorn del riu Gaià des de la baixa Segarra fins al baix Gaià passant per l'alt Gaià i el Montmell, i que són coneguts com els castells del Gaià. Són els castells i torres de Santa Coloma, Aguiló, les Piles, Biure, i Savallà del Comtat Pontils, Rocamora, Santa Perpètua de Gaià, Seguer, Querol, Pinyana, Montagut, Ramonet, Montclar, Vall-espinoso, Saborella, Selmella, Selma, Albà, Montmell, Marmellar, Montferri, el Catllar, la Riera (anomenat de Montoliu, Santa Margarida o el Castellot), la Nou de Gaià, la Pobla de Montornès i Ferran. La majoria de les restes d'aquests castells corresponen a l'època medieval, amb poques modificacions posteriors, i n'és interessant el paper històric de "marca" o avançada dels comtats catalans cap al centre i sud de Catalunya. També destaquen els castells o torres defensives o de guaita situades a la línia de costa, la majoria construïdes durant el segle xvii. Principalment les de la Móra, d'en Segur (muntanya de Sant Joan), de la Vila Closa de Tamarit, de Calafell, Creixell, Cambrils, Vilafortuny, Salou o l'illot del Torn. A la resta del Camp de Tarragona, les torres defensives i castells són més aviat escassos. A la plana del Camp destaquen els conjunts del mas de la Boella (Reus-Tarragona), el de Sant Ramon (camps del Francolí) i les restes del mas de Don Felip (plana del Baix Camp). A les muntanyes meridionals del Camp i el Priorat encara són visibles les restes de les torres de Gavadà (muntanyes de Tivissa-Vandellòs), Pratedip i la mola de Colldejou (serra de Llaberia), el castell de Falset (Priorat històric), i el castell de Siurana (la Mussara). A la Conca de Barberà hi ha les restes de Vallclara (Garrigues baixes i vall del Corb) i la torre del Moro (conca de Poblet).

Les cooperatives i cellers modernistes de la Conca de Barberà i l'Alt Camp, més enllà del seu valor estètic i del fet de representar la concentració més important d'aquest tipus de construccions a Catalunya, són elements amb un valor històric i artístic remarcable. El reconegut arquitecte Cèsar Martinell i Brunet, entre altres, va construir la majoria de les anomenades "catedrals del vi", amb la finalitat de donar un impuls a la modernització agrícola i tècnica en l'elaboració del vi durant la primera meitat del segle xx. El resultat són unes excel·lents construccions que mostren les influències arquitectòniques de l'època amb una estètica molt particular. La majoria d'aquestes obres són de principis del segle xx, i destaquen les cooperatives de Vila-rodona, Barberà de la Conca (primera cooperativa fundada a l'Estat espanyol), Nulles, Rocafort de Queralt, Aiguamúrcia, Santes Creus, Alió, Pira, Cornudella de Montsant, Cibra del Camp, i Montblanc, obra de Cèsar Martinell, i les cooperatives Sarral i l'Esplugu de Francolí, obra de Pere Domènech i Roura.

Els masos i masies tenen un gran valor històric lligat al testimoniatge d'un tipus d'assentament pretèrit que permet comprendre com eren les relacions entre l'ésser humà i la natura en un passat no tan llunyà. Molts dels masos i masies han perdut el seu ús al llarg de la segona meitat del segle xx, per la qual cosa bona part d'aquest patrimoni es troba en diversos estats de degradació. No obstant això, en alguns indrets del Camp de Tarragona hi ha edificis rurals d'especial interès des del punt de vista històric. En el Priorat històric o el Montsant, on els masos es mantenen vius gràcies al seu lligam amb l'activitat vitivinícola o el turisme. La zona de la serra de Llaberia presenta conjunts interessants, com els masos situats al barranc de la Vall (Capçanes), o el mas d'en Magrinyà (Colldejou). A les muntanyes de Tivissa-Vandellòs destaca, per la seva presència, tot i el seu estat de deteriorament parcial, el mas de Genessies, que conserva fragments d'un mur medieval. Al baix Gaià també hi ha una bona representació de masos, que permeten interpretar l'antic aprofitament d'aquestes terres. Alguns exemples en són el mas Rabassa, el del Marquès, el mas Enric, al terme de Tarragona, el de Salort, de Sorder o de Granell al Catllar, el conjunt enrunat de Rubials a la Pobla de Montornès, el mas Blanc (enrunat) a Vespella, o els conjunts de Virgili i Ardenya a la Riera, els Masos de Vespella o Sant Miquel al municipi de Vespella.

En el Camp de Tarragona hi ha conjunts i elements industrials amb valor històric. Les diferents petges que ens han arribat són símbols de l'ús industrial d'un determinat paisatge. Destaquen:

- Les fàbriques tèxtils del Pont d'Armentera que estaven ubicades a l'interior del nucli urbà i al barri de la Planeta, situat a la part esquerra del riu.
- A la Riba hi ha restes històriques de la indústria paperera, activitat que ha anat evolucionant fins a l'actualitat.
- Les diverses explotacions mineres avui abandonades són testimoni del passat productiu. En són un exemple les que es troben al nord de les muntanyes de Prades, ja explotades pels romans per extreure'n argent. Aquestes explotacions foren continuades pels monjos del monestir de Poblet. Durant la primera meitat del segle xx també s'explotaren altres minerals com la baritina i s'extreien llambordes.

En relació amb la infraestructura hidràulica destaquen les restes de molins fariners, situats principalment al llarg dels eixos del Gaià i el Francolí. També se'n troben a l'eix del riu Corb, el Montsant, i el Siurana. Interessants són els aprofitaments hidràulics que, encara avui, es desenvolupen a l'interior de la plana del Baix Camp a partir de mines i un sistema de canals originàriament de totxana que abasteixen i estructuren els camps de conreu, especialment a Montbrí del Camp, tot i que en queden vestigis a d'altres indrets, com per exemple la Boca de la Mina de Reus, al passeig homònim.

Entre les restes arqueològiques amb valor històric lligat al paisatge destaquen les relacionades amb la *Tarraco* romana, com la torre dels Escipions, la pedrera del Mèdol o el pont del Diable. Al baix Priorat, al sector del Sarraí-coll Roig, hi ha restes protohistòriques al poblat preibèric del puig Roig del Roget i el camp d'urnes de la Tosseta. El conjunt de pintures rupestres de l'arc mediterrani de la península Ibèrica, que van ser catalogades com a Patrimoni Mundial de la UNESCO l'any 1998, estan representades en diverses coves i abrics de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, a la Mussara, les muntanyes de Prades, i el massís de Bonastre. Concretament, al Camp de Tarragona es localitzen un total de 17 jaciments repartits entre els municipis de Montblanc, amb 10 jaciments, Vandellòs, amb tres jaciments, i Albinyana, Cornudella, Tarragona, i Vilaplana, amb un jaciment cadascun. El conjunt de les pintures rupestres constitueix el grup més gran d'art rupestre de tot Europa. Les escenes pintades a la roca són un retrat excepcional de la vida d'aquelles societats i també del seu paisatge, en un període cabdal de l'evolució humana.

Taula 3. *Jaciments d'art rupestre del Camp de Tarragona inclosos dins la llista de Patrimoni Mundial de la UNESCO*

Codi UNESCO	Nom jaciment	Municipi
874-022	El Portell de les Lletres	Montblanc
874-023	Mas d'en Llort	Montblanc
874-024	Mas d'en Ramon d'en Beso	Montblanc
874-025	Abric de la Baridana I	Montblanc
874-026	Abric de la Baridana II	Montblanc
874-027	Mas d'en Carles	Montblanc
874-028	Mas del Gran	Montblanc
874-029	Britus I	Montblanc
874-030	Britus II	Montblanc
874-031	Cova de les Creus	Montblanc
874-032	Abric de Gallicant	Cornudella
874-033	Abrics de l'Apotecari	Tarragona
874-034	Cova de l'Escoda	Vandellòs
874-035	Balma d'en Roc	Vandellòs
874-036	Cova del Racó d'en Perdigó	Vandellòs
874-037	Abric de la serra de la Mussara	Vilaplana
874-060	Cova de Vallmajor	Albinyana

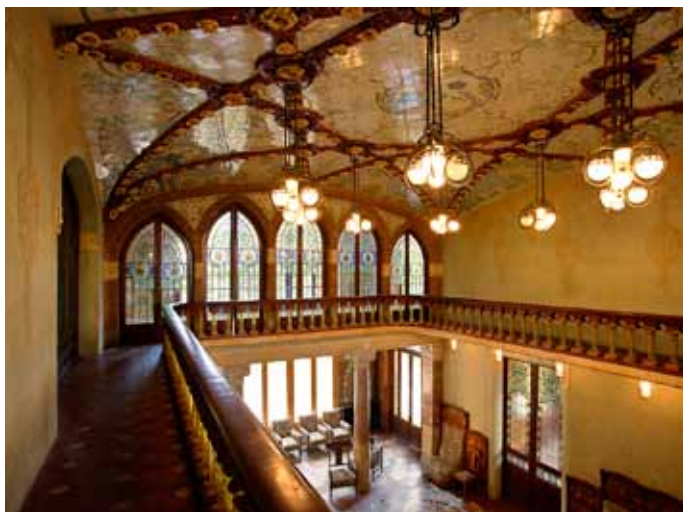
Font: Departament de Cultura

Entre els conjunts monumentals històrics i artístics amb valor històric destaquen el de la Tarragona romana (muralls, circ, amfiteatre...), el modernisme de Reus (especialment el conjunt de l'Institut Pere Mata), el castell monestir del castell d'Escornalbou, el conjunt històric de Siurana, el conjunt medieval de Montblanc, les granges medievals de Riudabella i Milmanda, i la Vila Closa de Tamarit, entre d'altres. Entre tots aquests conjunts monumentals, cal destacar el conjunt arqueològic de *Tarraco*, Patrimoni de la Humanitat des de l'any 2000 per la riquesa de les seves restes monumentals. *Tarraco* (actual Tarragona) va ser una ciutat administrativa i mercantil d'una importància considerable i la capital romana de la major part de la península Ibèrica durant els segles I i II. Malgrat que la major part dels vestigis visibles són fragmentaris i sovint preservats sota construccions més recents, ofereixen una imatge sorprenent de la grandesa d'aquesta capital provincial romana. La ciutat romana de Tarragona té, a més, una importància excepcional en el desenvolupament de l'urbanisme i de l'estètica de les ciutats romanes, ja que va servir de model a moltes capitals romanes creades arreu de l'Imperi. A més, aporta un testimoni incomparable sobre una fase destacable de la història de les terres mediterrànies de l'antiguitat.

Hi ha nuclis urbans que, en el seu conjunt, presenten un valor històric per les seves formes i estructures representatives d'èpoques passades. En general, es corresponen a pobles petits de l'interior del Camp de Tarragona que, sense arribar a despoblar-se, van patir un acusat procés de despoblament del qual s'han anat recuperant els darrers anys. En aquest sentit destaquen el conjunt de pobles de la baixa Segarra (Conesa, Passanant, Forès...), del

Molí paperer de la Font Gran, a la vall del riu Brugent a prop de la Riba. Ferran Aguilar

*Institut Pere Mata, màxim exponent del modernisme a Reus.
Rafael López-Monné*

baix Gaià (la Nou, Ardenya, Ferran...) o de la Mussara (Capafonts, Mont-ral...).

Entre els conjunts i elements religiosos destaquen, pel seu valor històric, els conjunts cistercencs de Poblet i Santes Creus, el conjunt de la Cartoixa d'Escaladei, o el conjunt d'ermites de l'interior del Montsant. Entre tots aquests conjunts cal destacar el monestir de Santa Maria de Poblet, situat al municipi de Vimbodí, que va ser declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO l'any 1991. Construït entre els segles XII i XV, és el monestir cistercenc més gran d'Europa. Es tracta d'un conjunt eclesiàstic associat a una residència reial fortificada que inclou el panteó dels reis de Catalunya i Aragó.

Al Camp de Tarragona també hi ha paisatges que han estat escenaris d'episodis bèl·lics i que tenen valor històric. Per exemple, les

Nucli de Capafonts. Rafael López-Monné

restes de trinxeres de Sant Pau, a la Figuera de Montsant, usades pels republicans durant la batalla de l'Ebre. Els voltants del coll de la Batalla (conca d'Alforja-Vilaplana) és un espai on es va produir un combat durant la guerra del Francès.

Els pobles deshabitats, a banda dels seus valors estètics, també presenten un valor històric destacable, en ser testimonis d'una època passada on imperava una relació de les activitats humanes amb el territori diferent de la present.

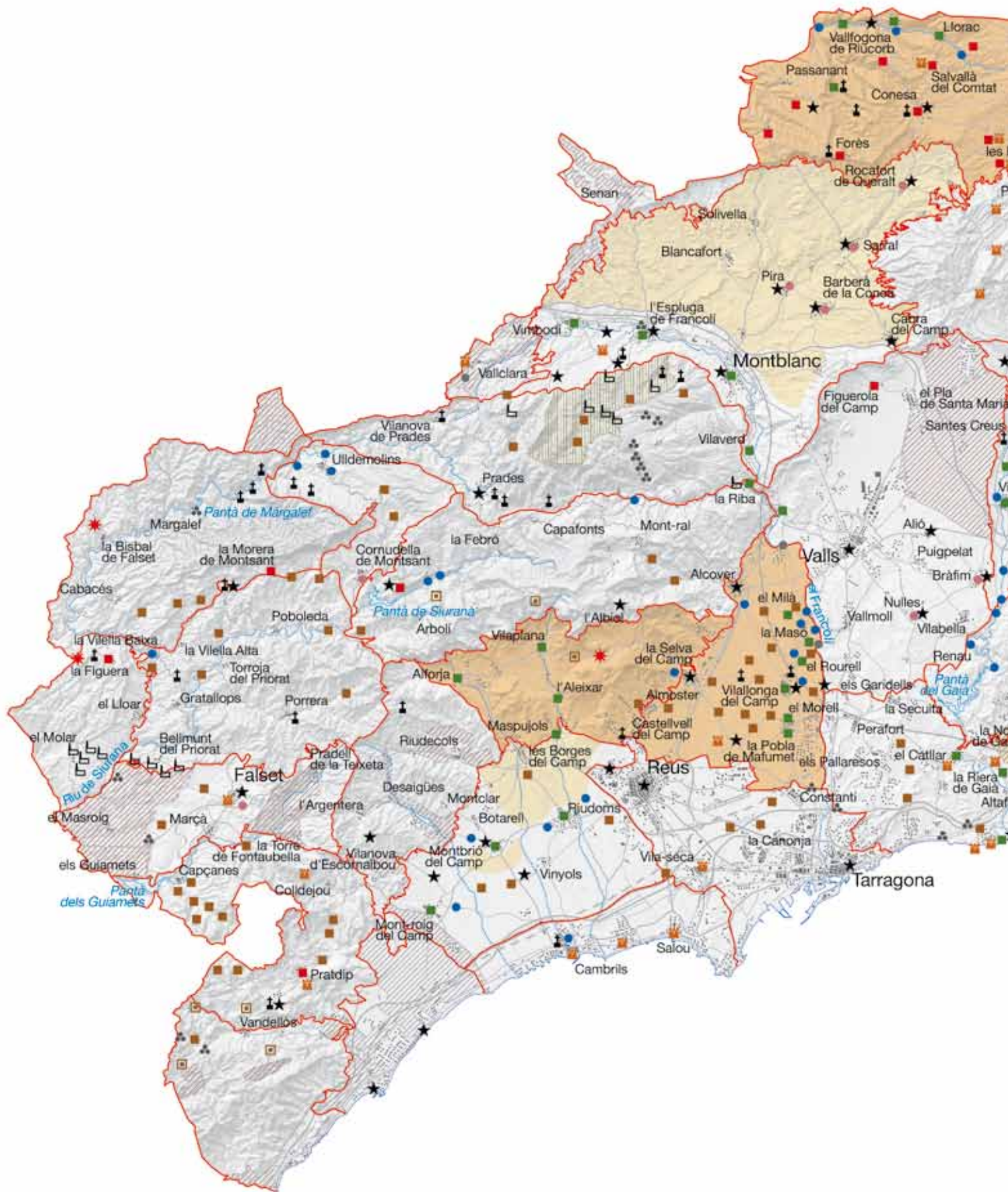
En relació amb grans àrees amb un valor històric lligat al paisatge s'han detectat diversos espais d'interès. Uns dels més destacats són els paisatges d'arquitectura rural de pedra seca que, a banda del seu valor estètic, són testimonis d'una forma de vida tradicional avui ja pràcticament desapareguda. Arreu del Camp de Tarragona es troben elements relacionats amb l'arquitectura de pedra seca, però destaquen de manera especial els del sector de les valls de Pradell i la Torre de Fontaubella, la conca de Poblet i les serres de Vilobí i el Tallat, les Garrigues altes, les valls del Montsant occidental, el sector del Sarraí-coll Roig, l'àrea d'Escornalbou-Puigcerver, la plana de l'Hospitalet de l'Infant, sectors interiors de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, els plans del massís de Bonastre, el Pla de Santa Maria i alguns fragments del litoral del Penedès.

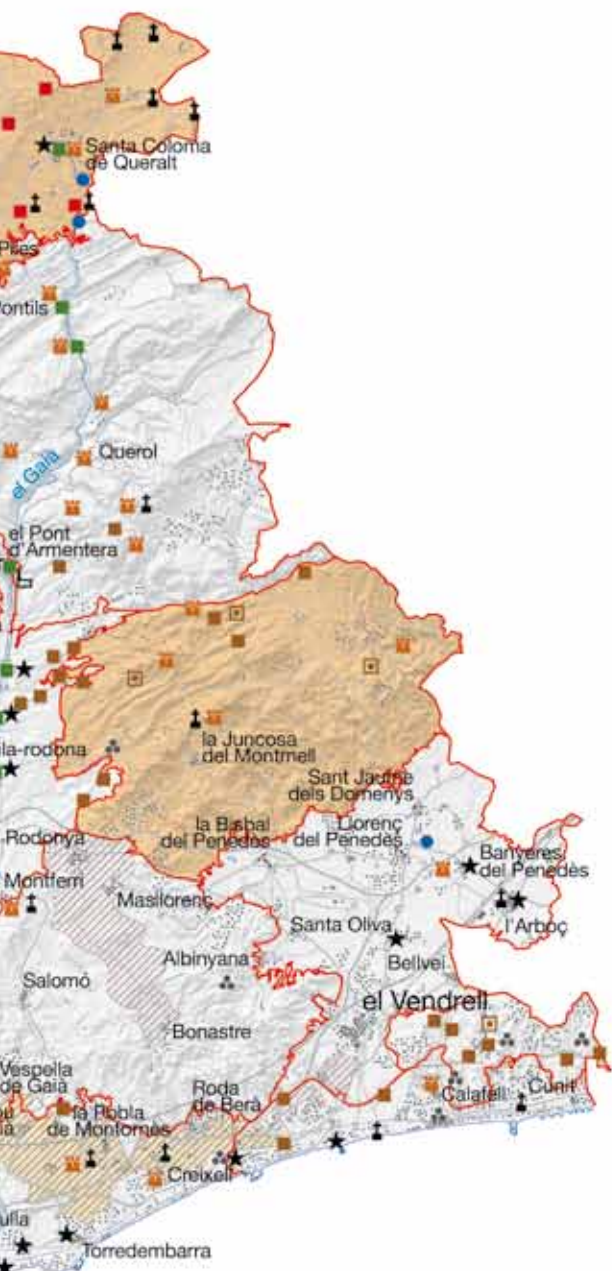
Des del punt de vista paisatgístic, també s'han detectat àrees on el patró de poblament destaca com a valor històric, en el sentit que és el resultat d'una manera pretèrita d'organitzar el territori. Destaquen:

- El patró de poblament de la baixa Segarra a partir de petits pobles, bé en terrenys de l'altiplà o a la vall del riu Corb. En el primer cas, la situació es justifica per la major alçada respecte de la resta del territori, la qual cosa facilitava el control i la defensa en l'època medieval, que és quan tenen l'origen bona part d'aquests nuclis. En el segon cas, respon a l'existència del riu Corb, a la vora del qual apareixen els assentaments atrets per la presència d'aigua.
- En el cas del Montmell, els pobles d'origen medieval situats a la "marca" catalana durant molts anys van ser construïts en llocs més o menys elevats per tal de facilitar la vigilància. Aquest sistema d'assentament és complementat per un seguit de masos, que anaven apareixent quan milloraven les condicions de seguretat. Aquests masos estan situats preferentment en els terrenys més planers i més fèrtils de l'interior del massís, i bona part d'aquests encara estan habitats.
- A la plana del Camp hi ha dos assentaments urbans amb uns valors històrics relacionats amb el seu patró d'implantació. En el cas dels camps del Francolí conviuen, encara avui, els nuclis urbans situats al peu de la muntanya (la Selva del Camp i Alcover) i els situats a la vora del riu Francolí (el Milà, la Masó, el Rourell, Vilallonga del Camp, el Morell i la Pobla de Mafumet), amb un escampall de masos dispersos enmig del camp. D'altra banda, en el sector de la conca d'Alforja-Vilaplana els nuclis urbans estan situats a la vora dels cursos fluvials més o menys permanents (Alforja, Vilaplana, l'Aleixar, Maspujols), a la vora dels quals hi ha les hortes, a mitja distància els camps de conreu (avui dia

Valors històrics

100

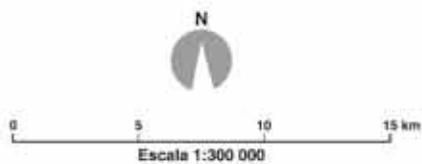

★	Escenari d'episodis bèl·lics	🏰	Castell i torre de defensa
⛪	Element religiós	🏠	Mas i masia
●	Cooperativa i celler	●	Infraestructura viària
🏭	Element industrial	●	Infraestructura hidràulica
★	Conjunt monumental	▨	Arquitectura de pedra seca
⚔	Resta arqueològica	▨	Bosc de Poblet
■	Nucli encimbellat	■	Espai agrícola
■	Nucli alineat en vall	■	Patró de poblament
□	Nucli deshabitat	—	Xarxa hidrogràfica
		—	Unitat de paisatge
		🏘	Cap de municipi

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francoí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

Biure i el seu castell medieval. Rafael López-Monné

d'avellaner), i en els sectors més allunyats i amb més pendent, els boscos i brolles, que formen una estructura que, canviant els conreus, s'ha mantingut durant molts anys.

El bosc de Poblet té un interès històric molt lligat a la història del monestir de Poblet. L'any 1151 Ramon Berenguer IV féu donació a l'orde del Cister d'un territori per a la creació del monestir. Dins aquest territori hi havia un gran bosc que s'anomenà el bosc de Poblet a partir de la creació del monestir. Fins al 1835 havia estat propietat d'aquest orde religiós, que amb la seva gestió n'extreia diversos recursos. A partir d'aquesta data, el bosc va passar a mans de l'Estat, que en va subhastar la fusta fins a la seva desforestació quasi total. Al principi del segle XX es van iniciar les actuacions de reforestació i es van construir viviers, cases forestals (la Pena, Castellfolli, Titllar, etc.), infraestructures de correcció hidrològica i equipaments diversos (miradors, un petit museu, balneari, etc.). Aquestes actuacions, juntament amb l'absència de grans incendis forestals, han permès que el bosc hagi anat madurant fins avui. L'any 1984 una part del bosc de Poblet es va declarar Paratge Natural d'Interès Nacional, i el 1998 es van crear les reserves naturals del Titllar i la Trinitat.

Alguns espais agrícoles tenen especial interès des del punt de vista històric per la seva representativitat, raresa, o singularitat. Són testimonis d'un paisatge que havia estat el que predomina en aquesta zona:

- A la conca de Poblet, hi ha una gran extensió agrícola, en forma de mosaic agroforestal que, amb el predomini de la vinya avui dia, mostra l'anomenada trilogia mediterrània (cereals, vinya i olivera). Amb alts i baixos en l'extensió de cadascun dels tipus de conreu, i amb avenços i retrocessos de les masses forestals, el paisatge d'aquest sector ha mantingut, des d'antic, una fesomia més o menys semblant a l'actual.
- Al sector oriental del baix Gaià perviuen un seguit d'espais agrícoles que mantenen una bona representació del conreu del garrofer, que antigament havia estat molt comú en els conreus del litoral del Camp de Tarragona.

- Al sector central situat entre Reus i Tarragona també perviuen un seguit d'espais agrícoles com a testimoni encara viu d'un tipus de paisatge que ha anat desapareixent sota el ciment i l'asfalt.
- Al nord de la plana del Baix Camp, entre Riudoms i les Borges del Camp, es manté un espai agrícola on predomina l'avellaner, però que s'ha anat diversificant els darrers anys a causa de la crisi dels fruits secs. Avui dia és habitual trobar noves plantacions d'olivera, que en certa manera recorden un tipus de policonreu que havia estat característic dels espais agrícoles de la plana del Camp fins la primera meitat del segle XIX.
- Als voltants de Montbrí del Camp encara es mantenen conreus de vinya, que pràcticament van desaparèixer de la plana del Camp amb l'arribada de la fil·loxera al principi del segle XX.

5.4 Valors simbòlics i identitaris

El valor identitari es correspon amb la identificació que un determinat col·lectiu sent amb un paisatge. Ambdós valors –simbòlic i identitari– fan referència a elements del paisatge o paisatges en el seu conjunt amb una gran càrrega simbòlica o identitària per a les poblacions locals pel fet que hi estableixen relacions de pertinença.

Els paisatges del Camp de Tarragona amb valors simbòlics i identitaris són diversos i es poden agrupar en vuit categories: els conjunts/elements monumentals històrics i artístics, els pobles deshabitats, els elements religiosos, l'arquitectura rural de pedra seca, els espais agrícoles, les formacions geomorfològiques i perfils topogràfics, les formacions vegetals i els paisatges mironians.

Els conjunts monumentals històrics i artístics amb valor simbòlic i identitari més destacats són:

- El nucli antic i les muralles de la vila medieval de Montblanc, que són un referent tant per als habitants mateixos com per als que viuen en l'entorn proper.
- El campanar de Valls, el més alt de Catalunya, presenta un perfil molt visible des de bona part del Camp, i esdevé un símbol tant per als habitants de la ciutat com per als que hi viuen al voltant.
- El conjunt del castell monestir d'Escornalbou representa un símbol d'identitat especialment per als habitants dels nuclis que van formar part de la Baronia d'Escornalbou (Colldejou, Vilanova d'Escornalbou, Riudecanyes, Duesaigües, Pradell de la Teixeta, la Torre de Fontaubella i l'Argentera), una de les jurisdiccions senyoriales catalanes vinculada per la corona als arquebisbes de Tarragona, cap el 1166, i que estava sota el govern d'un batlle general de la baronia.

Els pobles deshabitats tenen un valor simbòlic i identitari especialment per a les persones que hi tenen una relació directa (hi van viure ells o els seus ascendents), però també pel conjunt de la població del territori on s'emmarquen.

Els elements religiosos que destaquen des d'un punt de vista simbòlic i identitari són bàsicament els grans conjunts de Poblet,

Castell-Monestir d'Escornalbou. Rafael López-Monné

Santes Creus i Scala Dei. Els dos ordes religiosos, cistercencs i cartoixans, van exercir molta influència i organitzaven els territoris que controlaven. Aquest fet, juntament amb la majestuositat dels edificis, comporta que socialment tinguin una consideració de fites en el paisatge amb les quals, sobretot els habitants del territori proper, se senten identificats. El monestir de Poblet, a més, esdevé un referent simbòlic i identitari d'abast nacional pel fet que hi ha enterrats bona part del monarques de la Corona Catalanoaragonesa (Alfons el Cast, Jaume I el Conqueridor, Pere el Cerimoniós, Joan I, entre d'altres). Altres elements religiosos als quals es reconeix un valor simbòlic i identitari d'abast més local són el conjunt d'ermites distribuïdes pel territori. En aquest sentit, destaquen les de Sant Marc (al nord del Montmell), l'ermita de Santa Llúcia (a l'oest del Montsant) i l'ermita de la Mare de Déu de Puigcerver (al Baix Camp), entre d'altres. Cal no oblidar el santuari de Sant Magí de Brufaganya, que representa tot un valor simbòlic i identitari per a la ciutat de Tarragona, que té aquest sant com a copatró de la ciutat. Cada any, per Sant Magí, s'organitza un viatge en carro des de Tarragona per anar a cercar aigua a les fonts de la vora del Santuari.

El paisatge d'arquitectura rural de pedra seca té un gran valor simbòlic i identitari, especialment aquell que remarca els antics conreus. En els casos on aquesta arquitectura rural de pedra seca encara és viva, molts ciutadans i ciutadanes d'aquests entorns se senten identificats amb aquests paisatges. Com a paisatges més destacats des d'aquest punt de vista s'han identificat el sector nord-oriental de la plana de l'Alt Camp, i la major part de la conca de Poblet.

Els espais agrícoles que ocupen bona part dels camps del Francolí esdevenen un referent simbòlic i identitari en relació amb conreu de l'avellaner, per la defensa del qual s'ha mobilitzat bona part de la població d'aquest entorn durant les darreres dècades.

Un dels elements que pren un valor simbòlic i identitari més acusat per als habitants del Camp de Tarragona és el de les formacions geomorfològiques i els perfils topogràfics que marquen els fons es-

Barraca de pedra seca a prop de l'Espluga de Francolí. Jordi Bas

cènics sobre els quals es reflecteix la identificació amb un lloc. En el cas del Camp de Tarragona s'han detectat uns perfils topogràfics molt valorats des d'aquest punt de vista. La silueta del Montmell, la serra de Miramar, els cingles de la Mussara, el cingle Major de Montsant, els cingles de la serra de la Figuera, els perfils dels espadats calcaris de la mola de Coldejou i la serra de Llaberia, així com la mola de Genessies i els punts culminants de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs (Puntaire-la Portella). Hi ha paisatges, en el seu conjunt, que tenen una elevada càrrega simbòlica per a bona part dels habitants dels seus entorns més immediats. En aquest sentit, la Mussara i les formacions vermelles de l'entorn de Prades són referent per a la població de la plana del Camp, mentre que el conjunt del Montsant ho és per a la població del Priorat, així com per part de la del Baix Camp.

El bosc de Poblet, com a formació vegetal, en el context del conjunt que forma amb el monestir, esdevé un referent d'elevat valor simbòlic, ja no tant sols per a la població del seu entorn més immediat, sinó per a bona part del conjunt del Camp de Tarragona.

Un paisatge específic que representa un elevat valor simbòlic, especialment per a la població de Mont-roig del Camp, són els anomenats paisatges mironians. En efecte, Joan Miró va passar llargues temporades a Mont-roig del Camp, on tenia un mas, el mas Miró, i on diuen que el pintor trobava la inspiració que no li donaven altres paisatges. Al llarg de les seves estades va realitzar diversos quadres que reflecteixen els paisatges agrícoles de l'entorn d'aquesta població del Baix Camp. A Mont-roig s'han creat uns itineraris mironians, anomenats 3MR l'itinerari Miró, que permeten resseguir els paisatges que inspiraven Joan Miró, i que va plasmar en la seva obra.

Molts paisatges del Camp de Tarragona també estan relacionats amb llegendes i històries fantàstiques. Les llegendes tenen a veure, principalment, amb els temes següents: l'aparició de verges en llocs on quasi sempre s'ha acabat construint una ermita o santuari o petrificacions humanes com a explicació d'alguns elements

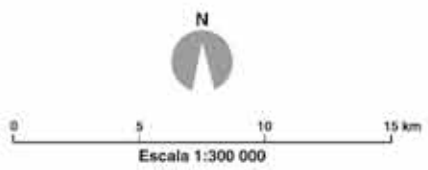

- Element religiós
- Nucli deshabitat
- Conjunt monumental
- Fons escènic
- Arquitectura de pedra seca
- Formació vegetal
- Espai agrícola
- Formació geomorfològica
- Paisatge mironià
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

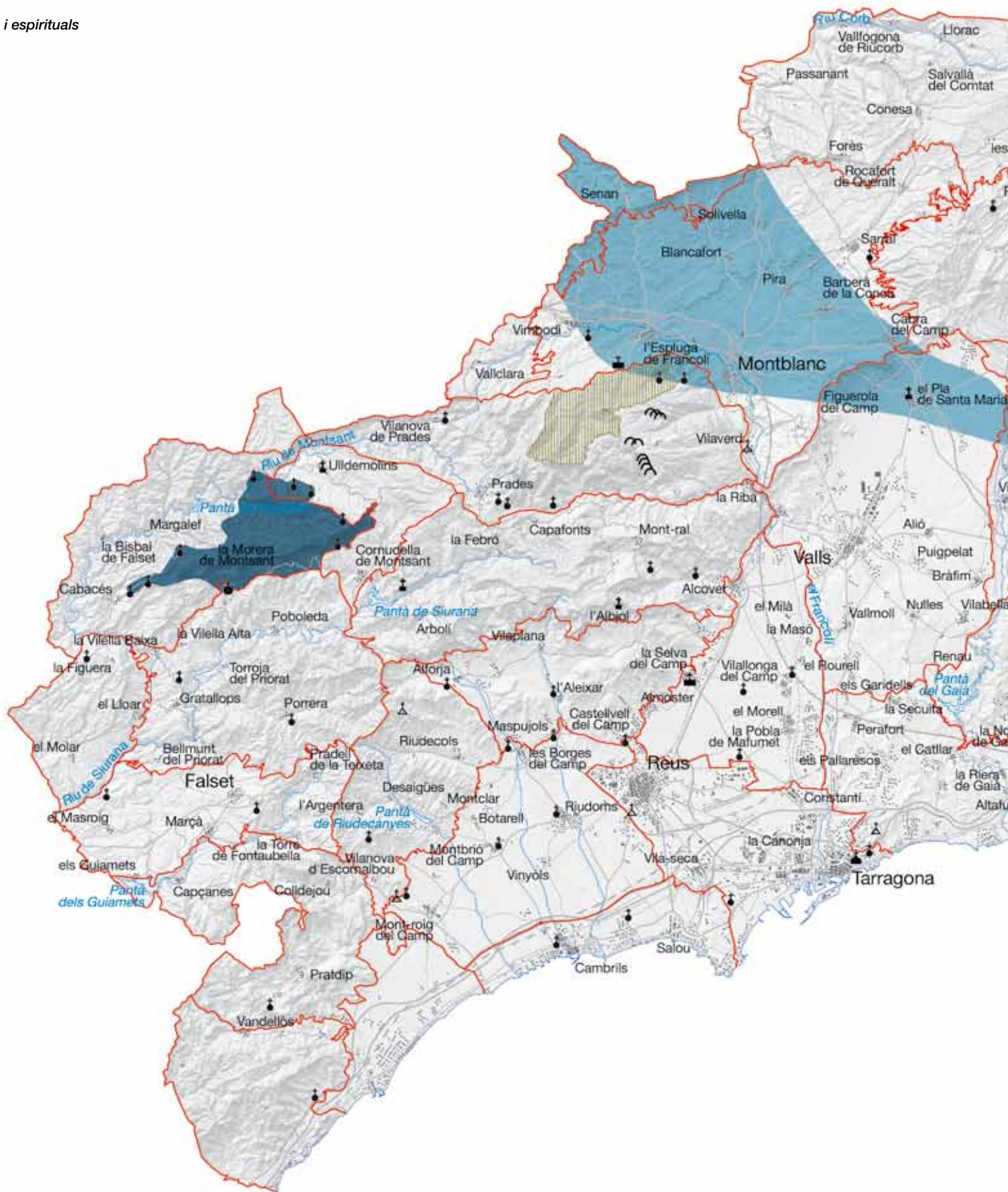
Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

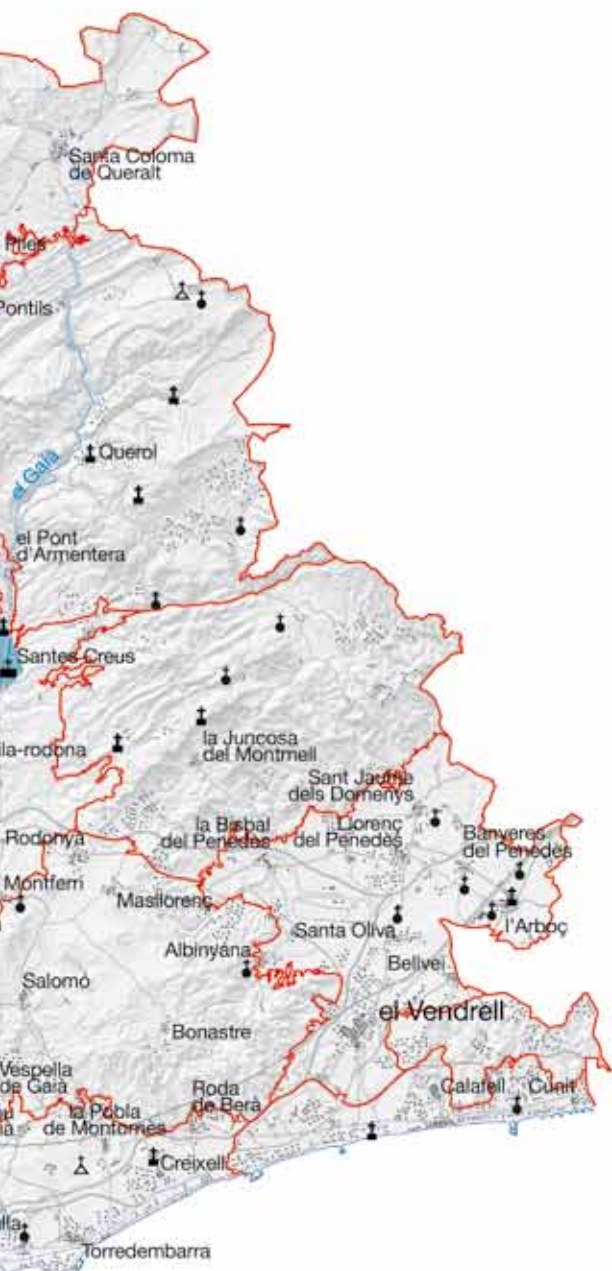

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francolí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

Valors religiosos i espirituals

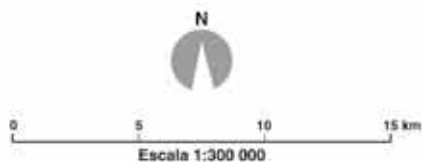

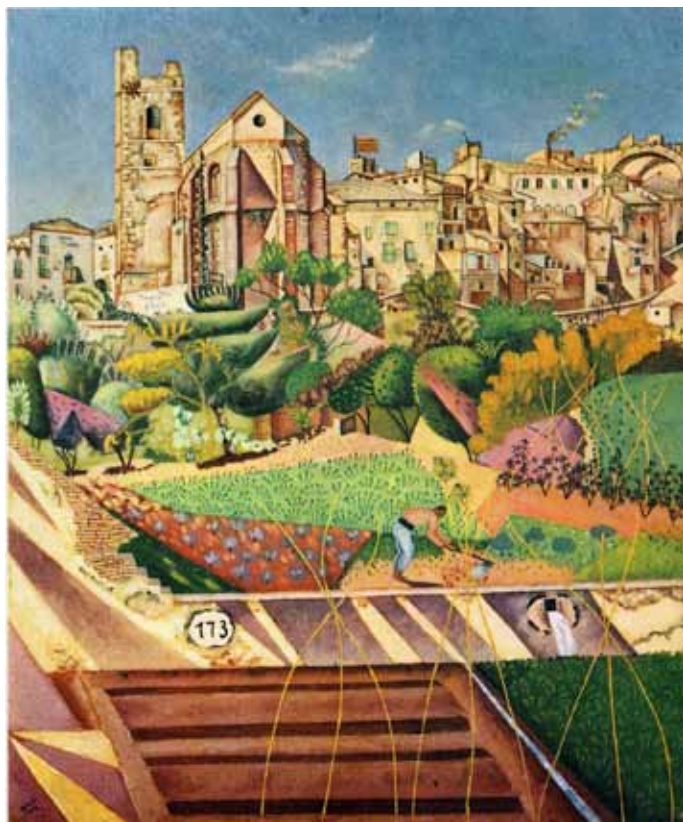
- Ermita
- Església
- Santuari
- Monestir
- Cartoixa
- Catedral
- Cova
- Bosc de Poblet
- Eremitisme del Montsant
- Àrea d'influència dels monestirs cistercencs
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francoll
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

Poble i església de Mont-roig pintat per Joan Miró l'any 1919.
© Successió Miró 2012

geomorfològics, com és el cas dels Frares Encantats del bosc de Poblet. En general, les llegendes se centren en petits fragments del paisatge, poc coneguts pel conjunt de la població del Camp, tot i que poden despertar un elevat interès entre les persones especialitzades en aquestes temàtiques. Potser la llegenda d'El salt de la reina mora, a Siurana, relacionada amb els paisatges dels cingles calcaris que van acollir al darrer assentament sarraí en terres catalanes, sigui la més coneguda.

5.5 Valors religiosos i espirituals

Els valors religiosos i espirituals es corresponen amb elements del paisatge, o paisatges en el seu conjunt, que es relacionen amb pràctiques i creences religioses. Els paisatges amb valors religiosos i espirituals del Camp de Tarragona s'agrupen en diverses categories.

El conjunt d'esglésies i ermites, que solen tenir un valor religiós per a un àmbit reduït dels pobles de l'entorn immediat. Destaquen les esglésies de Sant Jaume de Montagut, perquè representa la paròquia d'un territori que abraça un extens territori al nord del Gaià; les ermites de Sant Antoni i Santa Magdalena, a la capçalera del Montsant; l'ermita de la Consolació, referent per a la població del centre de la comarca del Priorat; i el conjunt d'ermites de l'interior del Montsant. Aquesta zona també té una elevada càrrega espiri-

L'ermita de Sant Antoni, a Porrera. Rafael López-Monné

tual relacionada amb el fet que durant segles ha estat, i continua sent, un espai d'aïllament, de meditació i de vida eremítica.

Els santuaris, en general, gaudeixen d'un nivell de valoració religiós que sol abraçar un territori més extens que el de les ermites. En aquest sentit, destaca el santuari de Sant Magí de Brufaganya, tot un referent per a la ciutat de Tarragona, que té el sant com a copatró de la ciutat; o l'ermita de la Mare de Déu de Puigcerver, que és un referent per a bona part de les poblacions del centre de la comarca del Baix Camp.

Els monestirs de Santa Maria de Poblet i de Santes Creus són tota una referència per una part important de la població del Camp de Tarragona, i del conjunt de Catalunya.

5.6 Valors productius

Els valors productius estan relacionats amb la capacitat d'un paisatge per a proporcionar beneficis econòmics, i convertir els seus elements en recursos. Al Camp de Tarragona destaquen, entre els paisatges amb valors productius, els paisatges litorals, especialment els relacionats amb les platges. Són paisatges amb una alta capacitat d'atracció turística, tot i que, sovint, la mateixa activitat turística hagi transformat i alterat aquests valors paisatgístics.

Un altre paisatge que els darrers anys està agafant un elevat valor productiu és el paisatge de la vinya del Priorat. Des de bona part del sector vitivinícola es treballa per integrar el paisatge característic de les llicorelles del Priorat dins les ampolles de vi. És a dir, es pretén associar el vi amb el paisatge de manera que la qualitat del paisatge sigui un valor afegit al vi que es produeix.

Altres paisatges que representen valors productius, tot i que insuficientment valorats actualment, són el conjunt de paisatges agroforestals que cada vegada tenen un paper més important en l'atracció i fixació de turisme rural, especialment a les comarques de l'interior del Camp de Tarragona (interior de l'Alt i el Baix Camp,

Conreus a prop de la desembocadura del Gaià. Ferran Aguilar

el Priorat i la Conca de Barberà). A la plana del Camp, petites iniciatives d'agricultura ecològica, a l'entorn de la desembocadura del Gaià o als voltants de Riudoms o Valls, incorporen el paisatge en els productes de qualitat que produeixen.

5.7 Valors d'ús social

Els valors d'ús social es relacionen amb la utilització que fa un individu o un determinat col·lectiu d'un paisatge a l'hora de practicar diverses activitats, sobretot relacionades amb el temps d'oci. En el cas del Camp de Tarragona, destaquen dos grans tipus de paisatges relacionats amb el concepte d'ús social: els litorals i els forestals.

Els paisatges del litoral, tot i l'elevada artificialització que han viscut, són encara avui espais amb una alta capacitat d'atracció turística.

Camí de ronda de la platja Llarga de Berà. Rafael López-Monné

Els passeigs marítims, durs o tous, i especialment els pocs espais naturals que queden vora el mar, són espais molt freqüentats per practicar activitats diverses, com passejar, fer esport o simplement gaudir del paisatge. Els paisatges litorals més freqüentats són els més pròxims als nuclis de població.

Un altre tipus de paisatge amb un alt grau de reconeixement social són els espais forestals de muntanya, especialment els del sector de la Mussara i les muntanyes de Prades. Tenen un alt poder d'atracció sobre els habitants de la plana, que hi van per practicar tot tipus d'activitats, des de l'excursionisme o l'escalada fins a la recollida de bolets, passant per activitats cinegètiques. També són paisatges que tenen una funció pedagògica, ja que s'hi practiquen activitats i itineraris de natura variats i específicament pensats per als diversos nivells educatius, des de la primària fins als ensenyaments universitaris.

6. Amenaces i oportunitats

*Infraestructures de comunicació i activitats extractives a prop de la ciutat de Tarragona.
Ferran Aguilar*

En el present capítol s'esmenten les amenaces i oportunitats que s'han considerat transcendentals en el conjunt de l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

6.1 Amenaces

- La transformació del paisatge al Baix Penedès, influenciada per dinàmiques territorials relacionades amb la proximitat de la Regió Metropolitana de Barcelona, ha accelerat els canvis en el paisatge, generalment seguint tipologies urbanístiques poc integrades en el paisatge.
- La intensa demanda de sòl al litoral per a ús, sobretot, turístic ha provocat l'expansió de l'espai construït no només a la primera línia de costa, sinó també al rerepaís, i això ha provocat dispersió territorial i la modificació de la fesomia característica dels paisatges mediterranis litorals.
- Amb l'abandó de les activitats agroforestals, la massa forestal guanya extensió i s'incrementa el risc d'incendi. A més, l'augment d'urbanitzacions i de l'ús social del bosc, a vegades poc responsable, incrementa encara més aquest risc. Aquesta problemàtica és especialment intensa a les àrees on s'han configurat masses forestals extenses i contínues, com al massís de Vandellòs, el Montsant, la Mussara, les muntanyes de Prades, l'alt Gaià i el Montmell. Aquest fenomen està provocant una homogeneïtzació dels paisatges forestals afectats pel foc, que han entrat en crisi precisament per la seva "deshumanització".
- L'adequació de les infraestructures existents i la construcció de noves vies de comunicació pot provocar impacte visual si no es prenen les mesures correctores adequades.
- La progressiva instal·lació d'activitats econòmiques i equipaments al llarg dels principals eixos viaris, si es fa de manera desordenada, contribueix a incrementar l'aparició de paisatges periurbans banals, que recorden una carretera aparador.
- La creació de noves vies perimetrals a les poblacions mostren noves visuals (*skybacklines*) que provoquen un canvi en la imatge de molts municipis.

112

Litoral de Torredembarra on s'observa la dispersió de l'espai construït i els aiguamolls dels Muntanyans. Ferran Aguilar

Perifèria entre Reus i Tarragona. Rafael López Monné

- Al Camp de Tarragona hi ha grans espais amb unes condicions físiques adequades per a la ubicació de centrals eòliques i camps solars productius i rendibles, necessaris per a fer front al canvi climàtic per mitjà de la producció d'energia elèctrica alternativa. Una part de la societat percep negativament la construcció d'aquestes instal·lacions en relació amb els valors del paisatge, especialment pel fet d'estar ubicats en llocs d'elevada visibilitat.
- El Priorat i la Conca de Barberà poden arribar a veure com es modifica un paisatge agrícola tradicional i fràgil, com a conseqüència de la concentració parcel·lària i l'expansió de les àrees de conreu de la vinya que, si no es fa amb cura, poden comportar la desaparició d'elements del patrimoni històric i cultural relacionat amb l'activitat agrària (marges de pedra seca, barraques, etc.). Per altra banda, al costat de nous cellers amb una arquitectura moderna però ben integrada en el paisatge, hom detecta algunes edificacions construïdes sense relació amb l'entorn.
- Les inundacions són un fenomen periòdic, però alhora imprevisible, que sol incidir principalment als espais costaners. Més enllà dels danys que sovint provoquen, també incideixen negativament en la percepció del lloc que la població resident i la població estacional –el turisme– en tenen en aquestes situacions. Els barris marítims de Tarragona, Salou, Cambrils, Torredembarra, Coma-ruga, Calafell i Cunit, sobretot en els sectors propers als cursos i les desembocadures de torrents i rieres, són els més afectats.
- El paisatge del garrofer i el paisatge de l'avellaner són uns paisatges agrícoles característics del Camp de Tarragona però que, actualment, estan en regressió, a causa de les dinàmiques territorials i econòmiques que hi dominen. La dependència de les subvencions provinents de la Política Agrària Comuna (PAC), en el cas del garrofer, i de la com-

petència amb altres mercats productors, en el cas de l'ave-llaner, fan necessària l'adopció de mesures que permetin mantenir aquests paisatges.

- Els processos de concentració parcel·lària que es donen en sectors de les planes agrícoles de l'Alt i el Baix Camp, el Baix Penedès i la Conca de Barberà han comportat una pèrdua d'elements de tipus cultural propis del patrimoni paisatgístic mediterrani i relacionats amb les activitats agrícoles (cabanes, murs de pedra seca, camins, etc.).
- L'envelliment de la població dedicada a l'agricultura, un relleu generacional gairebé inexistent i la pèrdua de competitivitat del sector primari poden conduir a una pèrdua del tradicional paisatge agrícola en mosaic en favor de la uniformitat paisatgística.
- Els efectes del canvi climàtic poden modificar l'aspecte i les funcions de molts dels paisatges litorals i agrícoles del Camp de Tarragona.
- La progressiva desaparició i el retrocés de moltes zones humides i dels sistemes dunars costaners ha estat una constant durant l'ocupació humana del litoral i, precisament, la seva escassetat fa especialment rellevant aquest tipus de paisatge.

6.2 Oportunitats

- El Camp de Tarragona presenta una gran varietat de paisatges, amb caràcter propi, que responen a realitats territorials, socials i econòmiques ben diferents, i que fan d'aquest àmbit un territori ben ric i divers des d'un punt de vista paisatgístic. Aquests paisatges poden permetre un ús lúdic i social per part d'una població que demana cada vegada més un major contacte amb els espais oberts.
- Els paisatges tarragonins tenen cada vegada més arrelament en el sentiment identitari col·lectiu de la població del Camp de Tarragona, on són vistos com un element imprescindible per a garantir una bona qualitat de vida, fet que ha de contribuir a millorar el paisatge i a aconseguir que la ciutadania en gaudeixi.
- La gran diversitat de paisatges existents en un territori de superfície reduïda com és el Camp de Tarragona, així com l'àmplia varietat de valors de tipus natural, històric, estètic, social, productiu, simbòlic i espiritual, són una oportunitat d'importància estratègica per al turisme, en un moment en què la qualitat del paisatge és un dels elements més valorats per un segment cada vegada més ampli del mercat turístic. Es tracta d'activitats especialment importants pel fet que possibiliten –en molts casos– una alternativa sostenible a les activitats agrícoles tradicionals actualment en regressió. El turisme rural i l'oferta d'activitats de lleure relacio-

nades en són el principal exemple. De fet, les àrees de relleu muntanyós del Camp de Tarragona tenen en aquestes activitats una gran oportunitat per a mantenir uns efectius demogràfics i unes rendes que assegurin la continuïtat de la població en el territori. El turisme rural i l'oferta d'activitats de lleure relacionades en són el principal exemple.

- La demanda social creixent d'uns paisatges de qualitat és una oportunitat de futur per a moltes àrees interiors del Camp de Tarragona, actualment desconegudes pel gran públic, i que mantenen paisatges d'alt valor.
- La sensibilització de la societat a l'hora de preservar el medi ambient i la voluntat de les administracions per fer-ho una realitat ha comportat que gradualment es protegeixin els espais naturals que reuneixen uns valors ecològics més alts, fet que ha de contribuir a millorar el paisatge i a fomentar-ne el gaudi entre la ciutadania.

Els nuclis de la baixa Segarra, com Rauric, tenen una gran diversitat de valors. Rafael López-Monné

Hortes del riu Gaià, entre l'N-340 i el nucli d'Altafulla. ICC

114

- El Camp de Tarragona té un paper fonamental en la connectivitat ecològica i paisatgística. De nord a sud, el Camp és el nexa d'unió entre l'interior de Catalunya, la Depressió Central i la costa. El Camp de Tarragona també és travessat per la Serralada Prelitoral Catalana.
- La presència de nuclis històrics de pobles i ciutats generalment ben conservats que acumulen una gran diversitat de valors culturals, històrics, estètics i identitaris, els quals configuren al seu torn el paisatge particular de cada nucli, amb diversitat d'estils arquitectònics i de models urbanístics representatiu de diverses èpoques i escoles, ofereix unes grans oportunitats de promoció per a aquest territori. Entre aquests destaquen els pobles de la Baixa Segarra per una reconeguda alta qualitat estètica, associada a un mode de vida rural.
- Presència de diverses estructures agrícoles i agroforestals de gran interès paisatgístic tant pel valor productiu associat com per la singularitat en estructura, forma, harmonia o extensió, com ara els plans i vessants cerealístics de la baixa Segarra, els espais vitivinícoles dels camps de Santes Creus, la vinya del Penedès, l'avellaner dels camps del Francolí i el de la plana del Baix Camp, els cereals de la vall del Silenci, les valls agrícoles allargassades de Pontils a Vallespinosa (alt Gaià), els conreus de vinya, ametllers i oliveres del Priorat, o la trilogia mediterrània (cereal, vinya, olivera) de la conca de Poblet.
- Presència de sistemes d'hortes de gran valor productiu, social, cultural, ambiental i urbanístic, normalment a l'àmbit periurbà, tot i que també n'hi ha d'urbanes, que contribueixen a formar una imatge de qualitat adaptada a la identitat local i aporten beneficis socials de diversa índole. Destaquen les hortes del baix Gaià (sobretot al sector comprès entre la riera de Gaià i la desembocadura del riu Gaià) i de la

plana del Baix Camp (especialment al sector de Mont-roig del Camp i Cambrils).

- La pràctica de l'activitat agrícola, tot i que està molt en regressió, busca el seu lloc en el mercat oferint productes de qualitat. La vinya n'és el principal exponent i és a través de les denominacions d'origen com les de Tarragona, Penedès, Conca de Barberà, Montsant i la denominació d'origen qualificada del Priorat, que la producció vinícola manté una vitalitat molt important i ahora desenvolupa un rol com a marca representativa d'aquests territoris. Tot plegat contribueix a mantenir un paisatge vitivinícola mediterrani de qualitat que és cada cop més valorat des de tots els àmbits.
- Altres productes com els fruits secs, l'oli, els calçots o, fins i tot, les patates es reconeixen amb figures de qualitat que les vinculen als respectius llocs de producció. Aquests reconeixements són una oportunitat per a mantenir els paisatges agraris productius del Camp de Tarragona. D'altra banda, són productes que pateixen menys els canvis de les polítiques agràries i les crisis recurrents.
- La nova Política Agrària Comuna (PAC), basada en l'aplicació de mesures ambientals, els contractes globals d'explotació i la producció integrada i de qualitat, que suposa una oportunitat per a reconduir l'activitat agrícola i frenar els principals processos d'homogeneïtzació del paisatge de les planes agrícoles, com les del baix Priorat, la plana del Baix Camp, la plana de l'Alt Camp o la conca de Poblet.
- El desenvolupament d'iniciatives vinculades a la custòdia del territori (adquisició de terrenys, convenis amb propietaris, etc.), sorgides des d'àmbits diversos, amb vocació d'ordenar, gestionar i conservar els valors presents en un territori, són una bona opció per preservar i valorar els paisatges tarragonins que necessiten més protecció.
- La Carta del paisatge del Priorat pot contribuir a millorar l'ordenació i la gestió del paisatge del lloc, i pot constituir alhora una referència per a altres documents similars que es puguin redactar en altres territoris del Camp de Tarragona.
- La proliferació durant els darrers anys dels plans d'acció local per a la sostenibilitat (PALS), impulsats per la Diputació de Tarragona, ha comportat una oportunitat decisiva per a la gestió sostenible del territori. En aquest sentit, el protagonisme que adquireixen els processos de participació ciutadana en aquest procediment i l'escala de treball que adopten (inspirada en el principi de subsidiarietat), converteixen les Agendes 21 locals en una eina d'apropament –sectorial– i de responsabilitat sobre el paisatge des de l'àmbit local.
- La interacció de les societats humanes amb el territori al llarg del temps ha generat una quantitat molt important d'elements que poden ser considerats patrimonials, a

banda de les restes arqueològiques o el patrimoni històric i religiós ja reconegut. Es tracta d'elements com les xarxes de camins, les mines d'aigua, les séquies, les sínies, les feixes, les barraques de pagès, etc. Aquests elements també constitueixen un factor més de valoració positiva del paisatge del Camp de Tarragona.

- Existència de murs i altres elements de l'arquitectura de pedra seca que constitueixen per si mateixos un exemple clar i de gran interès de construccions tradicionals per a l'agricultura. Les principals àrees amb construccions de pedra seca són les valls del Pradell i la Torre de Fontaubella, la Conca de Barberà i les serres de Vilobí i el Tallat, el sector occidental del massís del Montsant i el Pla de Santa Maria.
- L'oferta turística vinculada al patrimoni històric i cultural és una altra de les potencialitats del territori. L'atractiu dels elements patrimonials històrics gaudeix de prou qualitat i diversitat per motivar iniciatives encaminades a enfortir i diversificar el sector turístic.
- Presència d'una extensa xarxa de camins i de nombrosos miradors que permeten la descoberta i contemplació d'àmplies panoràmiques sobre els diferents paisatges tarragonins. En aquest sentit, tenen un paper importantíssim els camins de ronda, ja que han esdevingut unes vies excepcionals per a la contemplació i gaudi dels diversos i variats paisatges costaners.
- El paisatge de la costa tarragonina, malgrat la transformació intensa que ha sofert en alguns sectors, continua mantenint zones de gran valor i atractiu, com la punta de la Móra, els Muntanyans de Torredembarra i Creixell, les cales de Miami Platja, o la platja i l'illot del Torn. Aporten diversitat natural i espongen la façana litoral, tot configurant, juntament amb

Litoral de Cambrils, platja de Vilaafortuny. Rafael López Monné

els espais humanitzats amb arrels històriques, un mosaic paisatgístic de gran vàlua.

- La façana costanera incrementa la diversitat de patrimoni històric i cultural amb la presència de construccions vinculades a l'activitat marítima, especialment pesquera. Fars, cases de pescadors, embarcacions tradicionals, camins de ronda, pràctiques ancestrals com les arts de pesca, contes, rondalles, etc. són un excel·lent exemple de patrimoni que defineix el paisatge litoral tarragoní potencialment valoritzable.
- Hi ha abundants mostres d'expressió artística, ja sigui literària, pictòrica o relacionada amb les arts audiovisuals, que al llarg del temps han glossat els valors paisatgístics del Camp de Tarragona. L'estada de Joan Miró a Mont-roig del Camp i les seves pintures dels paisatges d'aquestes contrades són una oportunitat per fer destacar el valor aquests paisatges i donar-los a conèixer tant a la població tarragonina com a la de fora.
- Tot aquest patrimoni descrit en els últims punts vincula història, territori i població del Camp de Tarragona, i il·lustra diverses etapes de la història de Catalunya. Però també té un elevat valor paisatgístic i simbòlic, amb llocs, monuments i nuclis amb valor cultural capaços d'influir de manera positiva en els entorns banals i desordenats i en la qualitat de vida de la població. Són, per tant, en conjunt, un factor més de valoració positiva del paisatge del Camp de Tarragona.
- Hi ha certs espais arreu del Camp de Tarragona que són referents de l'imaginari col·lectiu de llocs per al lleure. Fonts, santuaris o cims són elements molt visitats, tant en dates assenyalades com al llarg de l'any, per la població propera a aquests llocs o per visitants ocasionals atrets per la qualitat paisatgística d'aquests indrets.
- Existència de figures de planificació de caràcter territorial i supramunicipal (PTPCT, PDUSC I i II, etc.), que poden ser molt útils per a millorar l'ordenació del paisatge i superar la dinàmica existent fins ara, on cada municipi planejava el seu propi creixement i definia les seves prioritats sense tenir en compte una visió territorial i paisatgística més àmplia i coordinada.
- Existència de diferents xarxes, programes i etiquetes que valoren la qualitat, implementats per institucions locals, estatals i internacionals, ja siguin públiques o privades, com són la xarxa SOLC de municipis, turisme i paisatge, el programa europeu LIFE, el Fòrum de les Terres del Gaià, la iniciativa per a la declaració del Priorat com a Patrimoni de la Humanitat (UNESCO), la proposta d'Anella Verda de Tarragona i la proposta de declaració de Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet, entre altres. Totes aquestes iniciatives poden ajudar a mantenir i recuperar els valors paisatgístics de molts sectors del Camp de Tarragona.